

A photograph of a forest path in spring. The path is covered with a dense carpet of small white flowers, likely snowdrops, interspersed with green grass. The path leads into a forest of tall, thin trees with fresh green leaves. The lighting is bright and natural, suggesting a sunny day.

Regional landskapsanalys för Östergötland

Titel: Regional landskapsanalys för Östergötland

Datum: 2016-10-26

Författare: Arbetet är utfört som ett samarbetsprojekt mellan Länsstyrelsen Östergötland och Sweco. Rapporten har i huvudsak utarbetats av Sweco Architects genom Elin Julin, Maria Hennius, Åsa Hermansson. Arbetet har kontinuerligt stämts av mot en arbetsgrupp på Länsstyrelsen ledd av Gun-Marie Gunnarsson och Carolina Olsson.

Kartor: Länsstyrelsen Östergötland genom Erik Årnfelt, Jimmy Söderström och Jens Berglund (kap 2), Sweco genom Patrik Andersson (kap 3).
© Länsstyrelsen Östergötland
© Lantmäteriet Geodatasamverkan – Topografisk webbkarta (samtliga kartor)
För copyright på enskilda kartors innehåll se lista på sida 96

Foton: Framsida: Vitsippor i Tinnerö utanför Linköping, foto Sweco
Kurt Adolfsson (s. 32, 60, 86)
Veronica Axelsson (s. 73)
Göran Börkén (s. 81, 90, 91)
Lars Gezelius (s. 64, 66, 67, 69)
Mikael Hagström (s. 68)
Jens Johannesson (s. 62, 63, 67, 75, 76)
Gunnar Myrhede (s. 54)
Frida Nilsson (s. 82)
Henry Stahre (s. 34, 42, 43, 35, 36, 37, 65, 71, 72, 73, 77, 85, 87)
Övriga foton: Sweco.

Förord

Länsstyrelsen vill med denna regionala landskapsanalys uppmärksamma det östgötska landskapets innehåll och potential.

Landskapsanalysen visar Östergötlands olika landskapskaraktärer och delar in länet därefter. Den kan förhoppningsvis vara ett gott stöd till den fysiska planeringen och landsbygdens utveckling. Vi tror att kunskap om länets landskapskaraktärer är ett viktigt underlag för att skapa en attraktiv och hållbar bebyggelseutveckling på landsbygden. Kommunerna kan också använda denna översiktliga analys för att gå vidare på en mer detaljerad nivå i sitt arbete med bland annat landsbygdsutveckling och fysisk samhällsplanering enligt plan- och bygglagen.

Landskapsanalysen utgår från den europeiska landskapskonventionen och är framtagen enligt en metod kallad LCA (Landscape Character Assessment) eller landskapskaraktärsanalys. Analysen beskriver länets olika landskapskaraktärer på en översiktlig nivå och fokuserar främst på sådant som är relevant för den fysiska planeringen och utveckling av länets mer landsbygdspräglade områden. För varje område har unika värden och uttryck beskrivits liksom områdenas potential och känslighet för olika förändringar. Den samlade beskrivningen ger en djupare förståelse för landskapets innehåll och pågående processer utifrån en helhetssyn.

Landskapets karaktärer är centrala för dess attraktionskraft och är därmed viktiga för landsbygdens utveckling. Den fysiska planeringen kan vara ett medel för att förstärka landskapets identitet och karaktär. Likaså kan identiteten vara det som lockar människor att bosätta sig på landsbygden och vara en viktig förutsättning för att bedriva differentierade verksamheter. Till exempel att kombinera jord- och skogsbruk med verksamheter för turism och friluftsliv.

Landskapsanalysen är framtagen som en del av det planeringsunderlag som Länsstyrelsen, i samarbete med kommunerna, tar fram för att möjliggöra en god planering för landsbygdsutveckling i strandnära läge (LIS). Länsstyrelsen har beviljats ekonomiskt stöd från Boverket för att ta fram detta planeringsunderlag.

Jan Persson
Samhällsbyggnadsdirektör
Kultur - och samhällsbyggnadsenheten

Innehåll

1. Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte.....	6
1.3 Metod.....	6
1.4 Arbetsmetodik	7
1.5 Avgränsning.....	7
2. Östergötlands landskap	8
2.1 Naturgeografisk indelning	8
2.2 Sjöar och kustvatten.....	8
2.3 Människan och Östergötland	8
2.4 Kartor	13
3. Landskapsanalys	29
3.1 Läsanvisning	29
3.2 Skogslandskapet.....	31
3.2.1 Godegårdsskogarna.....	33
3.2.2 Förkastningsbrant Boren-Roxen	35
3.2.3 Stjärnorpskogarna	37
3.2.4 Finspångs dalgång	39
3.2.5 Rejmyre-Tisnaren	41
3.2.6 Kolmården.....	43
3.2.7 Förkastning Svärtinge-Bråviken.....	45
3.3 Sjölandskapet.....	47
3.3.1 Vätternkusten.....	47
3.4 Slättlandskapet.....	49
3.4.1 Tjällmoslätten.....	51
3.4.2 Sjö- och kanalbygden.....	53
3.4.3 Östgötaslätten	55
3.4.4 Östanstång	57
3.4.5 Norrköpings slättlandskap	59
3.4.6 Vikbolandet.....	61
3.5 Kust- och skärgårdslandskapet	63
3.5.1 Innerskärgård Arkösund.....	65
3.5.2 Innerskärgård S:t Anna-Gryt.....	67
3.5.3 Ytterskärgård	69
3.6 Övergångsbygden.....	71
3.6.1 Hålaveden.....	73
3.6.2 Mjölby övergångsbygd.....	75
3.6.3 Linköping-Åtvidabergs eklandskap.....	77
3.6.4 Söderköpings övergångsbygd.....	79
3.7 Kuperade mosaiklandskapet.....	81
3.7.1 Norra Sommenbygden	83
3.7.2 Södra Sommenbygden	85
3.7.3 Del av småländska höglandet	87
3.7.4 Åsundens sprickdalslandskap.....	89
3.7.5 Yxningen-Uknadalen	91
3.7.6 Sprickdal vid Gusum	93
4. Summering	94
4.1 Viktiga frågor att beakta.....	94
4.2 Rekommendationer för kommunernas fortsatta arbete.	95
5. Källor	96

1. Inledning

En landskapsanalys är en systematisk kartläggning av ett avgränsat områdes karaktär, värden, känslighet och potential. Landskapsanalyser kan fylla olika syften och kan göras på många sätt, med olika metoder och med olika utgångspunkter.

1.1 Bakgrund

Länsstyrelsen i Östergötland har beviljats ekonomiskt stöd från Boverket för att ta fram planeringsunderlag som stöd för kommunernas arbete med utpekande av områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen (LIS). Under tre år ska Länsstyrelsen, i samarbete med kommunerna, ta fram olika planeringsunderlag som ska möjliggöra en god planering för LIS.

Ett av dessa planeringsunderlag är denna regionala landskapsanalys. Vid planering för landsbygdsutveckling i strandnära lägen är det värdefullt att lyfta blicken och se landskapet i ett större sammanhang. Därför behandlar landskapsanalysen hela länet och olika aspekter. Landskapsanalysen är inte riktad mot någon specifik exploatering utan kommunerna kan använda och fördjupa den vid behov på kommunal eller lokal nivå.

De övriga planeringsunderlagen behandlar dessa aspekter:

- Kunskapen fördjupas om de sjöar och stränder som är av riksintresse för friluftsliv. Speciellt attraktiva värden för människors upplevelser, friluftslivet och turism kommer att studeras. Vissa typer av exploatering kan stärka dessa värden och därigenom riksintressena som helhet. En exempelsamling på vilken typ av exploatering det kan handla om tas fram.
- För att kunna avgöra vilket behov av utveckling som finns och hur ny bebyggelse påverkar naturvärden och allmänhetens tillgänglighet är det viktigt att veta hur attraktivt ett område är för bebyggelse, bebyggelsestrycket. Länsstyrelsen har därför, som en del i projektet, gjort en analys av vilka områden som har ett högt bebyggelseintresse. Analysen grundar sig bland annat på beviljade strandskyddsdispenser och givna bygglov men även på fördjupande intervjuer med kommunernas bygglovshandläggare.

1.2 Syfte

Syftet med den regionala landskapsanalysen är att beskriva länet utifrån en helhetssyn, till skillnad mot de sektorsvisa beskrivningarna som oftare förekommer. Landskapsanalysen resulterar i en indelning av länet i landskapskaraktärsområden och en beskrivning av dessa. Huvudfokus är att beskriva det unika och särskiljande för varje område och även beröra dess potential och känslighet. Beskrivningarna görs på en översiktlig nivå och fokuserar främst på sådant som är relevant för den fysiska planeringen och utveckling av länets mer landsbygdspräglade områden.

1.3 Metod

Arbetet med denna landskapsanalys utgår från följande:

- Europeiska landskapskonventionen
- Landscape Character Assessment (LCA)

Den europeiska landskapskonventionen syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av europeiska landskap. Landskapskonventionen syftar också till att främja samarbetet kring landskapsfrågor inom Europa och till att stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i det arbetet. Konventionen innefattar alla typer av landskap som människor möter i sin vardag och på sin fritid. Konventionen har förhandlats fram mellan medlemsländerna i Europarådet. Sverige godkände konventionen den 12 november 2010 och har därmed förbundit sig att följa konventionens regler.

I stora delar är det en metod kallad LCA (Landscape Character Assessment) eller landskapskaraktärsanalys, som används i genomförandet av denna analys. LCA bygger på en helhetssyn på landskapet och hanterar såväl historisk utveckling och naturvärden som visuell upplevelse och brukande. Landskapet karteras utifrån dess naturgivna, kulturella/sociala, upplevda och estetiska faktorer samt de processer som formar det.

Grundidén är att dela in det landskap som ska analyseras i olika landskapstyper och landskapskaraktärer. För varje område görs en generell beskrivning med fokus på vad som är karaktärsgivande och unikt och vad som skiljer det från intilliggande områden. En viktig del i metoden är att den behandlar alla landskap som en helhet och tydliggör att inga landskap är statiska. I alla landskap pågår förändringar och processer. Landskapen värderas inte heller i till exempel bra eller dåliga, fina eller fula utan de beskrivs utifrån vilken karaktär och vilket innehåll de har. Med denna samlade kunskap om landskapet ges en bättre möjlighet till medvetna val. Metoden kan användas både i stad och på landsbygd och kan genomföras i olika skala beroende på var i processen man befinner sig och för vilken typ av projekt analysen genomförs. Analyserna går att fördjupa och förfinas efter hand.

Landskapstyp - Ett område som har en viss generell uppbyggnad och därför kan förekomma på flera olika ställen, till exempel Slättlandskap

Landskapskaraktär/karaktärsområde - Ett geografiskt avgränsat område som utgör en unik del av landskapet med egen identitet, historia och geografi, till exempel Tjällmoslätten

1.4 Arbetsmetodik

I projektet har först befintligt underlag samlats in av Länsstyrelsen och tillgängliggjorts på kartor för olika ämnesområden/ sektorer, till exempel naturmiljö, befolkning, vattenmiljö och geologi. Tidigare utförda landskapsanalyser på kommunal nivå och annan intressant litteratur har studerats. Efter inläsning av materialet har en första indelning av länet gjorts i landskapstyper och landskapskaraktärer.

Sedan genomfördes fältbesök där huvudfokus var att studera karaktärsområdesindelningarna, gränserna mellan områdena och vad som är karaktärsskapande i respektive område. Efter fältbesöken och den ökade kunskap de gav reviderades och förfinades indelningen i karaktärsområden.

En viktig del i LCA är den lokala förankringen av landskapsanalysen. De som bor och verkar i ett område ska känna igen sig i de indelningar och beskrivningar som görs och ges möjlighet att bidra med sin kunskap. I denna regionala landskapsanalys har denna förankring skett genom workshops, dels på kommunal nivå och dels med Länsstyrelsen. Syftet med workshopdagarna var att diskutera indelningen i karaktärsområden, inhämta lokal kunskap och diskutera pågående processer och drivkrafter inom de olika områdena.

Efter workshopdagarna reviderades gränserna ytterligare i vissa delar av länet utifrån de inkomna synpunkterna och diskussionerna. Sedan har denna rapport författats där varje landskapstyp och landskapskaraktär beskrivs.

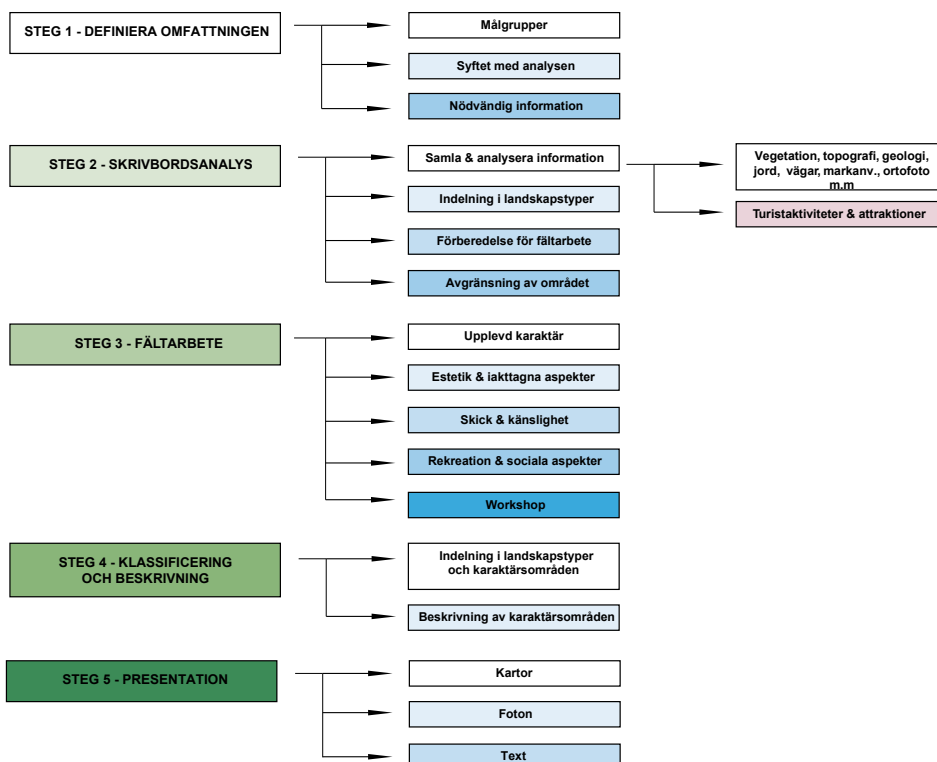
Arbetet är utfört som ett samarbetsprojekt mellan Länsstyrelsen Östergötland och Sweco. Samtliga underlagskartor är framtagna av Länsstyrelsen Östergötland. Rapporten är sammanställd av Sweco.

1.5 Avgränsning

Denna landskapsanalys beskriver, som tidigare nämnts, länet ur ett helhetsperspektiv på en regional nivå. Detta innebär dock inte att analysen utgör ett heltäckande, djupgående kunskapsunderlag för hela länet inom alla ämnesområden. De olika ämnesområdena beskrivs på en övergripande nivå, anpassad till skalan på karaktärsområdena. Fokus är att beskriva vad som är unikt i varje landskapstyp och karaktärsområde. Beskrivningarna tydliggör vad som särpräglar och skiljer ett område från ett annat, baserat på hur det är uppbyggt och upplevs. I detta arbete är till exempel inte varje naturvärde eller enskilda fornlämningar relevanta att beskriva. I ett område kanske det är de fortfarande tydliga, synbara fornlämningarna som lyfts fram, i ett annat bebyggelsens placering och i ett tredje de sammanhängande ekmiljöerna.

Kulturlandskapets framväxt beskrivs i kapitel 2 och exempel på vad som finns i de olika områdena finns övergripande främst i de inledande beskrivningarna av de olika landskapstyperna.

I kartmaterialet som presenteras i kapitel 2 visas kartor från flera olika ämnesområden. Här ges en bild av vilka intressen, värden och strukturer som finns i länet. Detta är ett urval av ett stort material som finns på Länsstyrelsen Östergötland. Inom ramen för denna landskapsanalys har länsstyrelsen samlat ihop befintliga kunskapsunderlag samt gjort GIS-analyser. Kartorna och analyserna är aktuella vid denna rapportens publicering. Dock tillkommer ständigt ny kunskap om till exempel fornlämningar och kända naturvärden. Annan information i kartorna kan förändras, till exempel befolkningsmängder och markanvändning. För detaljerad information om ett visst ämnesområde hänvisas till Länsstyrelsen Östergötland eller till de angivna underlagen.

2. Östergötlands landskap

I detta kapitel presenteras en översikt av länet och landskapets uppbyggnad. Först beskrivs de naturgeografiska indelningarna och vattenmiljöerna. Sedan följer ett avsnitt om människan och Östergötland för att ge en översikt av hur länet befolkats, bebyggt och brukats fram till idag. De naturgeografiska förutsättningarna ihop med människans påverkan resulterar i det landskap vi upplever idag. Slutligen visas det kartmaterial som är framtaget i projektet.

2.1 Naturgeografisk indelning

Östergötland kan delas in i fyra naturgeografiska delar: Norra skogsbygden, Slätten, Södra skogsbygden och Skärgården. Den naturgeografiska indelningen är gjort på nationell nivå och förfinades något i boken Natur- Kulturmiljöer i Östergötland.

Den Norra skogsbygden med Kolmården och Tylöskogen begränsas i söder av det stora förkastningssystemet från Bråviken via Glan och Roxen till Vättern. Den Norra skogsbygden domineras av barrskogar tillsammans med näringsfattiga typer av myrar. Myrförekomsten är den rikaste i länet och kalmsar förekommer.

Slätten sträcker sig tvärs genom länet och begränsas tydligt i norr av det stora förkastningssystemet. I söder sker en diffus övergång till Södra skogsbygden. Den svagt böljande slätten i väster skiljer sig påtagligt från Vikbolandet i öster med dess uppstickande berg/morän-höjder. Sjöarna är få men stora. Den mellansvenska israndzonenens olika stråk med ryggar, åsar, och deltan sträcker sig nästan genom hela slättnområdet. Slätten består till största delen av åker och annan jordbruksmark.

Söder om Slätten börjar den Södra skogsbygden som är en nordlig utlöpare av det sydsvenska höglandet. Bygden karaktäriseras av sprickdalar med skilda riktningar. Södra skogsbygden domineras av granskogar med inslag av tallhedar och hållmarkstallskogar. Kring de många odlingsbygderna finns rikligt med lövträd. I gränzonen mellan Södra skogsbygden och Slätten kan en övergångsbygd urskiljas. Den karaktäriseras av ett småkuperat och omväxlande landskap med rikt inslag av ängs- och hagmarker och lövskogspartier.

Skärgården har en sprickdalskaraktär vilket framträder tydligt i kustens djupt inskurna vikar och skärgårdens gruppering av fjärdar och öar. I innerskärgården finns ett omväxlande odlingslandskap med mycket lövträd, men även hållmarkstallskogar vilka även finns i mellanskärgården. Ytterskärgården består av kala skär som kännetecknas av en speciell fågelgöds-lad flora.

2.2 Sjöar och kustvatten

I Östergötlands län finns cirka 1 200 sjöar som är större än två hektar. Merparten av insjöarna ligger i de norra och södra delarna av länet. Det centrala slättpartiet och Vikbolandet är däremot sjöfattiga. Särskilt iögonfallande och tilltalande är Stångåsystemets sjöar och Sommen i söder. Inom länet finns också delar av Vättern som är Sveriges näst största insjö och känd som en av södra Sveriges främsta sötvattenstillgångar. I Östergötland finns alla olika sjötyper som finns i Sverige, till exempel lerslättsjöar som Tåkern och sprickdalsjöar som Opplången (1800 m lång och 100 m bred). Förkastningar bestämmer ofta formen och utbredningen. Många sjöar är utsträckta i nordväst-sydostlig riktning, till exempel Ärlången och Svinstadsjön.

2.3 Människan och Östergötland

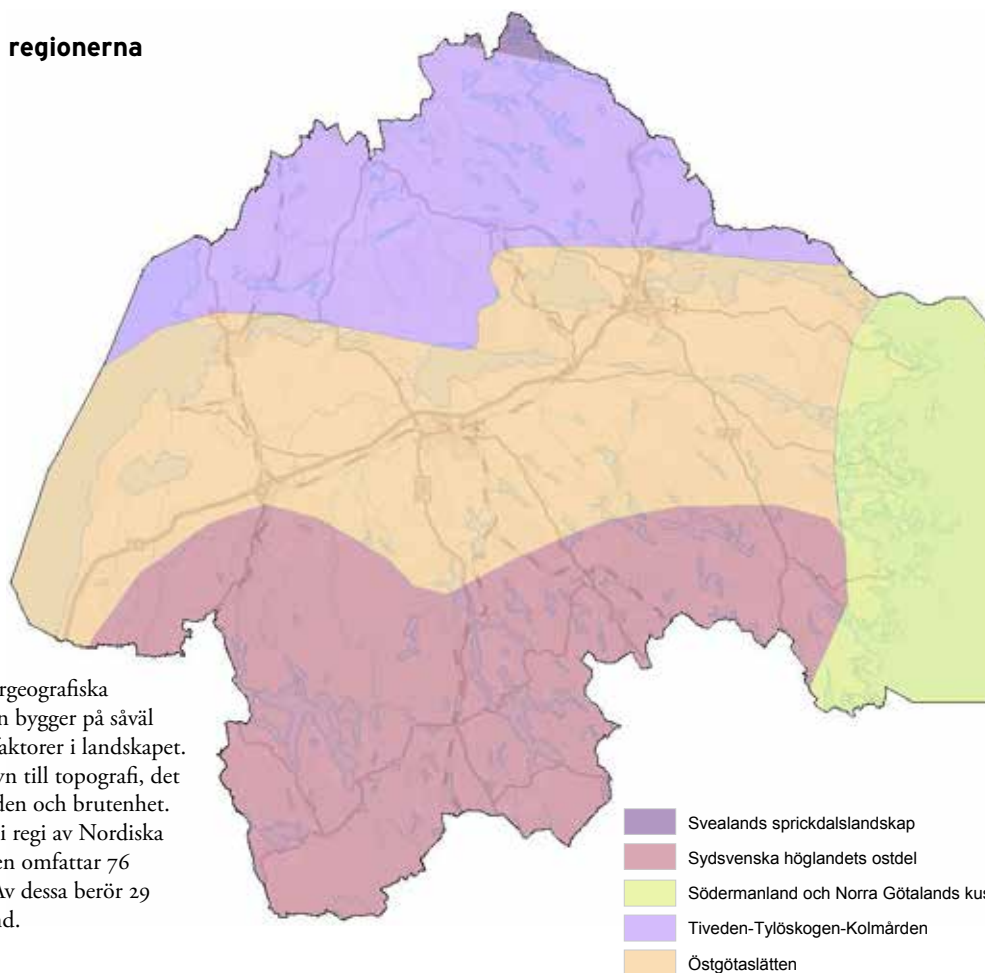
Landskapet vi ser idag är skapat av naturens krafter och människans brukande. När inlandsisen smält undan från Östergötland för 10-12 000 år sedan låg större delen av landskapet under vatten. Ovanför vattenytan, cirka 155-160 meter över nuvarande havsnivå reste sig sydsvenska höglandets randzon, Omberg samt några mindre områden i norra skogsbygden. De högst belägna partierna under högsta kustlinjen rensplades av vattnet medan lerorna avsattes på bottnen av dalar och sänkor, där de flera tusen år senare bildade underlag för odling. Mellanliggande områden utgörs främst av en mer eller mindre stenbunden morän som framförallt har varit skogsmark och endast i mindre utsträckning utnyttjats för odling.

I de högre delarna av landskapet återfinns fornlämningar i form av till exempel boplatser från stenålder. Det var dessa höglänta partier som först befolkades i och med landhöjningen. I lägre liggande partier finns boplatser och gravfält från järnålder och bronsålder och man kan tydligt se i kartmaterial hur dessa boplatser kommit till i och med att större områden blivit torrlagda.

Runor

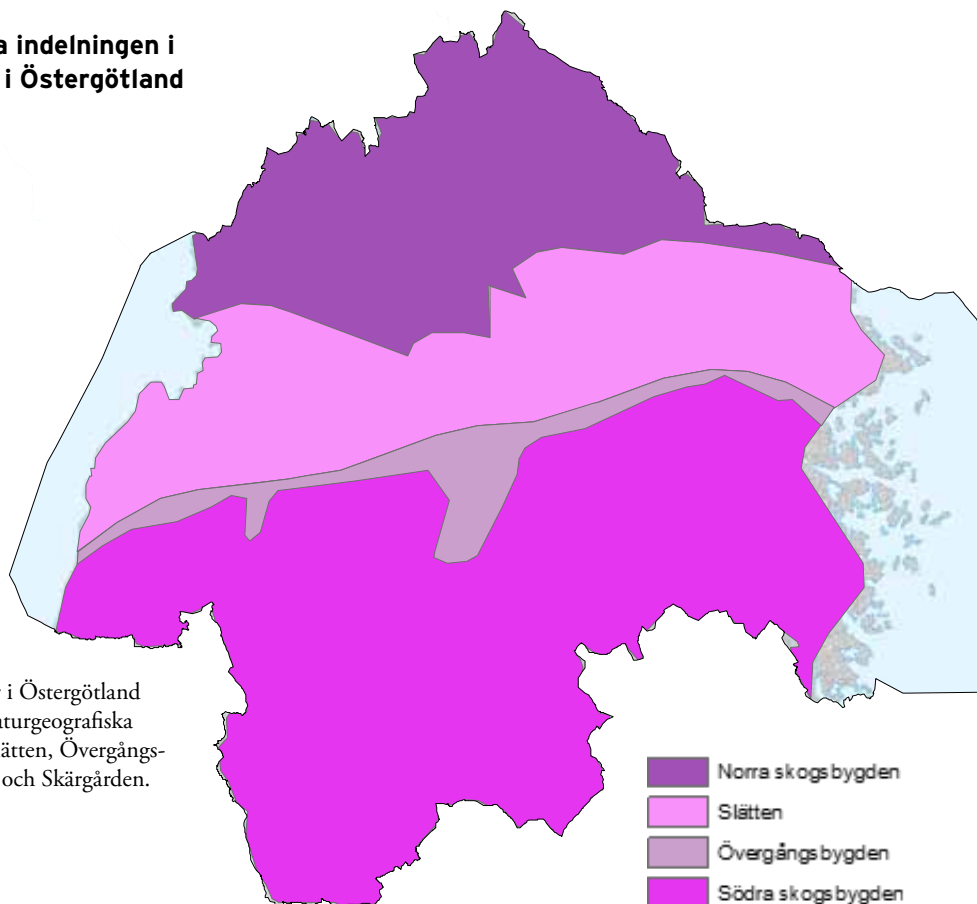
Våra äldsta skrivtecken, runorna, användes vanligen för skrifter i trä, vilket tyvärr inte är välbevarat. Det som har bevarats är de runskrifter om ristats i sten, på lösa stenar eller fasta hållar. Det stora flertalet runstenar är ristade under 1000-talet, i övergången mellan vikingatid och medeltid. Runstenar restes oftast som ett minne över en avliden vän eller släkting. På många runstenar berättas om vikingafärder i öster- eller västerled. Många runstenars ursprungliga platser är okända eftersom de antingen flyttats eller använts som byggnadsmaterial i stenkyrkor. Med samhällsförändringarna i början av medeltiden upphörde bruket att resa runstenar. Runskriften fortsatte dock att användas under hela medeltiden, vid sidan av det nya skriftspråket.

De naturgeografiska regionerna

Sverige delas in i olika naturgeografiska regioner. Regionindelningen bygger på såväl biologiska som geologiska faktorer i landskapet. Indelningen tar också hänsyn till topografi, det vill säga dess höjdförhållanden och brutenhet. Regionindelningen gjordes i regi av Nordiska ministerrådet (1984). Norden omfattar 76 naturgeografiska regioner. Av dessa berör 29 Sverige och 5 st Östergötland.

Den naturgeografiska indelningen i Natur- Kulturmiljöer i Östergötland

Boken Natur- Kulturmiljöer i Östergötland (1984) delar in länet i fyra naturgeografiska delar: Södra skogsbygden, Slätten, Övergångsbygden, Norra skogsbygden och Skårgården.

Jordbrukets kulturlandskap

De äldsta kulturbygderna finns i det centrala slättlandskapet. Där låg även de flesta och största byarna som kunde bestå av 3 till 15 gårdar. I skogstrakterna och i skärgården dominerar däremot ensamgårdarna och bebyggelsen var oftast förlagd i söderläge vid mindre kullar och backar.

Under medeltiden delades jorden inom en by genom det så kallade solskiftet, i Östgötalagen kallat laga läge. Detta påverkade även byns strukturer. Gårdstomtens bredd var utgångspunkten för tegarna och tomten blev ofta långsmal, vilket skapade den gotiska gårdsformen. Den består av en kringbyggd mangård och en fågård, vilka skiljdes åt genom ett staket eller ibland ett portlider.

Vid slutet av 1200-talet bestämdes att varje gårdsägare, som ställde en ryttare till kungens förfogande skulle få skattefrihet. Genom detta privilegium fick adeln ekonomiska möjligheter att bygga sina gods. Under 1500-talet ägde adeln nästan hälften av jorden inom vissa områden. Vid 1600-talets mitt fanns 22 slott av sten och inte mindre än 186 herrgårdar byggda i trä i Östergötland. Herremansgårdar är nästan alltid belägna vid vatten. De var oftast grupperade i två skilda enheter med en mangård och en fågård. Utanför dessa kunde finnas till exempel smedja, fatbur (förvaring för gårdens dyrbarheter) eller loftbod. Genom kungens reduktioner under 1600-talets andra hälft minskades dock antalet säterier (gård med skattelättnader) med en tredjedel.

Under 1700-talet ökade befolkningen vilket gjorde att många gårdar delades vid arvsskiftet och byarna blev större. Av flera orsaker sattes byorganisationen då på hårda prov varför en mönsterbyordning utgavs av kronan 1742 efter förebild från en by i Östergötland, som fick stor spridning. Storskiftet slog igenom ganska snabbt på östgötaslätten. Redan under 1770-talet hade över hälften av gårdarna storskiftats, vilket sedan spred sig till övergångsbygden och skogsbygderna i takt med hemmansklyvningarna. Enskiftet som utvecklades på 1770-talet tillämpades endast i enstaka fall i Östergötland.

Det laga skiftet som skulle komma att upplösa byn slog också snabbt igenom på slätten men spreds även snart till de mindre odlingspräglade bygderna under 1840-1860-talen. Ett av syftena med skiftet var att bostadshus och ekonomibyggnader skulle ligga centralt på ägorerna, varför många fick flytta ut sina hus från bytomten. Fram till 1800-talets slut hade varje funktion på gården haft sin byggnad, så varje gård hade i genomsnitt 12-15 byggnader. Sedan blev det vanligt att uppföra stora ekonomilängor som inrymde alla funktioner vilket gjorde att antalet byggnader minskade till fyra, fem stycken.

Hemmansklyvningen, som startade redan på 1700-talet, var särskilt markant utanför det centrala slättområdet. Vid laga skiftet slogs de små gårdarna ofta samman till större enheter, delvis för att de inte hade råd med en utflyttning. Många bondesöner fick därför övergå till att bli torpare, statare på någon herrgård eller backstugusittare. Dessa torp förlades på böndernas utmarker. Nyodlingarna kring torpen tillsammans

med uppodlingen av ängar gjorde att åkerarealen fördubblades under 1800-talet och ökningen fortsatte fram till 1920-talets mitt.

Efter laga skiftet kom många tekniska hjälpmedel som förändrade jordbruket och därmed även länets kulturlandskap. Dessa anammades av godsens och storjordbruken på slätten från 1800-talets början, men det kunde dröja långt in på 1900-talet bland småjordbruken i andra delar av länet. Årdret byttes ut till stålplögen, vilken krävde stenfria ytor varför åkarna röjdes från sten, vilket resulterade i stenrösen och stengärdesgårdar. Nya arealer åkermark skapades av sjösänkningar och utdikningar av sankmarker och mossar.

Under efterkrigstidens strukturrationalisering lades ett mycket stort antal gårdar samman till större enheter och andra gårdar lades ner så att den odlade arealen mark sjönk drastiskt. Orsakerna var tätortsexpansionen, att jordbruket blivit olönsamt och att konkurrensen om arbetskraften från industrin var stor. Detta innebar en omvandling av odlingslandskapet med en omfattning som kan jämföras med laga skiftet. I helåkersbygderna tas under samma tid alla hinder bort, det vill säga åkerholmar, stenmurar, odlingsrösen och gamla brukningsvägar samtidigt som diken och bäckar kulverteras och läggs igen. I södra delen av länet finns dock mer av det äldre odlingslandskapet bevarat och även större betesmarker.

Ortsnamn

Till de äldsta förhistoriska namnen hör de med ändelserna -lösa, -tuna, -hem, -inge, -stad, -by och -tomta. Ändelsen -lösa betyder troligen äng eller betesmark, tuna betyder inhägnad plats/gårdstun. Ändelsen -hem är detsamma som dagens hem, dvs. bostad/hemvist. Tomta syftar på hustomt och betecknar ett område som är anpassat till ett hus eller övergivna gårdar/husgrunder.

De vanligaste östgötska namnändelserna från forntiden är -inge (ca 70 namn), -stad (ca 325 namn) och -by (ca 300 namn). Inge är ett inbyggarnamn och åsyftar personer som bodde på eller kom från en viss plats. Stadnamnen betyder ställe eller boplat och förleden utgörs oftast av ett egennamn, troligen på den första byggaren. Bynamnen, boplat eller bebyggelse, hör troligen samman med den vikingatida kolonisationsvägen och förleden syftar oftast på terräng- och kulturförhållanden, storlek eller lägen. De förhistoriska ortnamnen är klart bundna till de centrala slättbygderna med utlöpare utmed Stångån och Svartån samt enstaka punkter i Ydre och den norra delen av länet. Utbredningen över -inge, -stad och -bynamnen visar att de stämmer väl överens med de kända fornlämningarna.

Spridningen av de två vanligaste medeltida namnformer i Östergötland, -torp och boda (utflyttargård, nybygge respektive förvaringsbod, fåbod) visar att den redan befintliga bygden förtätades med nyodlingar i byarnas perifera lägen på betesmarker och utmarker. Medeltida sätesgårdar, utmarksäng, skogsäng brukar påträffas i övergången mellan slättbygd och

skogen. Andra vanliga medeltida namnformer är -ryd, (nyodling), -hult, -hulta, -hylta (liten skog, skogsdunge), -rum (öppen plats) samt -måla, -målen, (uppmätt jordstycke). Dessa utgör skogsbygdens gårdsnamn, särskilt i södra Östergötland.

Kyrkorna

Östergötland är ett av Götalands kyrkrika landskap. Vid medeltidens slut fanns drygt 150 socknar och församlingar i länet. Den stora befolkningsökningen som inleddes under slutet på 1700-talets senare del och fortsatte under 1800-talet medförde ett mycket omfattande nybyggande och ombyggande av kyrkorna såväl i den gamla centralbygdens små socknar som i de med perifera och stora socknarna i skogsbygderna i norra och södra delarna av länet. Av de 155 kyrkorna som är belagda vid medeltidens slut återstår ett fyrtiotal idag. Flera av de medeltida kyrkorna tillhör landets äldsta stenkyrkor. De bildar ett markant inslag i slättlandskapets kyrkolandskap tillsammans med de återstående klosterkyrkorna och stiftets domkyrka. Timmerkyrkan i Tidarsrum är den enda bevarade medeltida träkyrkan i Östergötland.

Var i landskapet kyrkorna har placerats varierar i länet. På slätten och i övergångsbygden har de oftast placerats på ett höjdläge med vida utblickar. I skogsbygden i norr och söder är de istället oftast lokaliserade vid sjöar och vattendrag, vilket innebär att det ligger lågt i terrängen, ofta dock ändå på en mindre höjd.

Bruken

Den tidigaste industrin i Östergötland finns i de malmförande stråk som går i norra skogsbygden samt på Vikbolandet, i trakterna kring Åtvidaberg och i skärgården. Redan under medeltiden bröts järn- och kopparmalm i norra skogsbygden och i Åtvidaberg, troligtvis ännu tidigare i de norra delarna. Från början togs malmen ur dagbrott.

Under 1400- och 1500-talet förlades hyttor med masugnar vid bäckar och åar, eftersom vattenkraften drev bälgarna som blåste in syre för att hålla smältans temperatur. Olika bergslag ägde mark och bröt malmen under medeltiden. De flesta bruken anlades under 1600-talet, bergshanteringens storhetstid. Kring hyttorna fanns hyttetorg med malm- och kolbodar, skrädhus (malmsortering) samt slagghögar. Bergsmännens egna hammare (där järnet smiddes till bl.a. stångjärn) fanns in på 1600-talet i anslutning till hyttplatserna.

Under samma århundrade styrde kronans politik över ägandet av de bästa hammarfallen till kapitalstarka invandrare och köpmän från Norrköping, eftersom de inte ville att bergsmännen längre skulle råda över den mer lönande stångjärntillverkningen. De stora hammarna placerades i utkanten av bergslagen och blev samhällsbildande. Större och mindre bruk vid de större vattendragen bildade en sammanhängande bruksbygd. Finspång blev centrum i bruksbygden, till följd av sitt fördelaktiga läge, varifrån alla varor skeppades. Vid 1600-talets mitt svarade den norra bruksbygden för cirka 10%

av det som under 1600- och 1700-talen var Sveriges största exportprodukt.

Malmen minskade dock på sina ställen redan i slutet 1600-talet men det var i början på 1700-talet som bergslagen drabbades av malmbrist. Ett intensivt malmletande följde, vilket de många gruvhålerna från denna tid vittnar om.

Läget förbättrades under slutet av 1700-talet för att på början av 1800-talet åter försämrades, vilket gjorde att bergsbruket i den norra skogsbygden helt upphörde. Däremot blev järnmalmen brytvärd i Östgötaskärgården efter 1820-talet, vilken köptes upp av Finspång. I skärgården bröts även kopparmalm under 1800-talet. Åtvidabergs bergslag var mindre och upphörde redan vid 1500-talets mitt men återupptogs på 1760-talet vilka upplevde en ny storhetstid under 1800-talet.

Rejmyre glasbruk anlades 1810 i den norra skogsbygden. I Rejmyre tillverkades formpressat glas tidigt och det kom även att bli ett av landets största glasbruk. I Rogda har ett bulldans- (grov vävnad) och segelduksväveri funnits från slutet av 1600-talet till mitten av 1800-talet.

Järnbruk anlades även i södra skogsbygden, vid Borkhult, Boxholm och Gusum. I Gusum fanns även ett mässingsbruk. För de sydliga bruken blev manufakturmidet viktigare än för de nordliga. Samtidigt brukades inte skogen lika intensivt i de södra skogstrakterna, vilket gjorde att skogsprodukter kunde exporteras, såsom tjära, mastträ och sågat virke. Det gjorde även att hantverk i form av till exempel möbler, läderarbeten och textilier blev viktiga inkomstkällor.

Brytning av kalksten har skett bland annat i Vreta kloster och Borghamn sedan medeltiden. I Kolmården bildades ett marmorbruk på slutet av 1600-talet som fortsatte sin verksamhet ända in på 1960-talet. Cederbergs glasbruk, nära Bjärka-Säby, anlades i slutet av 1700-talet men konkurrerades ut av Rejmyre glasbruk.

Städerna

Det är i slättlandskapet som Östergötlands äldsta städer går att finna. Att städer etablerades på en plats kunde ha olika orsaker. Till exempel var vattendragen viktiga, dels som kraftkälla för förädling av råvaror, dels som transportled. Andra stadsbildande funktioner var där det redan tidigare fanns tingsplatser och kungsgårdar eftersom dessa hängde ihop med den offentliga administrationen. Även de kyrkliga institutionerna kunde ge upphov till en stads framväxt. Till de medeltida städerna i Östergötland räknas Skänninge, Söderköping och Linköping som bör ha fått stadskaraktär omkring 1200, Norrköping omnämns i de historiska källorna som stad 1384 och Vadstena fick stadsprivilegier år 1400.

Kommunikationer

Vägar

Den första väglagen kom redan på 1200-talet men det dröjde ända fram till 1700- och 1800-talet innan vagnen blev vanlig. Tunga och skrymmande varor transporterades i möjligaste mån på vatten eller med häst och släde på vintervägar. Under denna tid hette det att man röjde vägar och inte att man byggde dem. Broar över vattendrag finns dock kända sedan medeltiden. Man känner även till att kungen red sin Eriksgata på en medeltida riksväg, vilken skulle gå från Kolmården till Holaveden.

När stadsmakten centraliserades under Gustav Vasas tid fanns en strävan att förbättra vägnätet. Väsentliga förändringar skedde dock först under stormaktstiden. De främsta skälen var militära men även bergslagens industrialisering krävde bättre vägar. Broar byggdes ända in på 1800-talet oftast i trä även om staten rekommenderade stenbroar.

Nya vägar för att förbinda glesbygden med det allmänna vägnätet anlades också under 1700- och 1800-talet. På 1700-talet lär även pilalléer planterats som markerade vägen på vintern och gav skugga åt dragdjuren under sommaren. Från 1841 kunde man få statsbidrag för vägarbeten, kortare vägsträckor rätades ut och leddes förbi besvärliga backar. Från 1850 började broar av stål introduceras, vilket hängde ihop med att Göta kanal började byggas. När bilen kom på 1910-talet, krävdes bredare, rakare och jämnare vägar. Det dröjde dock ända in på mitten av 1900-talet med att beläggning av vägarna blev vanligt.

Gästgiveri och skjutshåll

Klostren hade under medeltiden i viss mån fungerat som gästgiveri medan prästgårdarna tog över den funktionen efter reformationen. Tidigare hade den långväga resenären stannat till hos bönder, präster för mat och husrum. För att få ordning på våldgästning och underlätta resandet skapades år 1561 gästgiveri- och skjutshållsorganisationen. Gästgiverier och skjutshåll (där man bytte skjuts och hästarna kunde vila) skulle ligga på bestämda avstånd från varandra. Vid mitten av 1600-talet bestämdes att de tidigare milstenarna i trä skulle bytas ut mot kalksten med halvrund avslutning. Dessa stod på en mils avstånd från varandra men under 1700-talets mitt kompletterades dessa med stolpar som visade en halv- och en fjärdedels avstånd, cirka 250 sådana restes under en period på 20 år i Östergötland.

Kanalerna

Kinda kanal är en båtled mellan Kindasjöarna och Linköping som blev färdig 1810. Redan tre år senare rämnade en av slussarna och eftersom trafiken varit blygsam återtog man inte arbetet förrän på 1850-talet. År 1870 stod den cirka 9 mil långa sträckan åter färdig. De grävda partierna är inte mer än cirka 6 km men kanalen innehåller ändock 15 slussar. Kring kanalen byggdes bro- och slussvaktarboställen. Kanalen nyttjades flitigt fram till 1902 och med varierande nyttotrafik fram till 1940-talet.

Planer på att förbinda Vättern med Östersjön hade funnits sedan 1500-talet men det var först 1810 som Göta kanal började byggas vid Motala. Genom avancerad teknik, med internationell konsultation och ofattbara mängder av arbetskraft stod kanalen färdig 22 år senare. Göta kanal som är 19 mil lång innehåller 37 slussar som jämnar ut höjdskillnaden. Dessa är byggda av kalk- och sandsten samt ibland av granit. Portarna är gjorda av trä eller i gjutjärn och trä och öppnades med kugghjulsdraft. Kring kanalen uppfördes kontor, inspektorsbostäder, övermekanikusboställe samt sluss- och brovaktarställen. Längs kanalen planterades även alléer som gav skugga till de oxar som drog segelskutorna på kanalen. Göta kanal hade en kort storhetstid. De faktorer som spelade in var att trafiken inte kom igång på allvar förrän Södertälje sluss öppnades 1847 och kanalens transportekonomiska fördelar försvann 1857 när Öresundstullen slopades. Dessutom blev järnvägen en svår konkurrent.

Järnvägen

Vid mitten av 1800-talet kom järnvägen till Östergötland. De första som byggdes var smalspåriga transportsträckor förbrukens behov.

Östra stambanan mellan Stockholm och Malmö genom Östergötland byggdes på 1860–1870-talen. Första delen mellan Katrineholm-Norrköping började trafikeras 1866 vilket gjorde att Norrköping fick förbindelse mellan Stockholm-Göteborg. 1872 blev sträckan Norrköping-Linköping färdig och året därpå sträckan mellan Linköping-Mjölby. När sträckan till Näs-sjö blev färdig 1874 stod hela Östra stambanan färdig.

För att tillgodose västra Östergötlands rika lantbruksområdes transportbehov och för att på kortaste väg nå västra stambanan byggde ett privat bolag sträckan från Mjölby över Motala till Hallsberg. Den blev färdig 1873 och inlöstes så småningom av statens järnvägar.

Den sista länken i statsbanenätet, Nyköping-Åby öppnades 1915. Utöver dessa anlades ett antal järnvägar av privata järnvägsbolag mellan åren 1874 och 1913, både som normal- och smalspåriga.

På landsbygden drogs järnvägarna utanför de gamla kommunikationsstråken och de gamla samhällena. Vid stationerna växte nya samhällen fram och järnvägen gav på så vis upphov till nya orter. I en del fall förflyttades bygdens centrum till den nya stationen, till exempel i Vikingstad, där stationen anlades ca 500 m från Bankebergs by med tingshus och gästgiveri.

I städerna lades stationerna i utkanten på grund av de utrymmeskrävande bangårdarna. Stationen fick representativt utseende samtidigt som det knöts samman med de centrala delarna genom järnvägspark, paradgator, monumentala hyreshus, hotell- och affärsbyggnader. På andra sidan växte industriområden fram med verkstads- och magasinsbyggnader.

Under 1900-talets första hälft förstatligades järnvägen. I början av 1960-talet lades de flesta smalspåriga järnvägarna ner, utkonkurrerade av landsvägstrafiken. Det smalspåriga järnvägsnätet är upprivet men en hel del järnvägsmiljöer finns kvar som vittnar om denna tid.

Industrialisering

När Sveriges storhetstid som järnexportör var förbi behövde även de östgötska bruken ställa om till annan verksamhet. Det var under 1800-talets andra hälft som den internationella konkurrensen ökade och ett par årtionden in på 1900-talet hade de flesta bruken lagt ner sin järnproduktion. Boxholm började framställa järn enligt martinmetoden men andra bruksorter satsade istället helt på förädling, t ex galler och hästskor.

Andra använde istället vattenkraften till nya verksamheter, såsom sågkvarnar, pappersbruk eller kraftverk. En turbinfabrik startade i Finspång, träförädling och senare multiplikatorfabrik i Åtvidaberg. Där skapades ett helt nytt samhälle kring de nya verksamheterna som kan liknas med mönstersamhälle i jämförelse med hur arbetsförhållandena var i Norrköping.

Fram till 1800-talets mitt hade Norrköpings bebyggelse varit låga timrade kvarnhus längs strömfåran med varierad tillverkning av bland annat järn-, pappers- och sockerbruk samt mekanisk verkstad, klädestillverkning och skeppsvarv. Här producerade staden mer än 70 % av landets hela produktion efter 1830. Övergång från manufaktur (hantverksmässig verksamhet) till massproduktion möjliggjordes av att det i staden fanns arbetskraft, kapital, bra transportläge och tillräcklig drivkraft genom Motala ström.

Under mitten av 1800-talet byggdes stora fabriker och kvarnhjulen av trä byttes mot större och effektivare i järn, som i sin tur ersattes av vattenturbiner. Kraften överfördes till maskinerna via remtransmissioner. Under slutet på 1800-talet fick dock textilföretagen allvarlig konkurrens från Borås. Genom sammanslagningar av företag och aktiebolagiseringar fick industrin dock en ny uppgång i början av 1900-talet.

Den stora nedläggningsvågen började på 1950-talet och berodde på konkurrensen från billiga importvaror och de nya syntetmaterialen. Den sista textilindustrin lades ner 1970.

Industriorten Motala uppkom vid anläggning av Motala verkstad 1822. Den startade som material- och reparationsverkstad för Göta kanal men när kanalen var färdigbyggd fortsatte den verkstaden på egen hand med tillverkning av bland annat fartyg, ångmaskiner, broar och lok med mera. Även kring denna verkstad finns en bebyggelse uppkommen utifrån industrin.

I Östergötland fanns mjölkvarnarna i stort antal under 1800-talet som vatten- och väderkvarnar. Det var i regel ganska små anläggningar som bara drevs kortare perioder på året. Men under 1870-talet uppstod en kvarnindustri tack vare en rad olika tekniska uppfinningar. De gamla vattenhjulen ersattes till exempel av de mycket effektivare vattenturbinerna. De stora kvarnarna i städerna fanns parallellt med mindre kvarnar på landsbygden. De turbindrivna kvarnarna var dock fortfarande beroende av vattentillgången. De eldrivna kvarnarna kunde välja fördelaktigare placeringar utmed järnvägar och i anslutning till hamnar.

Dagens landskap

Dagens landskap är ett resultat av de naturgivna förutsättningarna och den långa historiken av bosättning och brukande.

Förutsättningarna för jord- och skogsbruket har förändrats mycket över tid och denna förändring fortsätter. En pågående förändring, som pågått en längre tid, är strukturomvandlingen i jordbruket som innebär att företagen har blivit färre men större. Rationalisering sätter ytterligare press på det småskaliga lantbruksföretaget att vara effektivare och kunna producera konkurrenskraftiga produkter av hög kvalitet.

Det småskaliga lantbrukets överlevnad är en viktig fråga för näringen i regionen och då framförallt i skogs- och mellanbygd samt i skärgården. Av länets jordbruksföretag har 82 procent mindre än 100 hektar åkermark. Aktivt lantbruk är en viktig grundsten för hållbar utveckling på landsbygden. Avveckling eller delvis upphörande av produktion påverkar såväl nedläggning av åker- och betesmark som ekonomisk utveckling. Med minskad omfattning av jordbruket kommer också dess positiva effekter i landskapet gå förlorade.

Djurhållning och växtodling kräver omfattande arbetsinsatser från jordbrukarens sida. Om dessa näringar inte ger önskad lönsamhet, är igenplantering ett mindre resurskrävande alternativ. Igenplantering av större arealer nedlagd jordbruksmark är inte enbart fråga om öppet landskap, det handlar lika mycket om minskad tillgänglighet för jordbruksproduktion samt hållbar utveckling. Situationen med likvärdiga konsekvenser uppstår när antalet betesdjur minskar.

Förändringar i skogsindustrin kan i högsta grad ha negativ påverkan på sysselsättning samt infrastruktur. Den trävaruförbrukande industrin i länet är relativt väl rationaliserad och tillverkningen sker huvudsakligen i ett fåtal stora enheter. Eventuellt ytterligare nedläggningar kan dock få stora konsekvenser för arbetsmarknaden och för landsbygdsutvecklingen.

Förutsättningarna för jord- och skogsbruket påverkas stort av den jord- och skogsbrukspolitik som förs och i förlängningen av hur de olika stöd- och bidragssystemen är utformade. Ett livskraftigt jordbruk är förutsättningen för ett öppet odlingslandskap och en levande landsbygd.

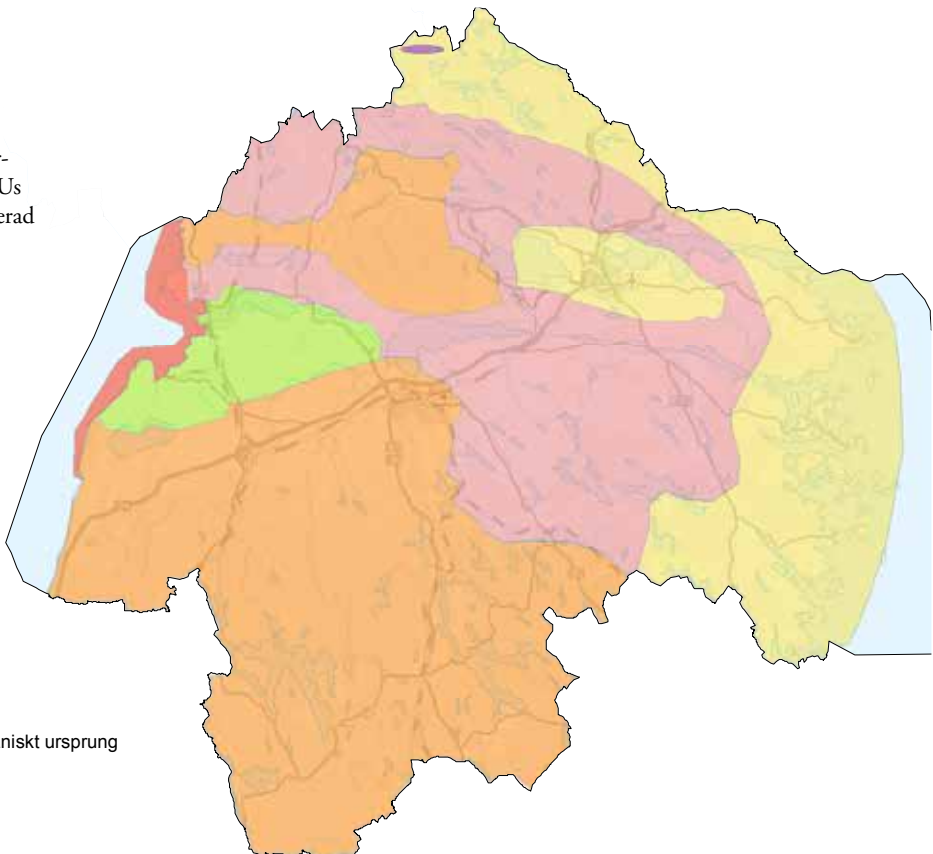
2.4 Kartor

Sammantaget är Östergötland ett län med en stor variation och många kvaliteter. För att förstå hur detta landskap är uppbyggt, vilket innehåll det har och hur dessa delar hänger ihop med varandra presenteras på de kommande sidorna ett urval av de underlag som använts i landskapsanalysen. Först kommer de geologiska och topografiska underlagen, sedan de kulturhistoriska underlagen, underlag från naturmiljö, vatten, jordbruk och sedan slutligen de underlag som rör befolkning, kollektivtrafik och infrastruktur.

Utifrån huvudsakligen dessa underlag har indelningen i landskapstyper och landskapskaraktärer genomförts.

Bergarter

Förenklad berggrundskarta från Naturkulturmiljöer i Östergötland samt SGUs nationella berggrundskarta. För detaljerad information om berggrunden, se SGU.

-
- Diabas
 - Gnejser av sedimentärt eller vulkaniskt ursprung
 - Gnejsergranit
 - Kambro-siluriska bergarter
 - Småländska graniter och porfyrer
 - Visingsöformationens bergarter

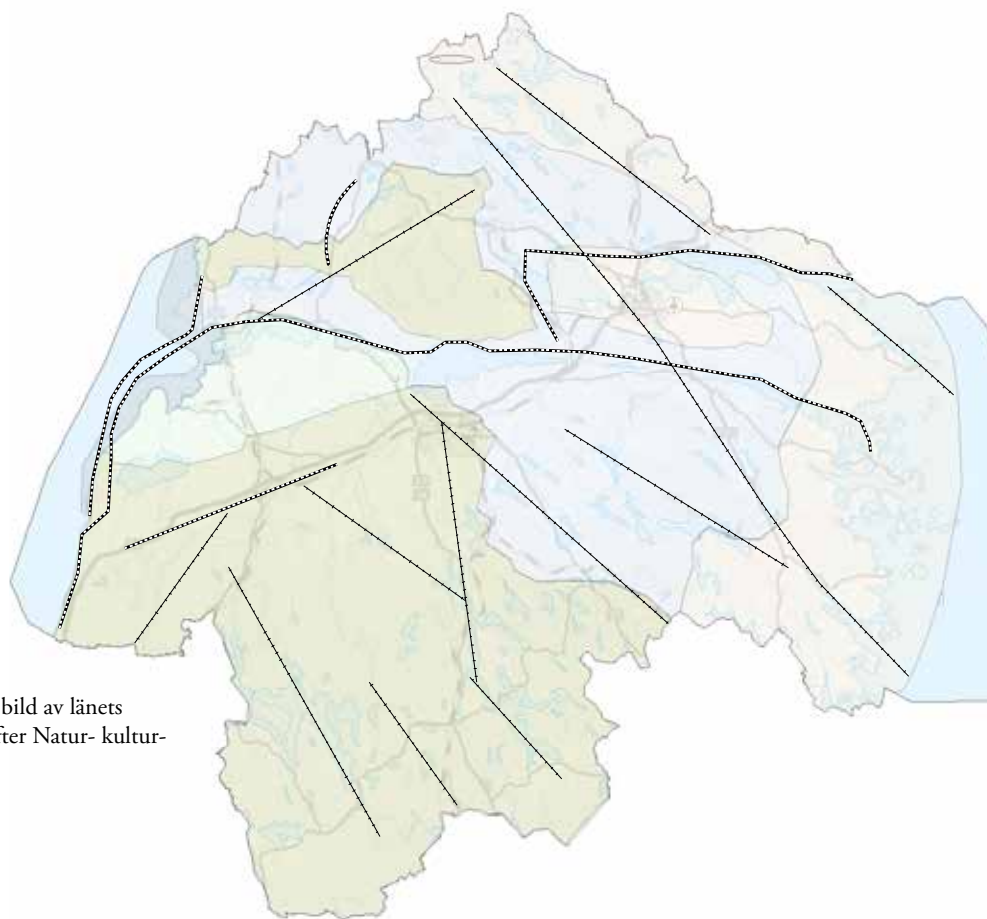
Jordarter

-
- Organisk jordart
 - Lera
 - Silt
 - Sand
 - Grus
 - Sten-block
 - Isälvs sediment, sand-block
 - Moränlera
 - Morän
 - Tunt jordtäckte
 - Berg
 - Fyllning
 - Övrigt
 - Vatten

SGUs översiktliga jordartskarta. Informationen är kraftigt generaliserad. Isälvs sediment i åsarna är till exempel betydligt överdrivna för att de ska framträda tydligt. Vidare omfattar begreppet "kalt berg" såväl helt blottad berggrund som områden med mycket tunt jordtäckte och med tätt liggande hållar

Förkastningar och sprickdalar

- ▬ Förkastningar
- +— Sprickdalar

En förenklad och generaliserad bild av länets förkastningar och sprickdalar efter Natur- kultur- miljöer i Östergötland.

Höjd över havet och havsdjup

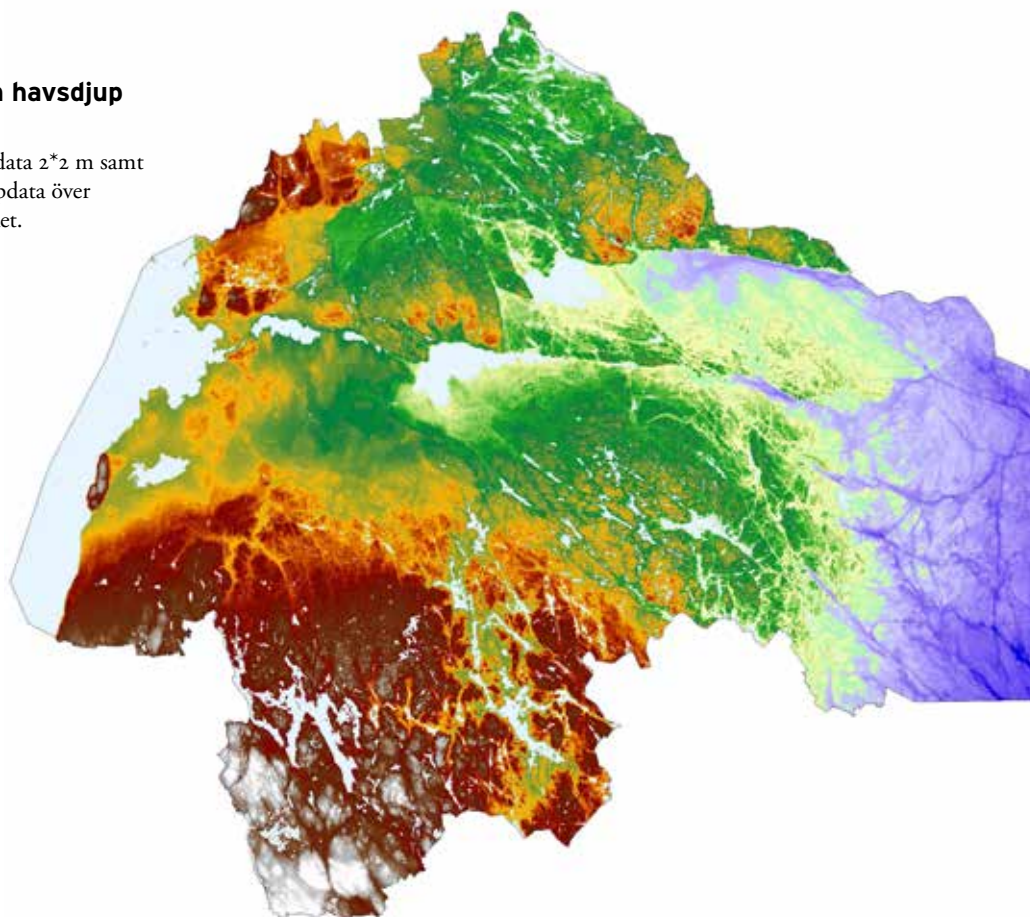
Höjd över havet från höjddata 2*2 m samt djupdata från frisläpta djupdata över Östersjön från Sjöfartsverket.

Vattendjup

- Djupt
- Grunt

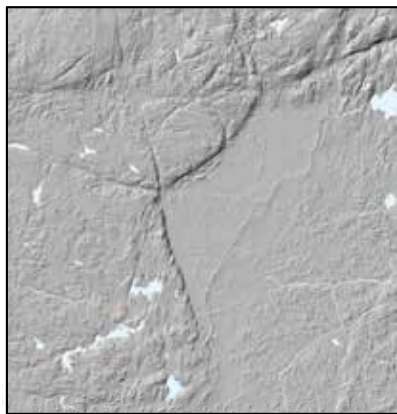
Höjd över havet

- Högt
- Lågt

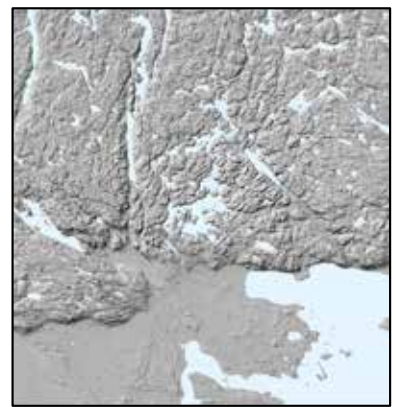

Skuggbild som visar topografi

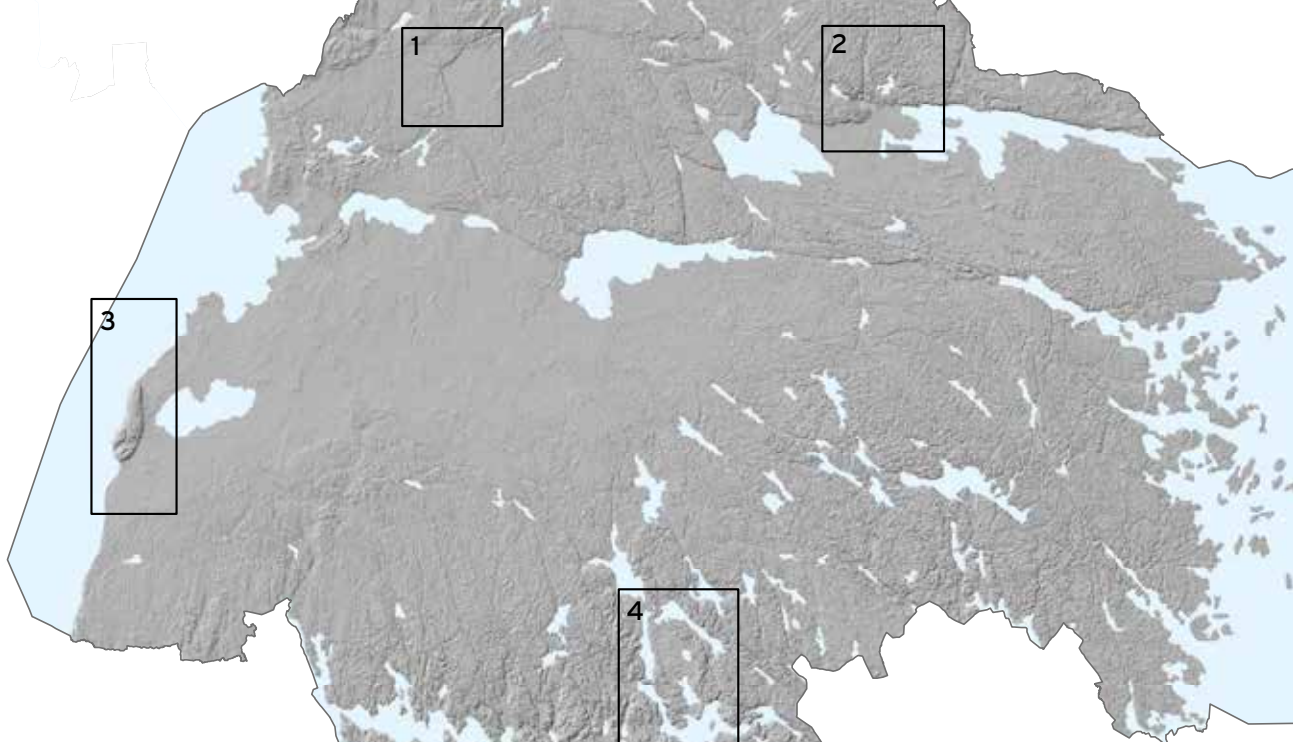
Skuggbild skapad utifrån höjddata genom att man simulerar skuggor och högdagar. Formationer som sprickdalar, åsar och slätter framträder tydligt i materialet.

1. Tjällmoförkastningen

2. Inre Bråviken med Bråvikenförkastningen

3. Omberg

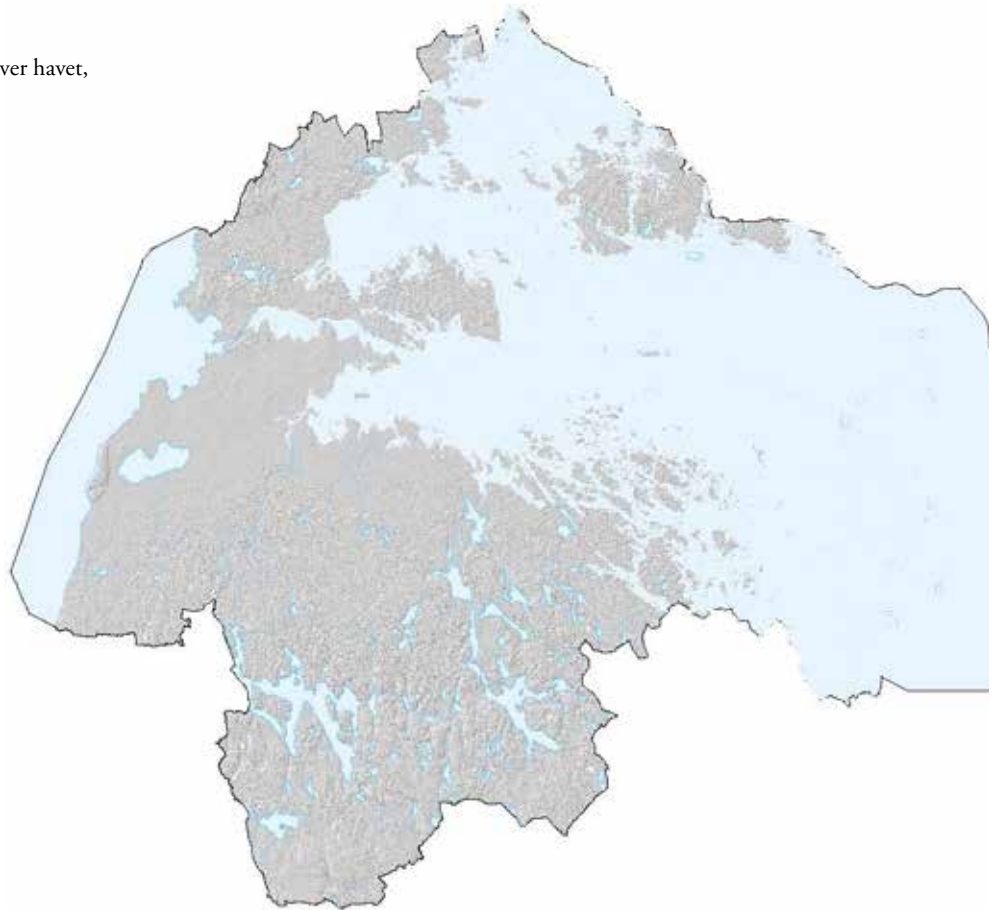

4. Stångådalens sprickdalssjöar

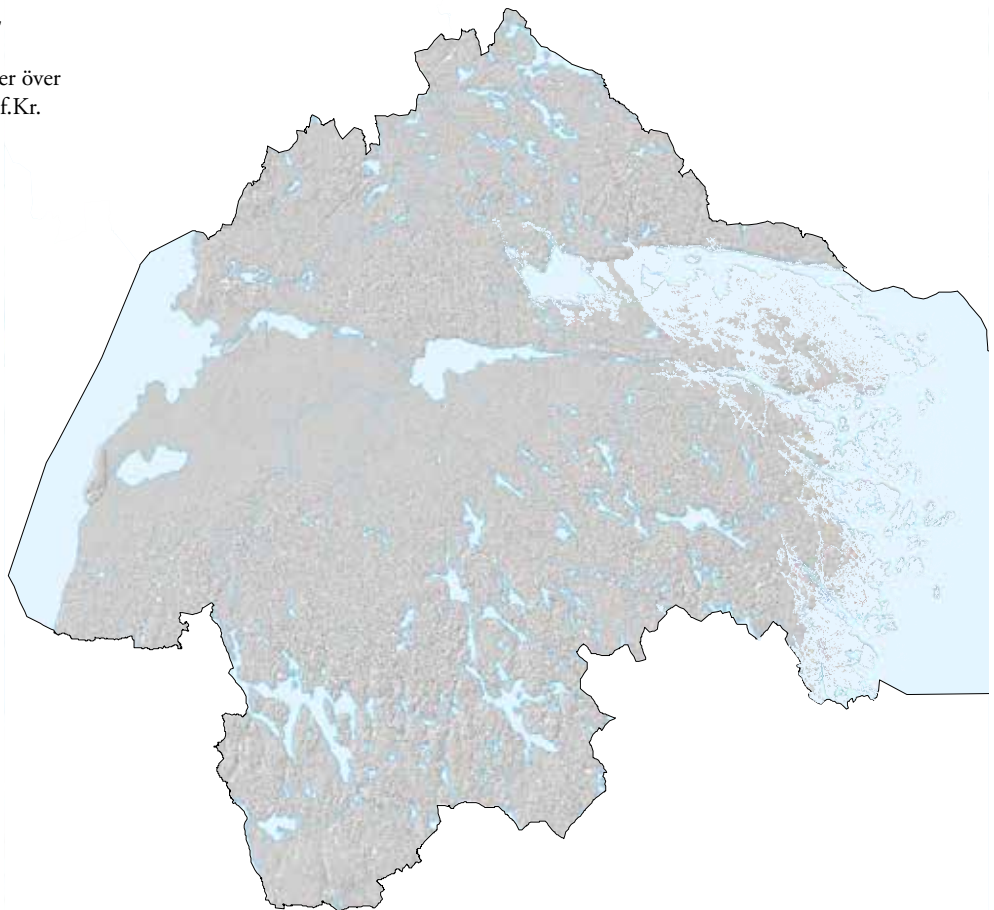
Strandnivå - stenålder

Karta med strandnivå på 75 m över havet, vilket motsvarar ca 8 000 f.Kr

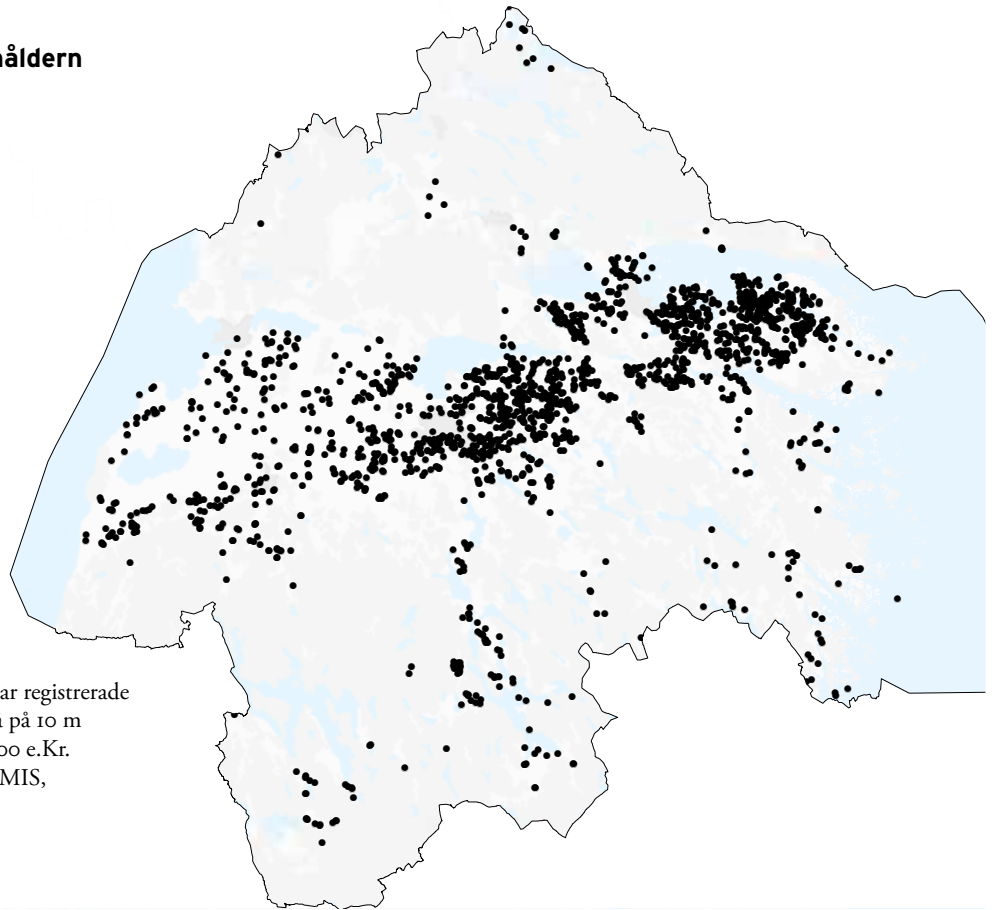

Strandnivå - bronsålder

Karta med strandnivå på 25 meter över havet, vilket motsvarar ca 1 600 f.Kr.

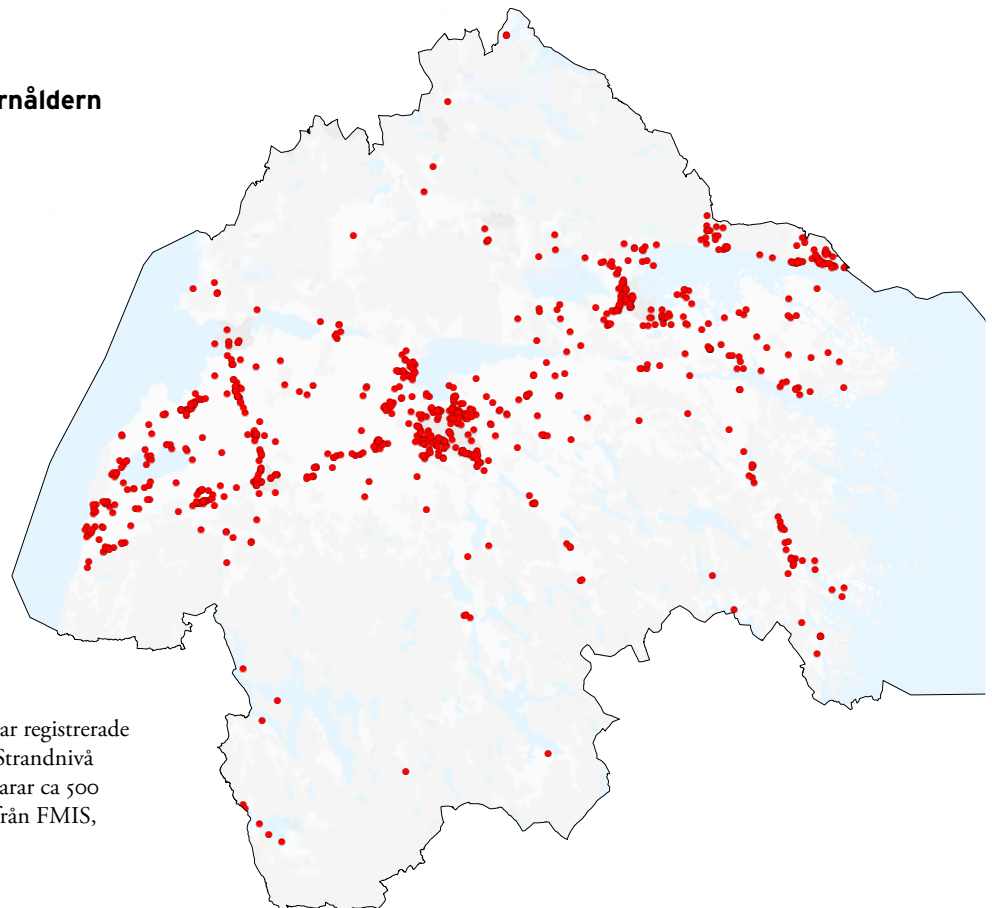

Kända gravfält från järnåldern

Karta över Östergötland som visar registrerade förhistoriska gravfält. Strandnivå på 10 m över havet, vilket motsvarar ca 500 e.Kr. Informationen är hämtad från FMIS, Riksantikvarieämbetets register.

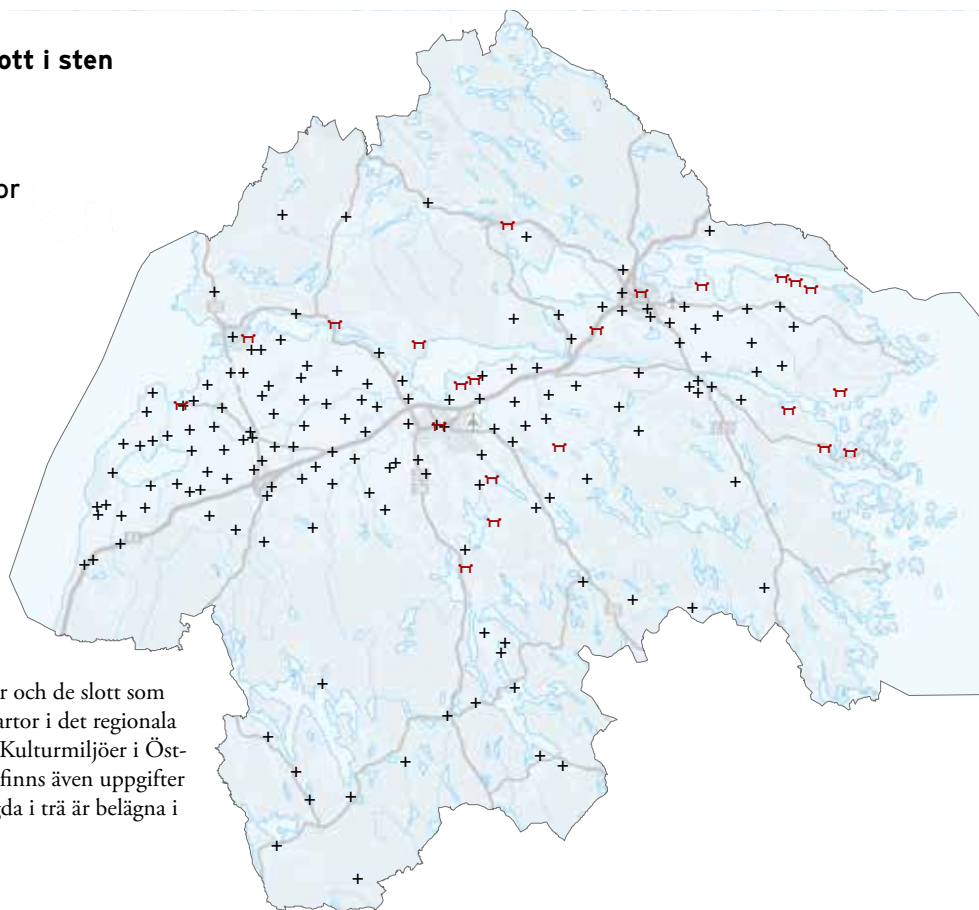
Kända boplatser från järnåldern

Karta över Östergötland som visar registrerade förhistoriska boplatzlämningar. Strandnivå på 10 m över havet, vilket motsvarar ca 500 e.Kr. Informationen är hämtad från FMIS, Riksantikvarieämbetets register.

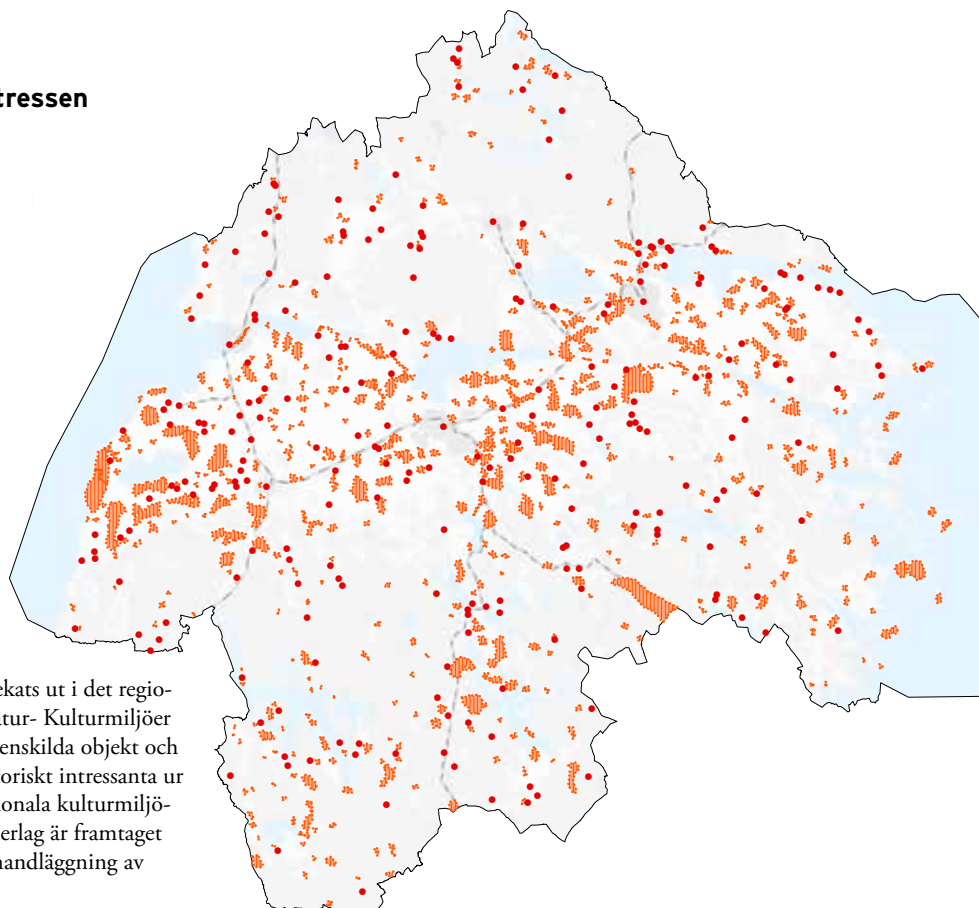
Medeltida kyrkor och slott i sten

- + Medeltida kyrkor
- 🏰 Slott i sten

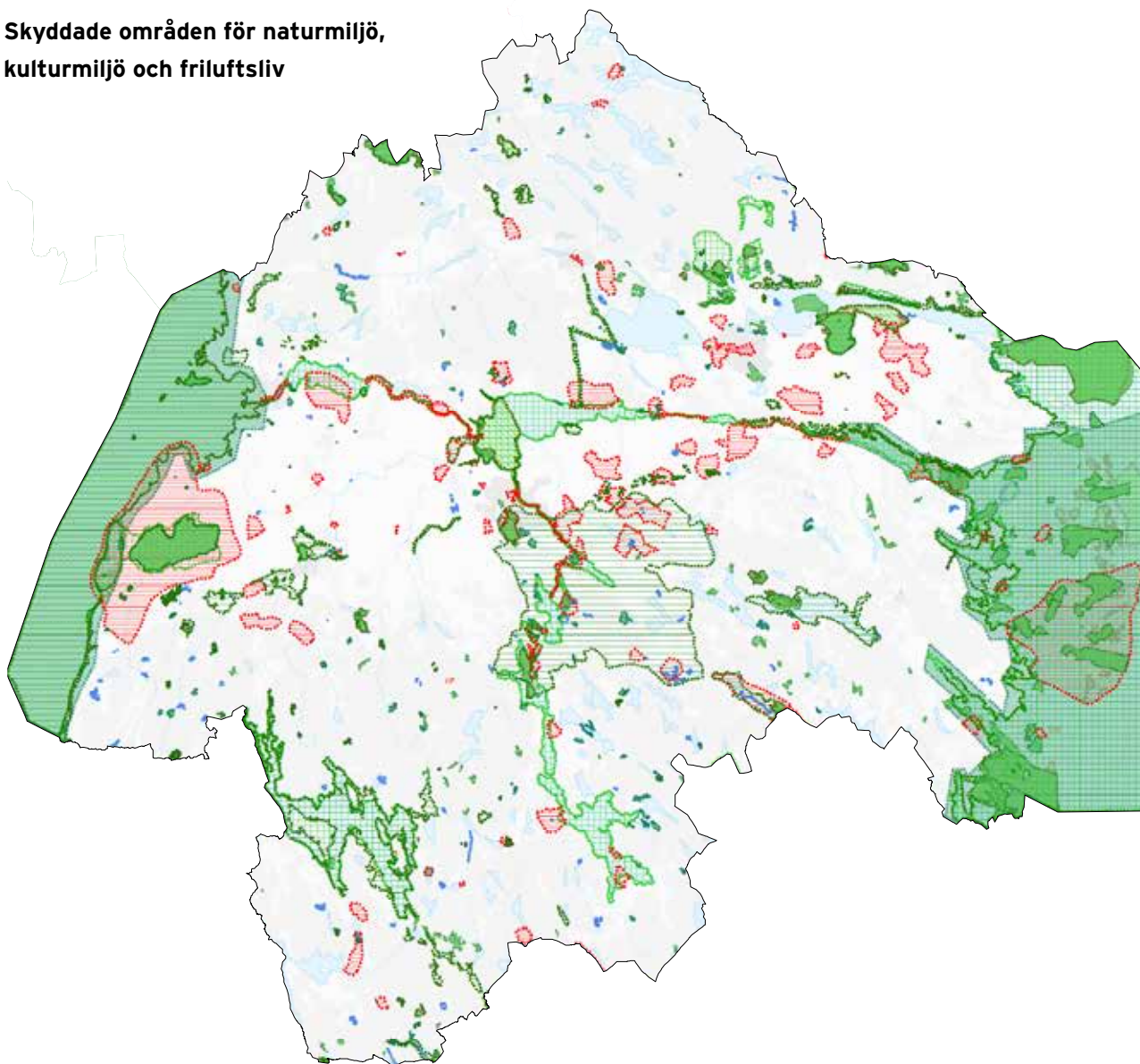
Kartan visar de medeltida kyrkor och de slott som är byggda i sten vilka finns på kartor i det regionala kulturmiljöprogrammet Natur- Kulturmiljöer i Östergötland (1984). I programmet finns även uppgifter på var herrgårdarna som är byggda i trä är belägna i landskapet.

Regionala kulturmiljöintressen

Kartan visar de områden som pekats ut i det regionala kulturmiljöprogrammet Natur- Kulturmiljöer i Östergötland. Punkterna visar enskilda objekt och ytorna miljöer som är kulturhistoriskt intressanta ur ett regionalt perspektiv. Det regionala kulturmiljöprogrammet är ett kunskapsunderlag som framtaget som stöd för kommunerna vid handläggning av plan- och bygglövsfrågor.

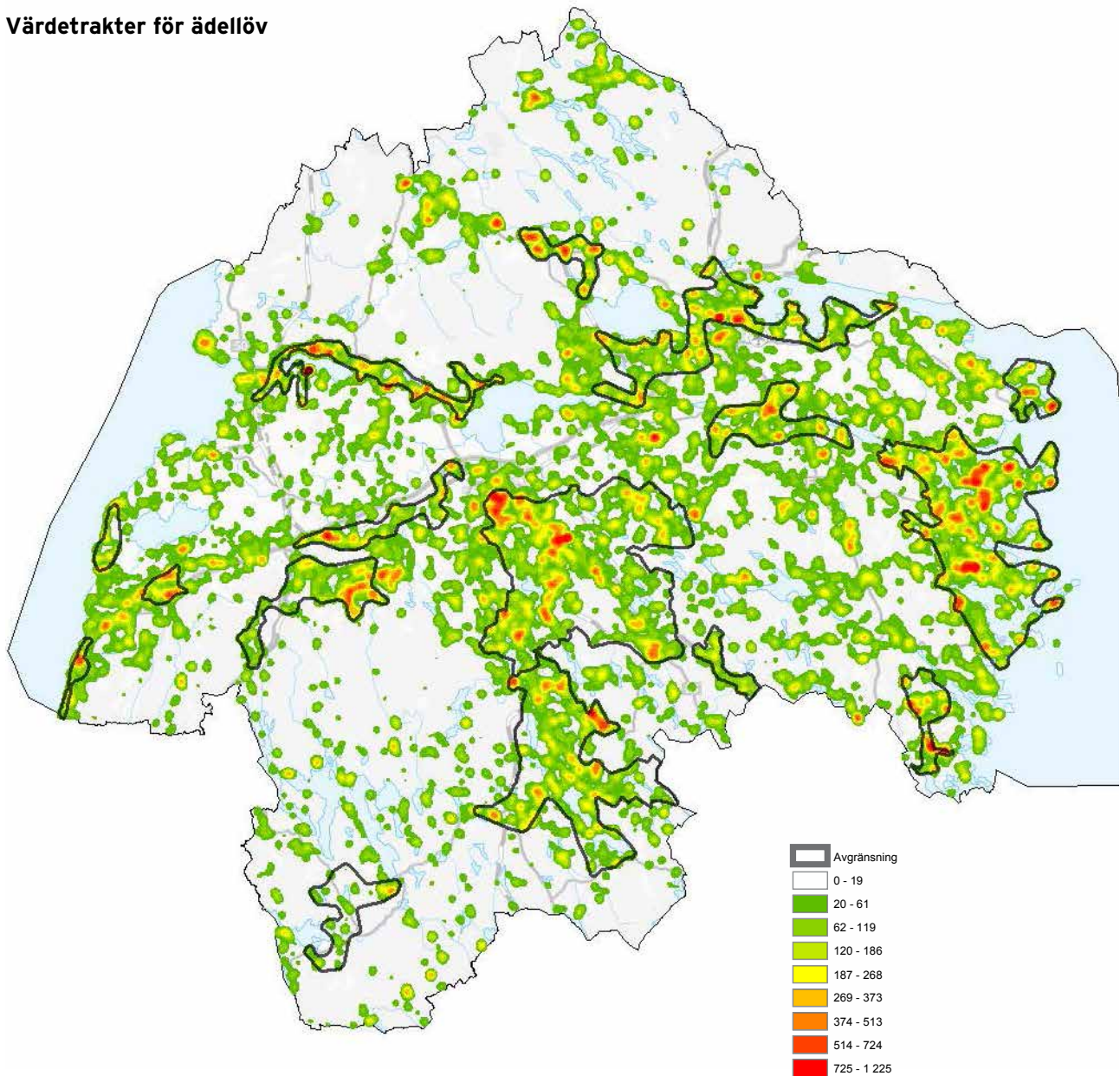
**Skyddade områden för naturmiljö,
kulturmiljö och friluftsliv**

Formellt skyddade områden i form av natur- och kulturresevat, Natura 2000-områden samt riksintressen för friluftsliv, naturvård och kulturmiljövård.

- NV VicNatur Naturresevat
- NV Riksintresse Naturvård MB3kap6
- RAÄ Riksintresse Kulturmiljövård MB3kap6
- NV Riksintresse Friluftsliv MB3kap6
- LSTRiksintresse Rörligt friluftsliv MB4kap2
- NV VicNatur Riksintresse Anspråk Natura 2000 Fågeldirektivet (SPA)
- NV VicNatur Riksintresse Anspråk Natura 2000 Habitatdirektivet (SCI)

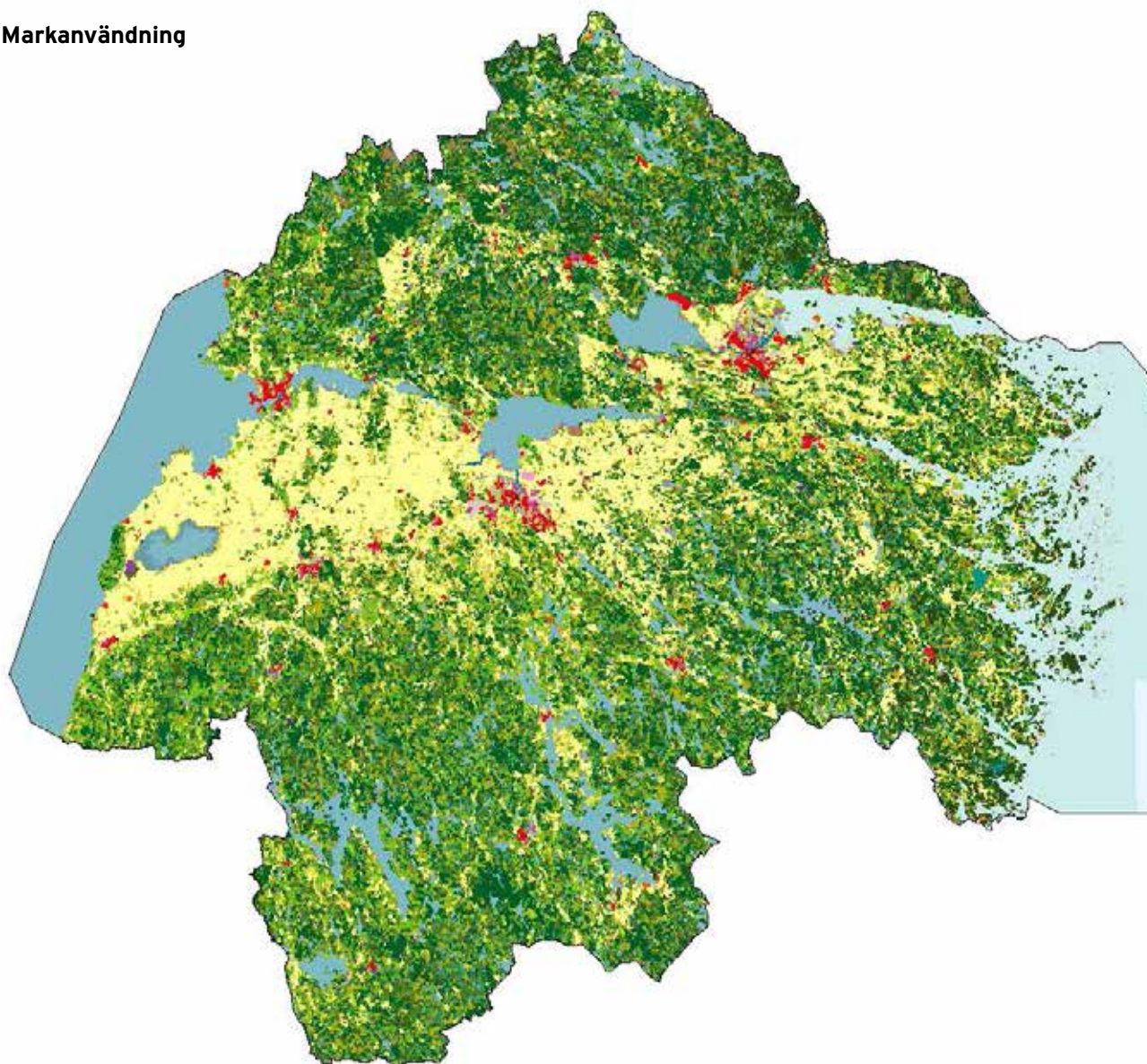
Värdetrakter för ädellöv

Ytor med graderad färgskala från grönt till rött visar värdefulla ädel-lövmiljöer, där röda toner markerar områden med störst koncentration av äldre ädellövträd och som utifrån befintlig kunskap bedöms ha de allra högsta naturvärdena. De gula-gröna stråken, med lägre koncentrationer av höga naturvärden, utgör i sig viktiga landskaps-avsnitt som kan utvecklas för att binda samman landskapet.

Mörkgröna konturer utgör avgränsning för "Värdetrakter för ädel-löv". Värdetrakterna togs fram 2006 inom ramen för arbetet med att utveckla strategier för skydd av skog. Ny kunskap har tillkommit sedan dess varför en revidering av värdetrakterna pågår.

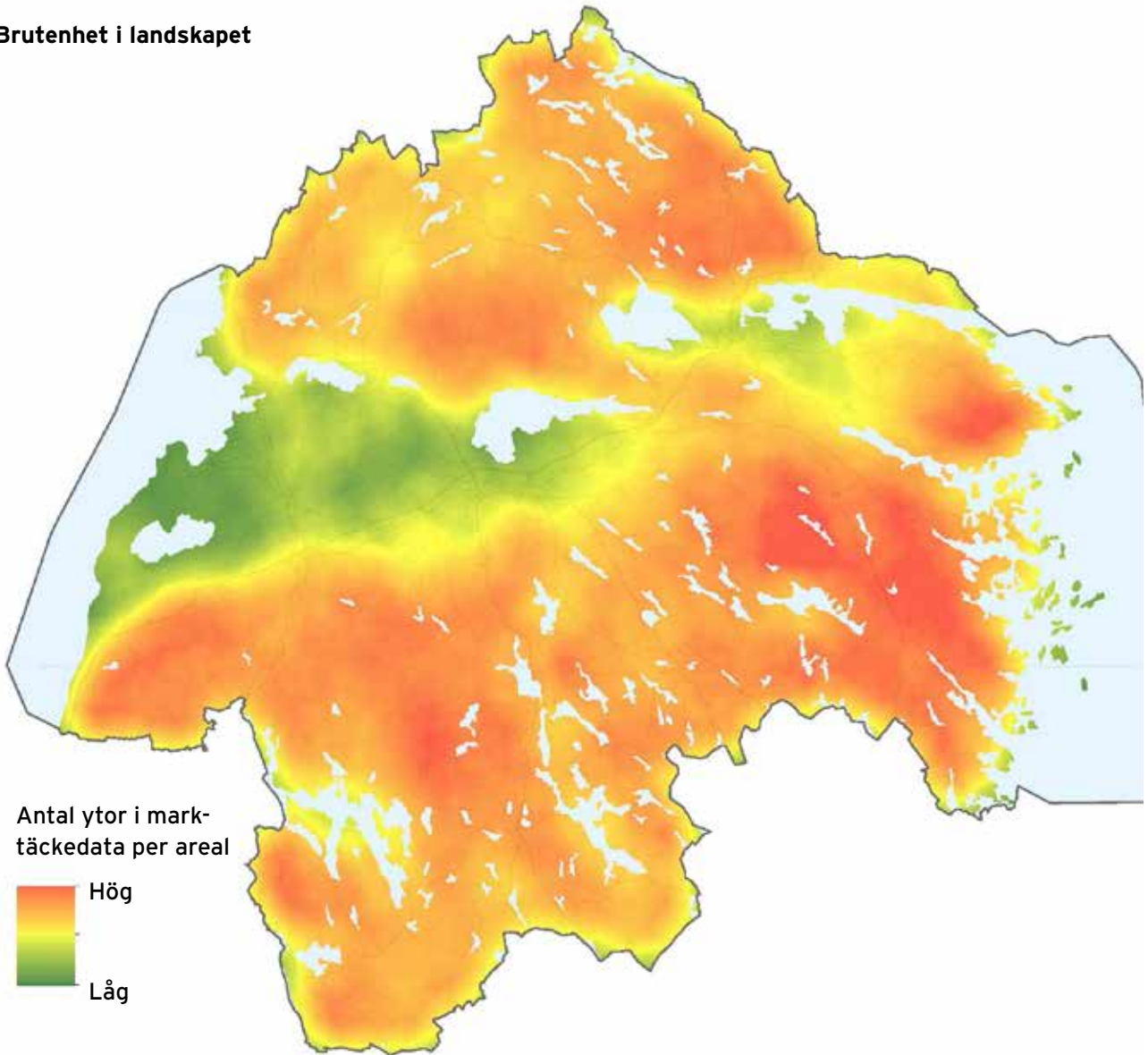
Markanvändning

Svenska Marktäckedata (SMD) redovisar vegetation och markanvändning med en indelning som bygger på EU:s klassificeringssystem för CORINE Land Cover. Kartan är inte avsedd att kunna studeras på detaljnivå i denna skala, utan ger en överblick av markanvändningen på länsnivå.

111	Tät stadstruktur	222	Frukt- och bärödling
11211	Orter med mer än 200 invånare och mindre områden av trädgårdar och grönområden	231	Betesmarker
11212	Orter med mer än 200 invånare och med större områden av trädgårdar och grönområden	3111	Lövskog, ej på myr eller berg-i-dagen
1122	Orter med mindre än 200 invånare	3112	Lövskog på myr
1123	Landortsbebyggelse med tomtmark av öppen karaktär	3113	Lövskog på berg-i-dagen
121	Industri, handelsenheter, offentlig service och militära förläggningar	31211	Barrskog på lavmark
122	Väg- och järnvagnät med kringområden	312121	Barrskog ej på lavmark 5-15 meter
123	Hamnområden	312122	Barrskog ej på lavmark > 15 meter
124	Flygplats	3122	Barrskog på myr
1311	Grus- och sandtag	3123	Barrskog på berg-i-dagen
1312	Övriga minalextraktionsplatser	3131	Blandskog, ej på myr eller berg-i-dagen
132	Deponier	3132	Blandskog på myr
133	Byggplatser	3133	Blandskog på berg-i-dagen
141	Urbana grönområden	321	Naturlig gräsmark
1421	Idrottsanläggning, skjutbana, motorbana samt hästportanläggning och hundkapplöpningsbana	322	Hedmark (utom gräshed)
1422	Flygfält (gräs)	3241	Busksnår
1423	Skidpist	3242	Hygge
1424	Golfbana	3243	Ungskog
1425	Ej urban park	31212	Barrskog, ej på lavmark
1426	Campingplats och fritidsbebyggelse	331	Stränder, sanddyner och sandslätter
211	Åkermark	332	Berg i dagen och blockmark

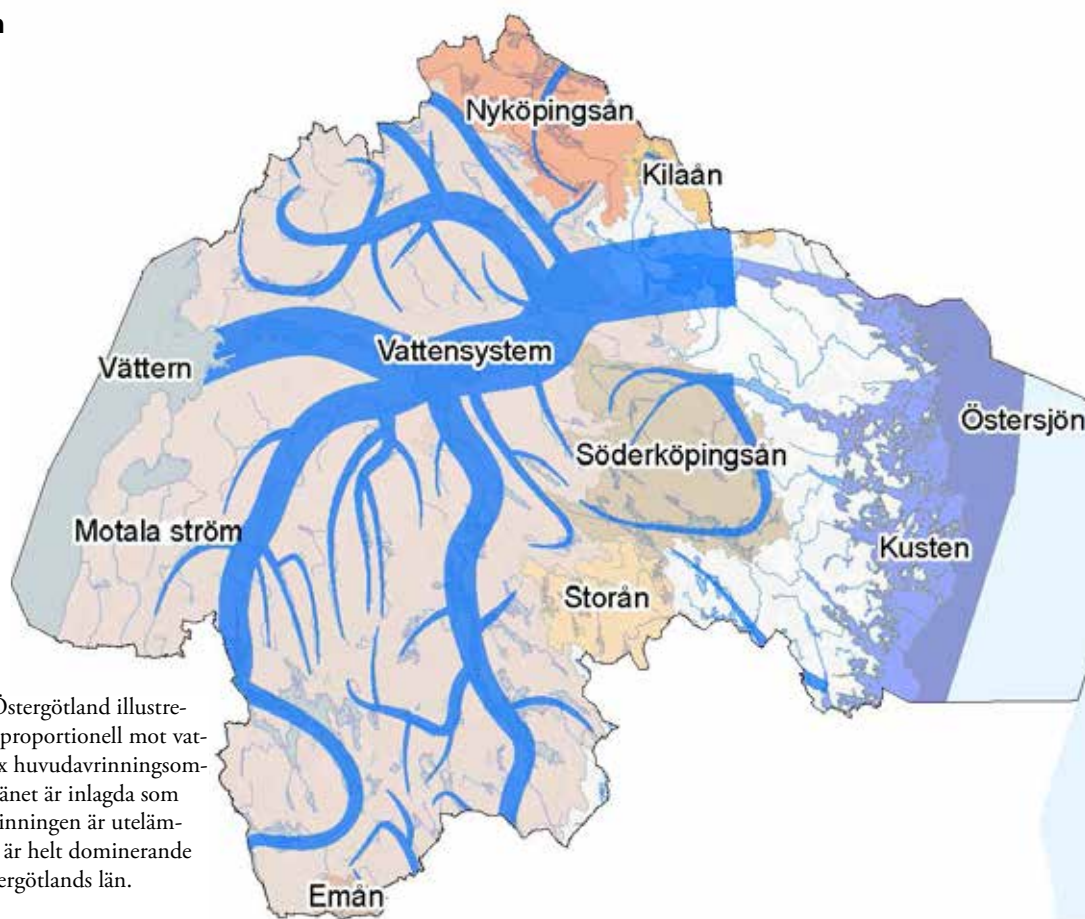
Brutenhet i landskapet

Svenska Marktäckedata (SMD) redovisar vegetation och markanvändning. Kartan visar en uppskattning av brutenheten i landskapet genom att beräkna antal ytor i marktäckedata per areal. Många små ytor ger höga värden, få stora ger lägre värde.

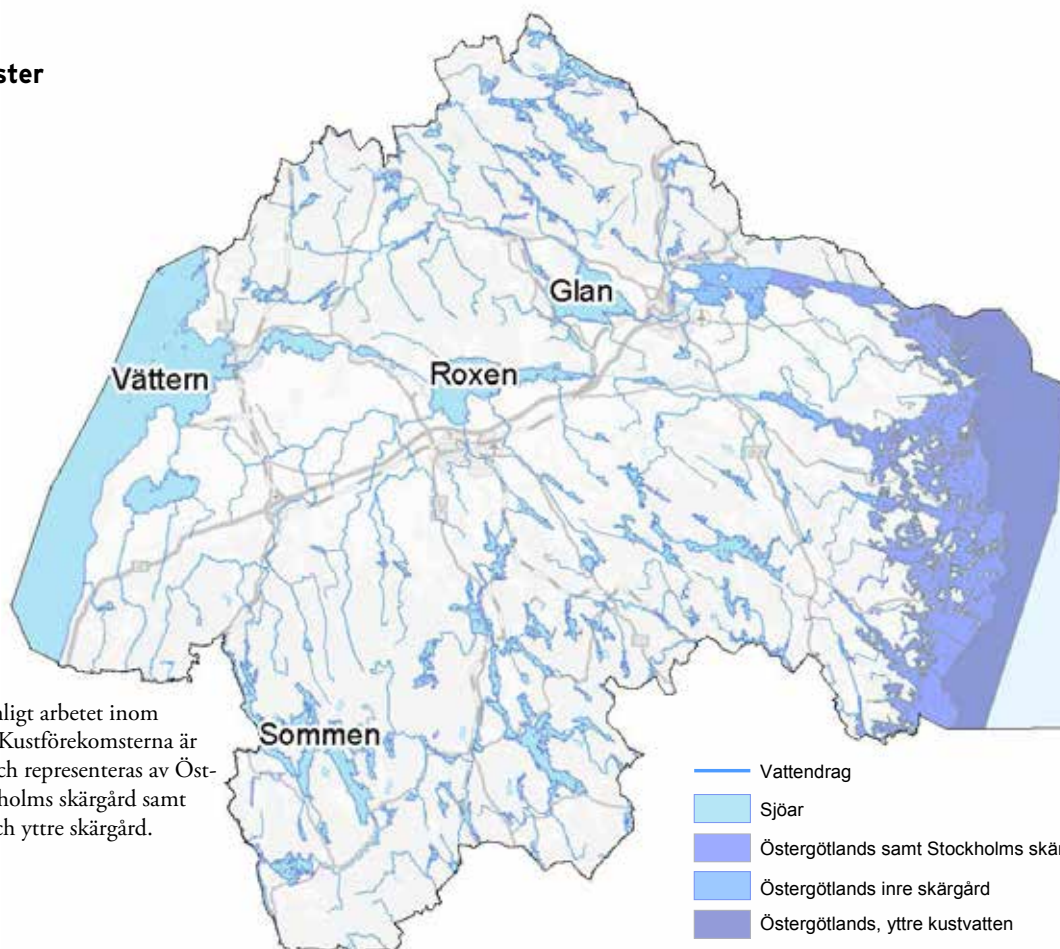
Observera att till exempel sjöar ger få stora vattenytor vilket kan ge en felaktig bild av landskapet. Detta medför att tex delar av Stångådalen får lägre brutenhet än vad markanvändningen visar.

Vattensystem

Vattensystemen i Östergötland illustrerade med bredden proportionell mot vattenföringen. De sex huvudavrinningsområdena som berör länet är inlagda som bakgrund. Kustavrinningen är utelämnad. Motalaström är helt dominerande vattensystem i Östergötlands län.

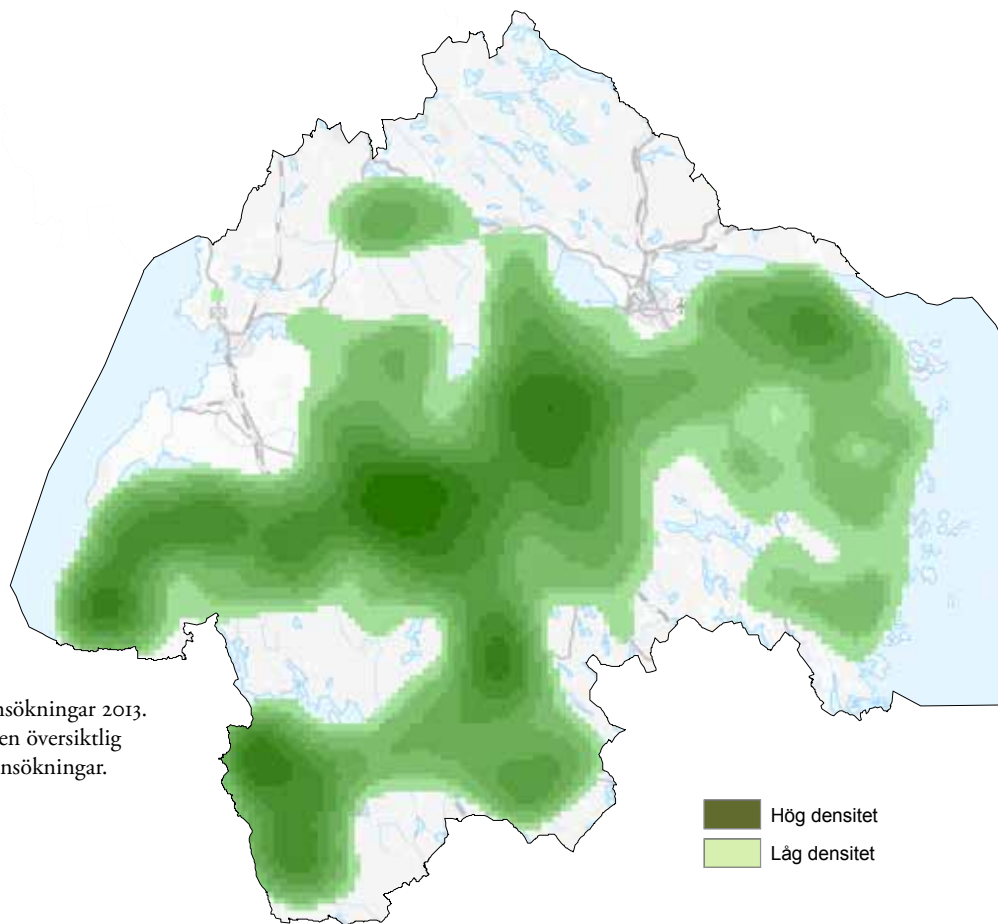
Vattenförekomster

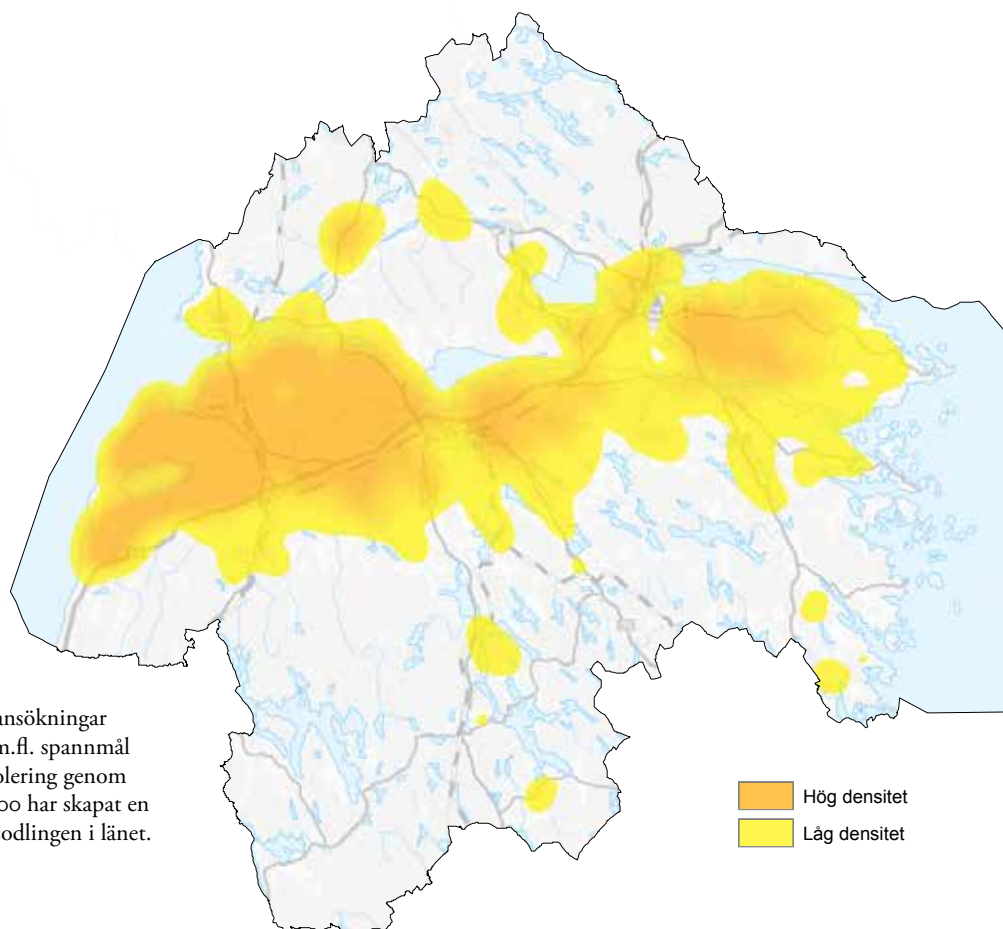
Vattenförekomster enligt arbetet inom vattenförvaltningen. Kustförekomsterna är indelade i tre typer och representeras av Östergötlands och Stockholms skärgård samt Östergötlands inre och yttre skärgård.

- Vattendrag
- Sjöar
- Östergötlands samt Stockholms skärgård,
- Östergötlands inre skärgård
- Östergötlands, yttre kustvatten

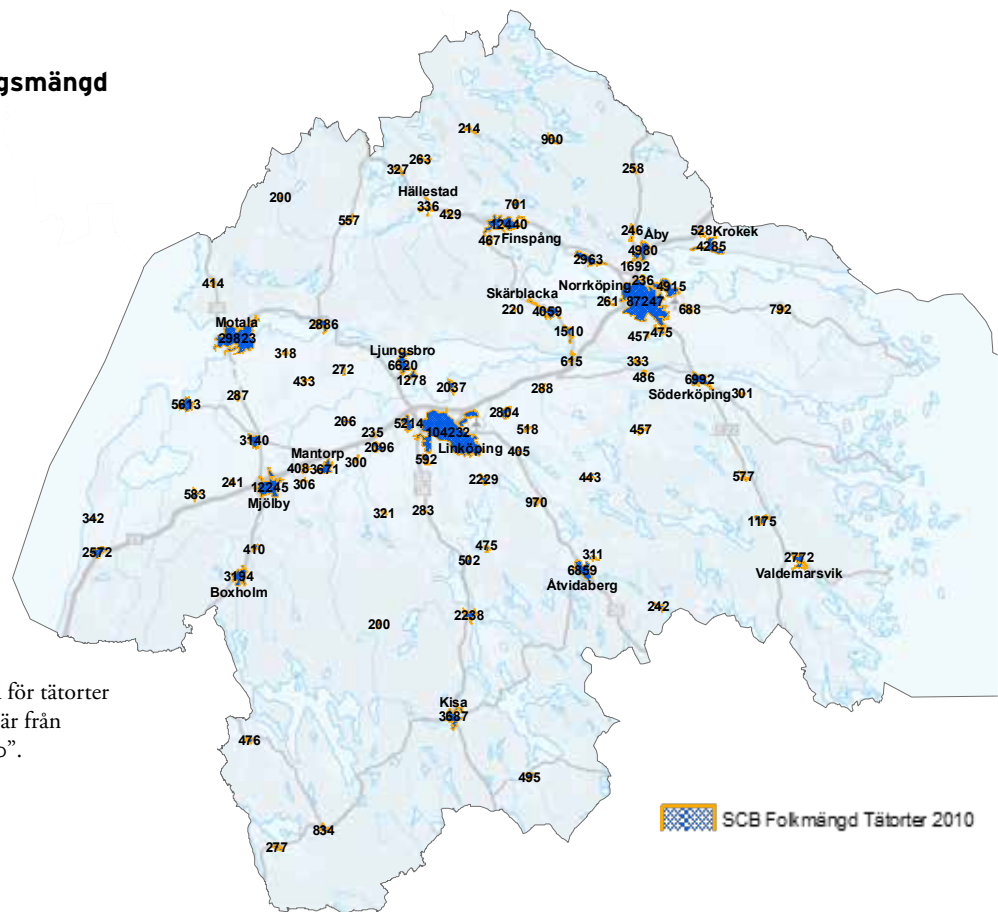
Betesmarker

Spannmålsodling

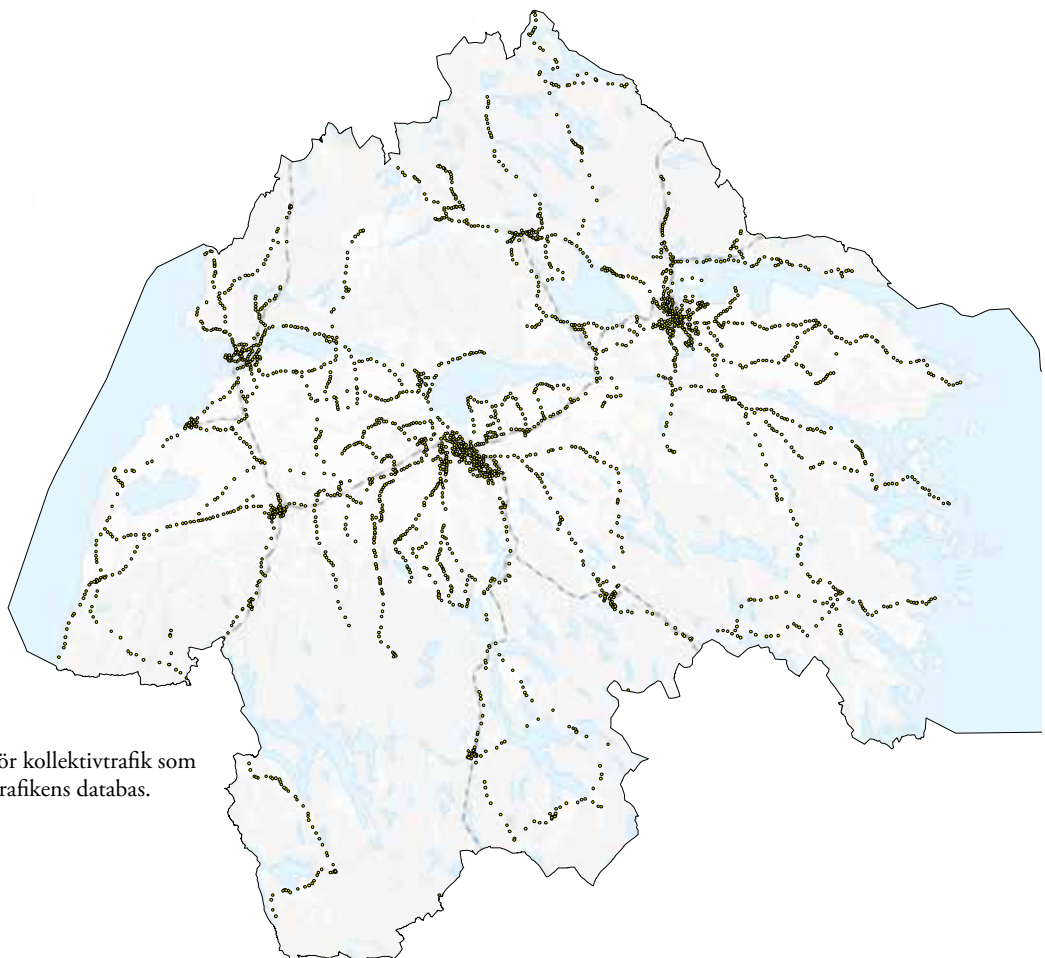

Tätorter och befolkningsmängd

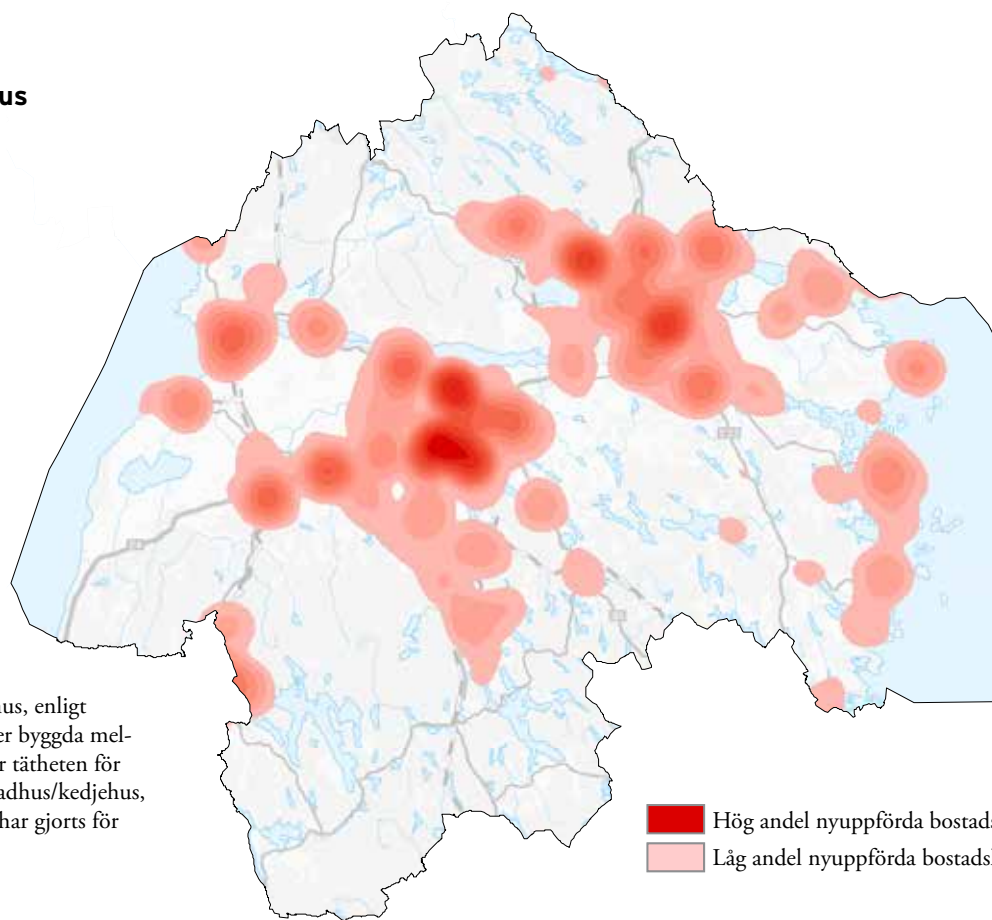
Kartan visar befolkningsmängd för tätorter i Östergötlands län 2010. Data är från ”SCB Folkmängd Tätorter 2010”.

Kollektivtrafik

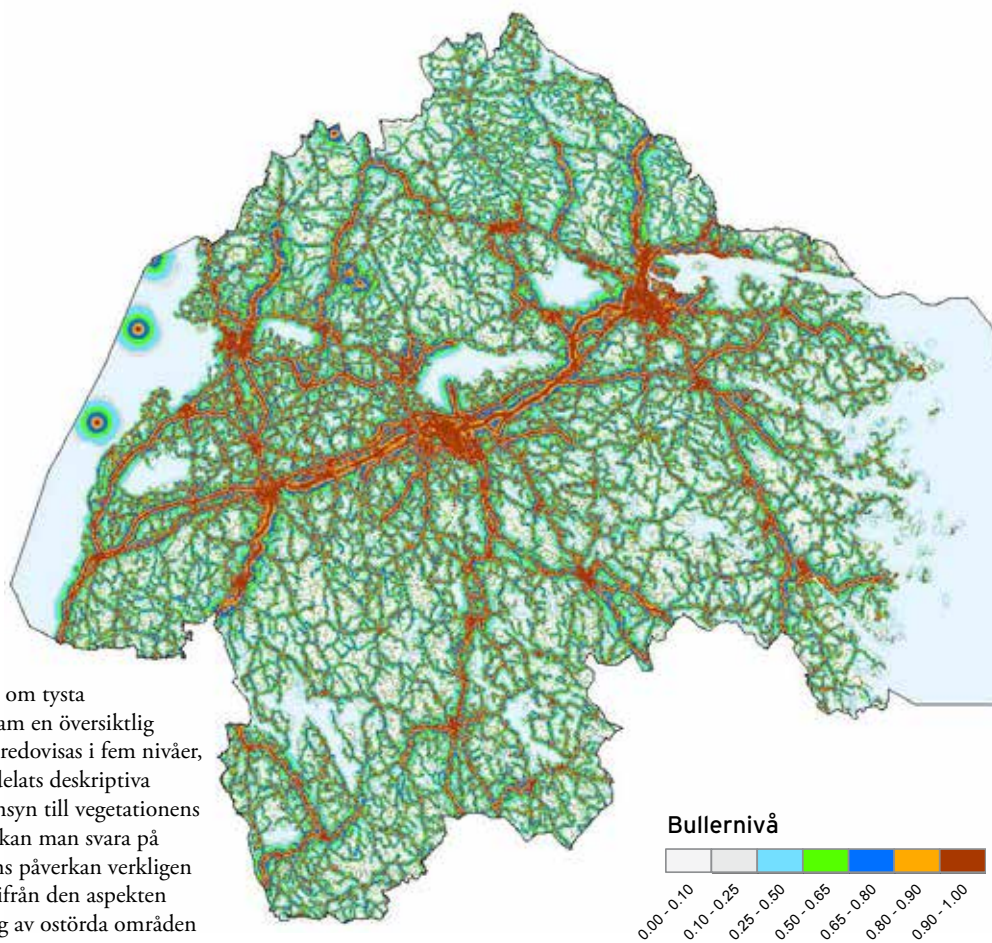
- Samtliga hållplatser för kollektivtrafik som är registrerade i Samtrafikens databas.

Nyuppförda bostadshus

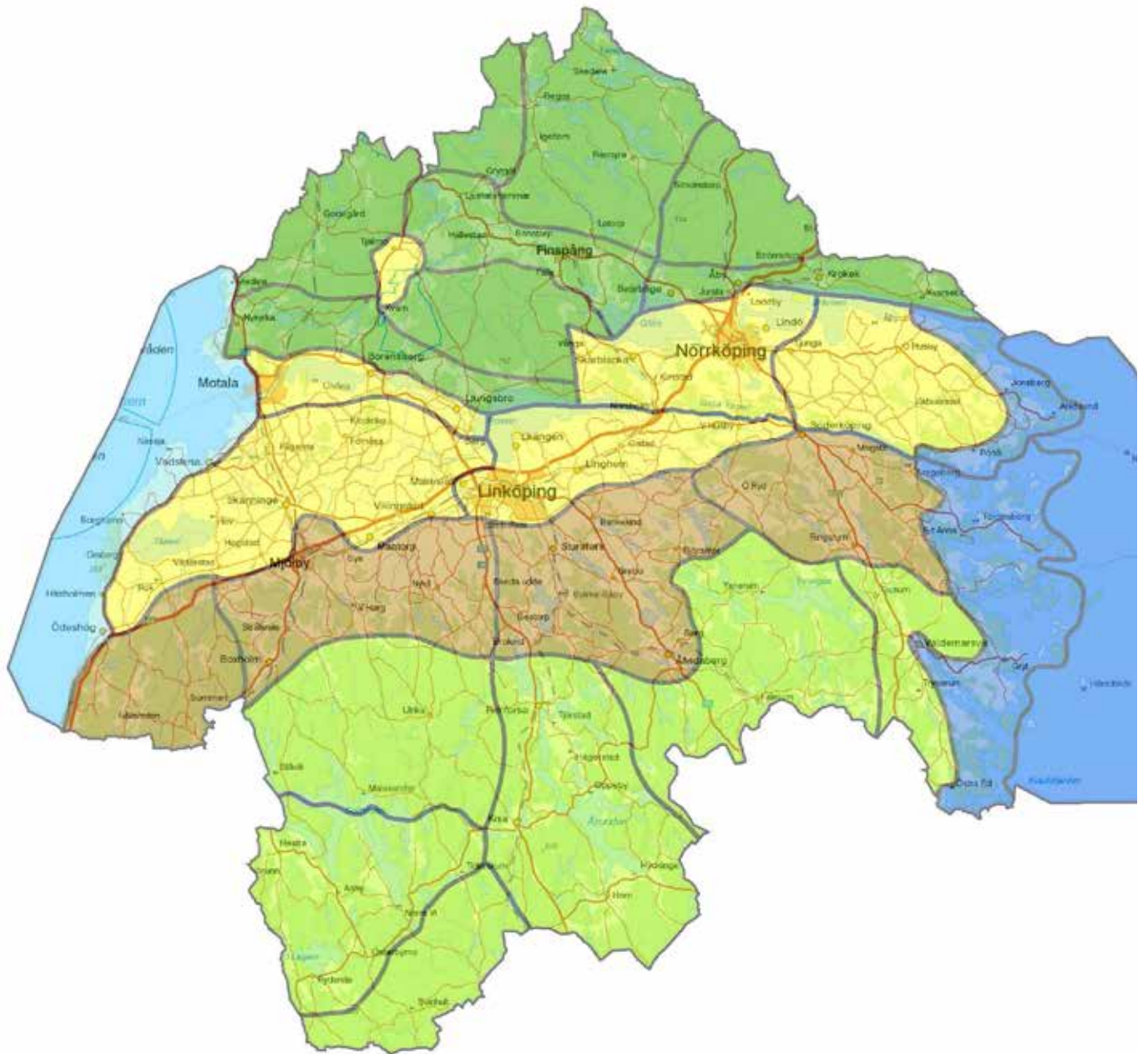

Täthet av nyuppförda bostadshus, enligt Lantmäteriets bebyggelseregister byggda mellan 2004 och 2014. Kartan visar tätheten för klasserna småhus friliggande, radhus/kedjehus, flerbostadshus, ingen viktning har gjorts för flerbostadshus.

Tysta områden

Resultat från nationellt projekt om tysta områden. Projektet har tagit fram en översiktlig bullerstörningskarta där buller redovisas i fem nivåer, vilka genom mätning i fält tilldelats deskriptiva bullervärden. Genom att ta hänsyn till vegetationens inverkan på bullerspridningen kan man svara på hur genomgripande människans påverkan verkligen är. Med metoden synliggörs utifrån den aspekten således graden av fragmentering av ostörda områden (från Länsstyrelsen Jönköpings rapport 2016)

Landskapstyp

- Skogslandskap
- Slättlandskap
- Kust och skärgårdslandskap
- Övergångsbygd
- Kuperat mosaiklandskap
- Sjölandskap

3. Landskapsanalys

I följande kapitel redovisas Östergötlands läns indelning i landskapstyper och landskapskaraktärer. Länet har delats in i sex landskapstyper och 27 landskapskaraktärer.

3.1 Läsanvisning

Kartan till vänster visar Östergötlands län indelat i landskapstyper, vilket visas med olika färger, och karaktärsområdena, som visas med gråa konturer.

På de kommande sidorna presenteras samtliga landskapstyper och de landskapskaraktärer som ligger inom respektive landskapstyp. Först beskrivs landskapstypen och det som är generellt för denna och gäller samtliga karaktärsområden inom den aktuella landskapstypen.

Därefter beskrivs varje karaktärsområde med fokus på de särskiljande drag som finns inom karaktärsområdet. För varje karaktärsområde görs också en kort analys som beskriver till exempel områdets känslighet, potential och/eller utvecklingstendenser som finns i området. Om den rådande landskapskaraktären ska bestå är det de karaktärgivande dragen som är känsliga för förändringar.

Analyserna bygger på den information som framkommit vid de olika workshop-tillfällena och deltagarnas samlade kunskap, fältobservationer samt underlagsmaterial från berörda kommuner och Länsstyrelsen.

Analysen tar inte ställning till var, hur eller på vilket sätt ett område bör exploateras eller utvecklas. Syftet är att beskriva de karaktärsskapande särdragen för att få en ökad kunskap om området. I senare skede kan kunskapen fördjupas och analysen riktas mot de åtgärder som är aktuella i området.

DEFINITIONER

Landskapstyp - Ett område som har en viss generell uppbyggnad och därför kan förekomma på flera olika ställen, till exempel Slättlandskap

Landskapskaraktär/karaktärsområde - Ett geografiskt avgränsat område som utgör en unik del av landskapet med egen identitet, historia och geografi, till exempel Tjällmoslätten

Känslighet - inom landskapsanalysen används begreppet känslighet för att förklara olika funktioner eller upplevelser i landskapet och deras sårbarhet samt vilka risker de utsätts för vid påverkan.

Potential - begreppet potential används för att förklara vilka utvecklingsmöjligheter landskapet har när det utsätts för påverkan.

Skala - Skala beskriver den detaljeringsgrad som analysen sker i. Ofta behöver ett större område analyseras än det som direkt berörs, då analyseras det i en större skala. Ibland måste arbetet bedrivas i olika skalor i olika faser av arbetet. Skala beskriver också detaljeringsgraden i landskapet, ett småskaligt landskap är detaljerat och variationsrikt medan ett storskaligt landskap hyser stora rum med få detaljer.

Tålighet - beskriver hur stor förändring och/eller påverkan landskapet kan bära innan dess särprägel, värde, funktioner och/eller upplevelser försvinner

Värde - ett områdes värde är knutet till dess innehåll och sammanhang, det är ett vitt begrepp som kan klassas på internationell nivå ända ner till den enskilda individens upplevelse av värde.

Sjö i Skogslandskapet.

3.2 Skogslandskapet

Den norra delen av länet är ett skogslandskap med övervägande barrskog. Indelningen följer huvudsakligen den naturgeografiska regionen Norra Skogsbygden. Landskapstypen avgränsas tydligt av förkastningssystemet i öst-västlig riktning från Bråviken till Vättern och sjöarna som ligger söder om denna. I väster, norr om Motala, sträcker sig Skogslandskapet fram till de lägre belägna partierna vid Vättern, där landskapet övergår till landskapstypen Sjölandskap till följd av närheten till Vättern, den lägre topografin och ett annat brukande. Skogslandskapet fortsätter in i de angränsande norra länen.

Terrängen är sprickdalsbetonad men med mjukt rundade former. Det finns en mycket rik förekomst av sjöar. Bland jordarterna dominerar morän, med stora inslag av berg i dagen. Den nordvästra delen av skogslandskapet är högt belägen. Isälvs-material är sparsamt förekommande i öster men norr om Boren finns några stora isälvsstråk med rullstensåsar och deltan.

Skogslandskapet domineras av barrskogar tillsammans med näringsfattiga typer av myrar. Myrförekomsten är den rikaste i länet och kalmossar förekommer. Odlingsmarker är främst koncentrerade kring Tjällmo, Hällestad och kring Tisnaren. Förekomsten av lövskogar och speciellt ädellövskogar är sparsam.

Inom denna landskapstyp finns ett antal orter såsom Godegård, Nykyrka, Grytgöl, Hävla, Bona och Karlsby varav flera

har sin historia i det gamla bergsbruket. Inom bruksmiljöerna finns oftast en herrgård, byggnader kopplade till verksamheten och bostäder för arbetare och tjänstemän. Exempel på välbevarade herrgårdsmiljöer är Ekeby och Godegårds säteri.

Övrig bebyggelse i skogsbygden utgörs till stor del av små torp, vilka många en gång i tiden tillhörde de större godsens Godegård och Tjällmo. Dessa små torp har gett upphov till de öppningar av odlingsbygd som finns i skogslandskapet.

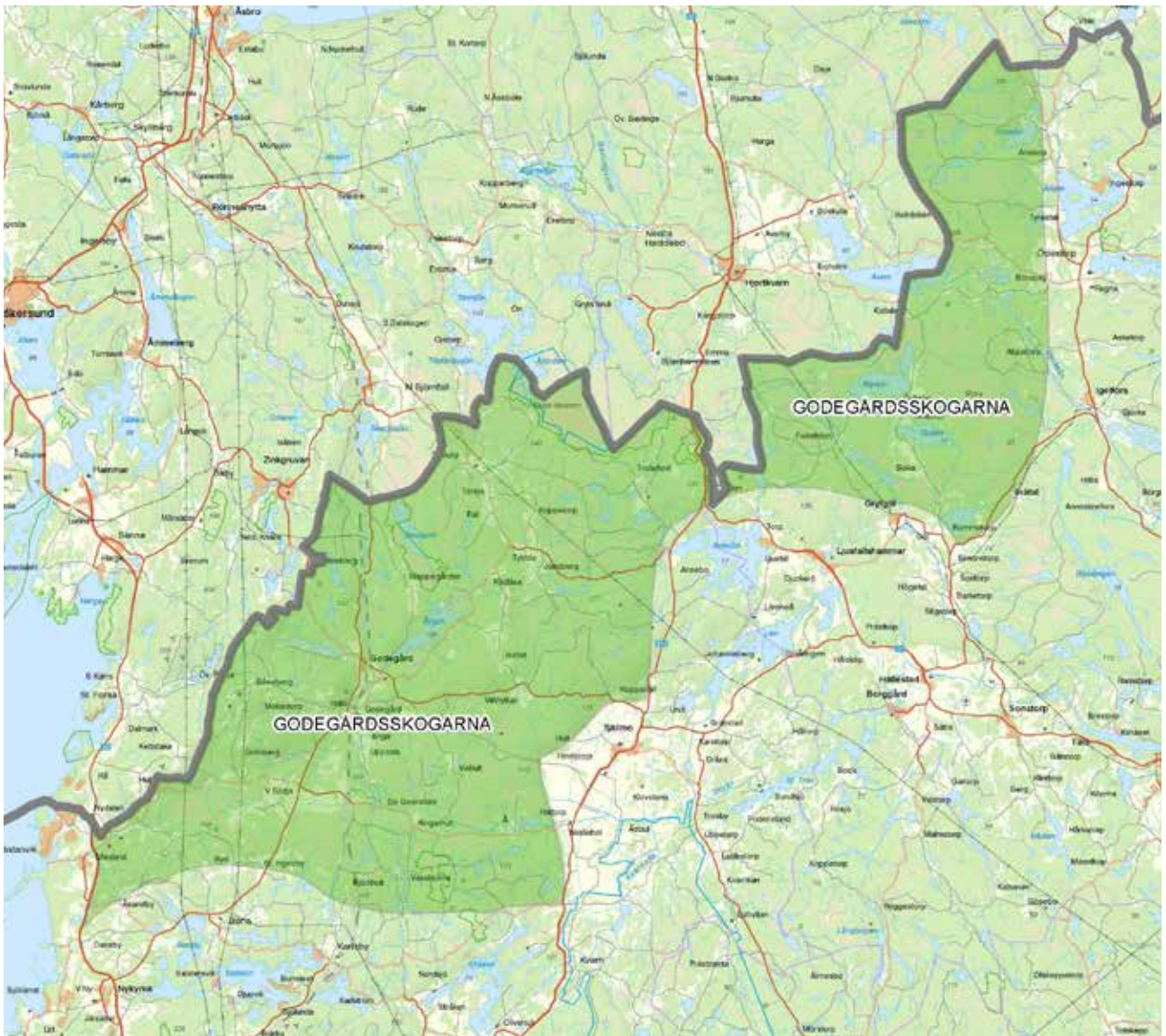
I Skogslandskapet finns även ett byar och sockencentra samt kyrkomiljöer som anses vara representativa för området och dess historia. Byarna var av den mindre sorten och det finns exempel kvar på byar med oskiftad karaktär som har bebyggelse från 1800-talet. I byn Torstorp finns till exempel flerhussystemet representerat och i Åndenäs en gård med götisk gårdsform. Ett sockencentra innehålla både tingsplats, skola, gästgivaregård och kommunhus från modernare tid. Exempel på sockencentra i området är Skedevi och Kvarsebo. Kyrkomiljöer ingår i sockencentra men kan också vara en samlad miljö med prästgård och ålderdomshem som vi kan se i bland annat Risinge och Krillinge. Kyrkorna ligger vanligtvis knutna till sjöar och vattendrag. Fornlämningsmiljöerna i Säter och Åbacken-Östanå med koncentrationer av stenåldersboplatser är typiska för området. Läget är karakteristiskt för de kustbundna fångstkulturer som präglat hela kolmårdsbranten.

Sjö i karaktärsområdet Rejmyre-Tisnaren.

Tall i karaktärsområdet Godegårdsskogarna.

Tallskog i Godegårdsskogarna.

Godegårdsskogarna

Kärnskogsmossens naturreservat.

Beskrivning

Godegårdsskogarna i den västra delen av skogslandskapet är ett höglänt område, dock inte så kraftigt kuperat, med huvudsakligen barrskog och många mossar. Området ligger till stora delar över högsta kustlinjen och i jämförelse med de andra karaktärsområdena i Skogslandskapet är området mer homogent med få sjöar. Det finns inslag av öppna rum med spår av kulturlandskapet i form av hagmarker, odlingsrösen och stenmurar.

Området är en del av mellansvenska Bergslagen som sträcker sig via Nora i Västmanland vidare till norduppland. Godegårdsskogarna är fortfarande starkt förknippade med bergshantering. Godegårds herrgård finns kvar än idag och bruksmiljön är av riksintresse för kulturmiljön.

Karaktärsområdet är tydligt avgränsat mot Tjällmoslätten i öster medan gränsen mot karaktärsområdet i söder, förkastningsbrant Boren-Roxen, är mer diffus och går där förekomsten av sjöar och lövträd ökar.

Godegårdsskogarna.

Analys

I Godegårdsskogarna ser man en ökad igenväxning av kulturlandskapet och en likriktning av landskapet till följd av igenplantering. Karaktärsgivande för området är de många mossarna, vilka kan påverkas av förändringar i vattenmiljön.

Det är långt till större orter och kollektivtrafiken är begränsad vilket minskar områdets attraktivitet för permanentboende.

Besöksnäringen i anslutning till bruksmiljöerna är viktig för bygden att ta till vara och utveckla. Det finns också en potential för att utveckla och tillgängliggöra intressen för friluftsliv i de relativt stora naturområden som finns.

Vy från slätten mot förkastningen.

3.2.1 Förkastningsbrant Boren-Roxen

Vy från förkastningen över slätten.

Beskrivning

Karaktärsgivande för området är det kuperade landskapet med skogsklädda berghällar och många sjöar. Det vänder sig söderut mot slätten nedanför förkastningen. Den södra delen av karaktärsområdet, gränsande till sjöarna, är utpekad som en ekvårdestrakt. I området finns också flera intressanta och värdefulla geologiska formationer, framförallt lokaliserade nära högsta kustlinjen.

Området gränsar i söder till sjö- och kanalbygden kring Boren och Norrbysjön och i norr till de tätare Godegårdsskogarna. Området utgör på så sätt en övergångsbygd mellan de olika karaktärsområdena. Det är ett populärt rekreationsområde.

Förkastningsbrant Boren-Roxen har en större befolkningstäthet än angränsande Godegårdsskogarna. Framförallt områdets södra del, förkastningsbrantens ”fot”, är attraktiv för fastboende då avstånden till större orter med skola och service är relativt korta.

I områdets mitt finns en del av Kvarns övnings- och skjutfält som fortsätter in i angränsande karaktärsområden (Stjärnorpskogarna och Tjällmoslätten).

Analys

I området finns, förutom yrkesmässig djurhållning, gott om hästgårdar och gårdar med annan mindre djurhållning. Den relativa närheten till orter med skola och annan service borde kunna attrahera fler fastboende och ett ökat antal småskaliga gårdar av denna typ.

De öppna ängs- och hagmarker som finns samt sjöarna inom området är viktiga för områdets karaktär. Med ökat bete skulle gamla hagmarker kunna öppnas upp och mångfalden i landskapet öka. Från förkastningsbranten finns utblickar mot slätten som är värdefulla för landskapsbilden.

Det finns en utvecklingspotential för turism och friluftsliv tack vare närheten till andra besöksmål som Göta kanal och Övralid samt städer som Linköping och Motala.

Stjärnorpskogarna.

3.2.2 Stjärnorpskogarna

Stjärnorpskogarna.

Beskrivning

Stjärnorpskogarna är ett böljande skogsområde med många små höjder. Vägsystemet är smalt och krokigt och det finns begränsat med bebyggelse i området. Den som finns är samlad i mindre grupper och byar, inga större tätorter finns inom området. Det finns få stora vägar genom området vilket gör att flera sammanhängande ytor är identifierade som tysta områden i den nationella kartläggning som gjorts. Karaktärsområdet ligger på gränsen mellan Finspångs, Motala och Linköpings kommuner. Det är en populär orienteringsskog tack vare att den är sammanhängande och till stor del obebyggd.

Kvarns övnings- och skjutfält ligger i Stjärnorpskogarnas västra del och fortsätter in i angränsande karaktärsområden (Tjällmoslätten och Förkastningsbrant Boren-Roxen).

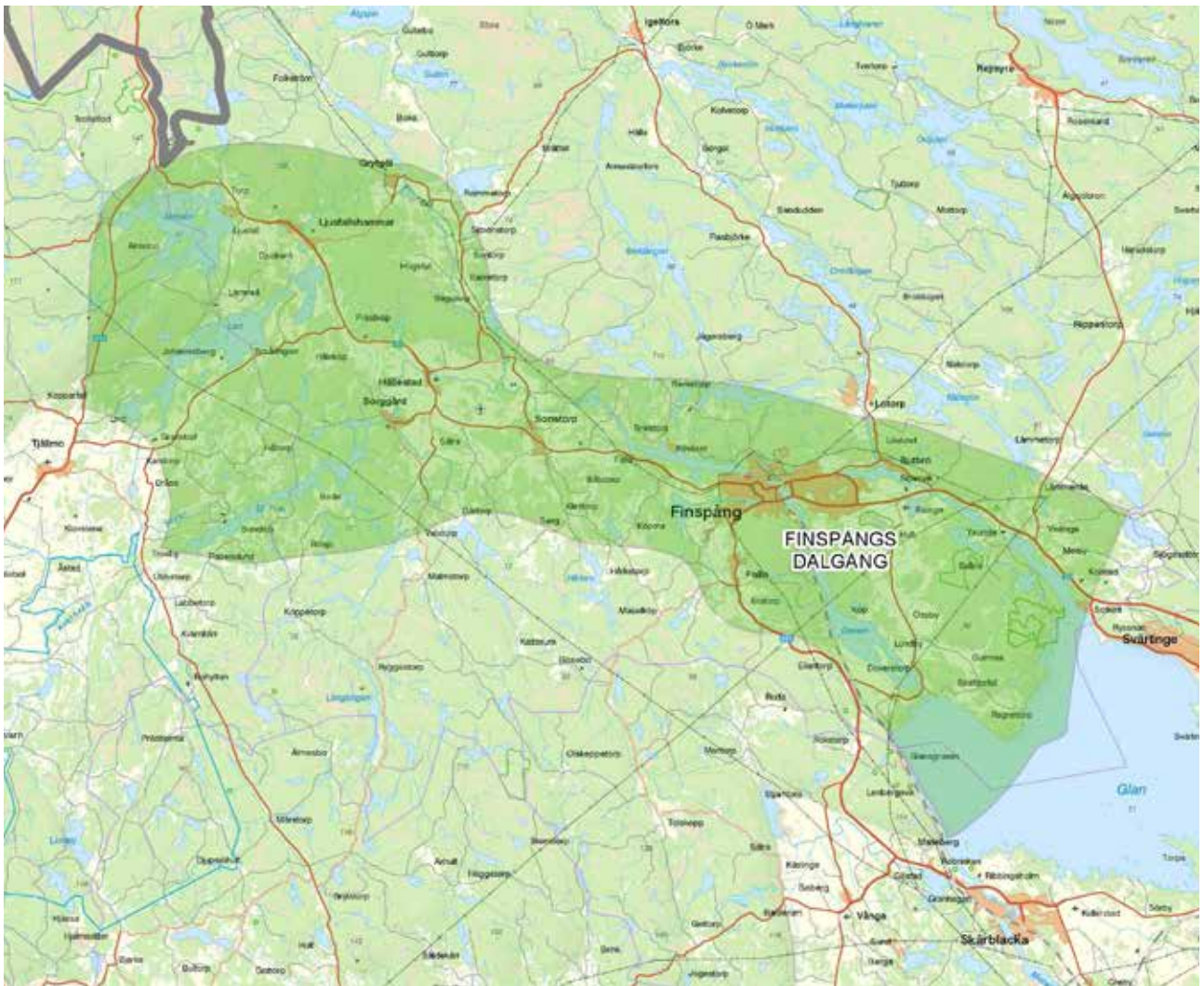
Inom karaktärsområdets östra del finns ett gammalt kalkbrott vid Glan där människans påverkan på markerna syns i till exempel gamla gruvhål. De speciella markförhållandena har också givit upphov till en rik flora av kalkgynnade växter, svampar och lavar.

Detaljbild på tall.

Analys

Med sin placering på gränsen mellan flera kommuner och angränsande till karaktärsområden med en större befolkningstäthet fyller Stjärnorpskogarna en funktion som friluftsområde för många människor. Det finns få stora vägar genom området vilket gör att Stjärnorpskogarna också har potential att utvecklas som naturområde med stora bevarade tysta områden.

Vy över dalgången utanför Hällestad.

3.2.3 Finspångs dalgång

Väg 51.

Jordbruksmark intill väg 51.

Beskrivning

Finspångs dalgång är ett småskaligt, böljande landskap i en sprickdal, omgiven av skogsklädda höjder. Dalgången är varierad med ängs- och hagmarker, skogsområden och sjöar som bidrar till området karaktär. Skogen har inslag av löv och inom området finns värde trakt för ekar. Karaktärsområdet skiljer sig därmed tydligt från de omgivande områdena som är flackare, mer slutna och domineras av barrskog.

Delar av området tillhör Norra Östgöta bergslag och spår av bruksverksamheten finns bland annat i Finspång och Grytgöl.

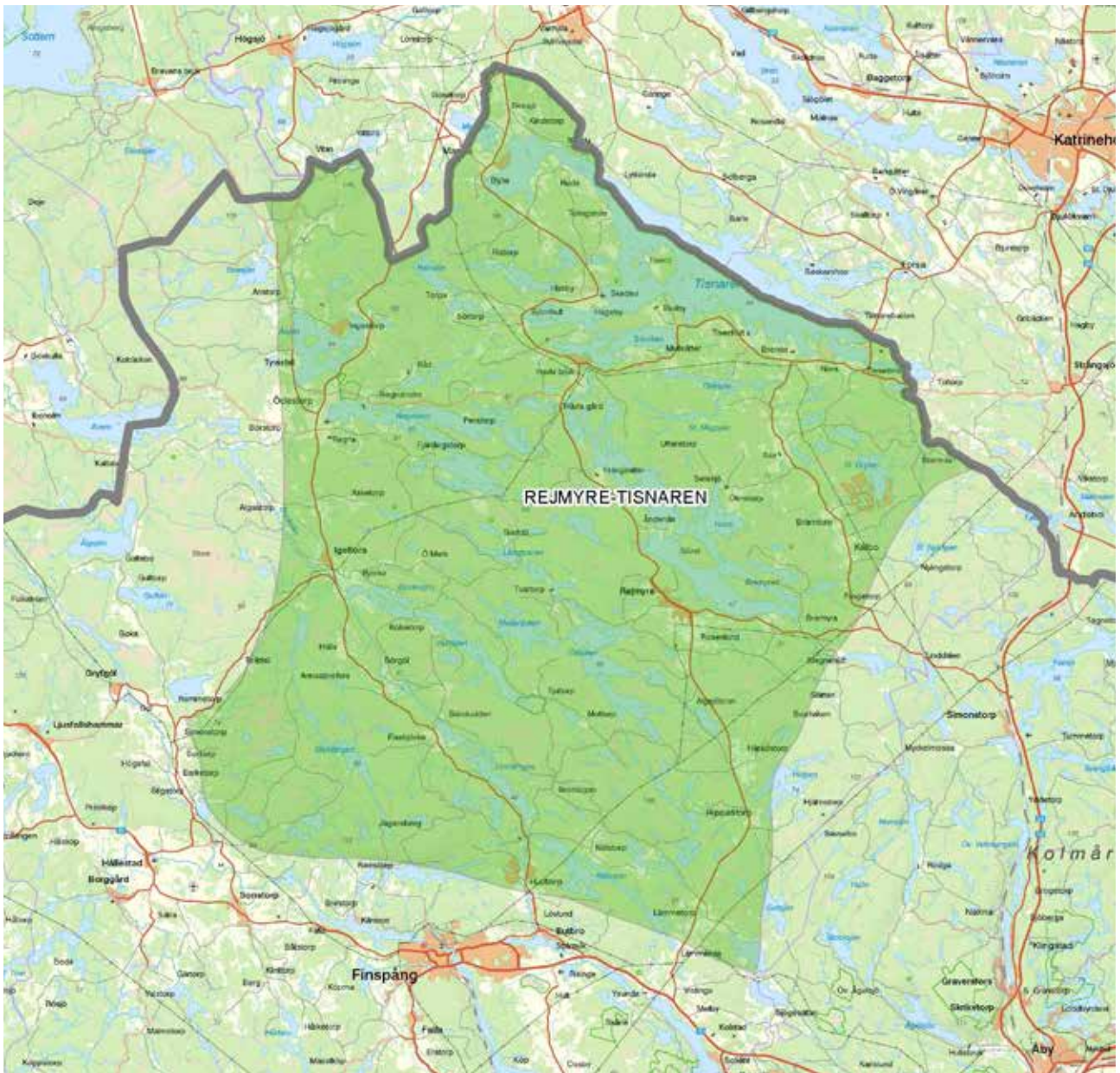
Väg 51 som går genom området gör att kommunikationerna är goda mot Norrköping och även norrut mot Örebro.

Inom karaktärsområdet ligger den större tätorten Finspång samt flera mindre samhällen.

Analys

Dalgångens variation och tilltalande landskapsbild är känslig för storskaliga ingrepp. För att bevara de kvaliteterna och de karaktärsskapande delarna behöver de öppna marker som finns hållas öppna och förbli möjliga att bruka även i fortsättningen. Ny bebyggelse bör placeras med hänsyn till topografi och befintliga strukturer för att bevara den karaktär som finns i området idag.

I hela dalgången, från Svärtinge, på gränsen mot Norrköpings slättlandskap, och Finspång vidare mot Ljusfallshammar finns ett intresse för nybyggnation av bostäder.

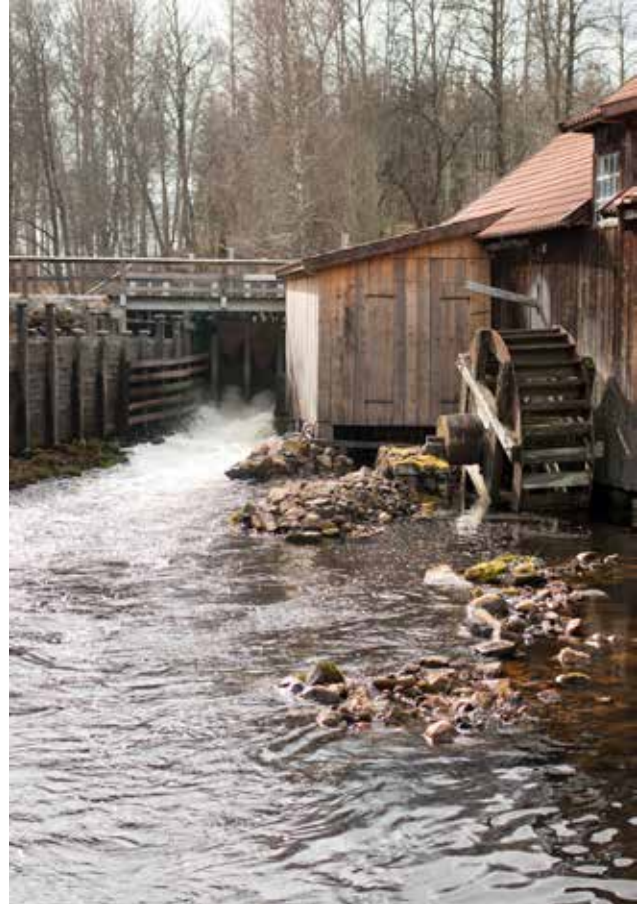

Vy över åkermark, ekar och sjö med i karaktärsområdet Rejmyre-Tisnaren.

3.2.4 Rejmyre-Tisnaren

Skog i karaktärsområdet.

Hävla Hammarsmedja.

Beskrivning

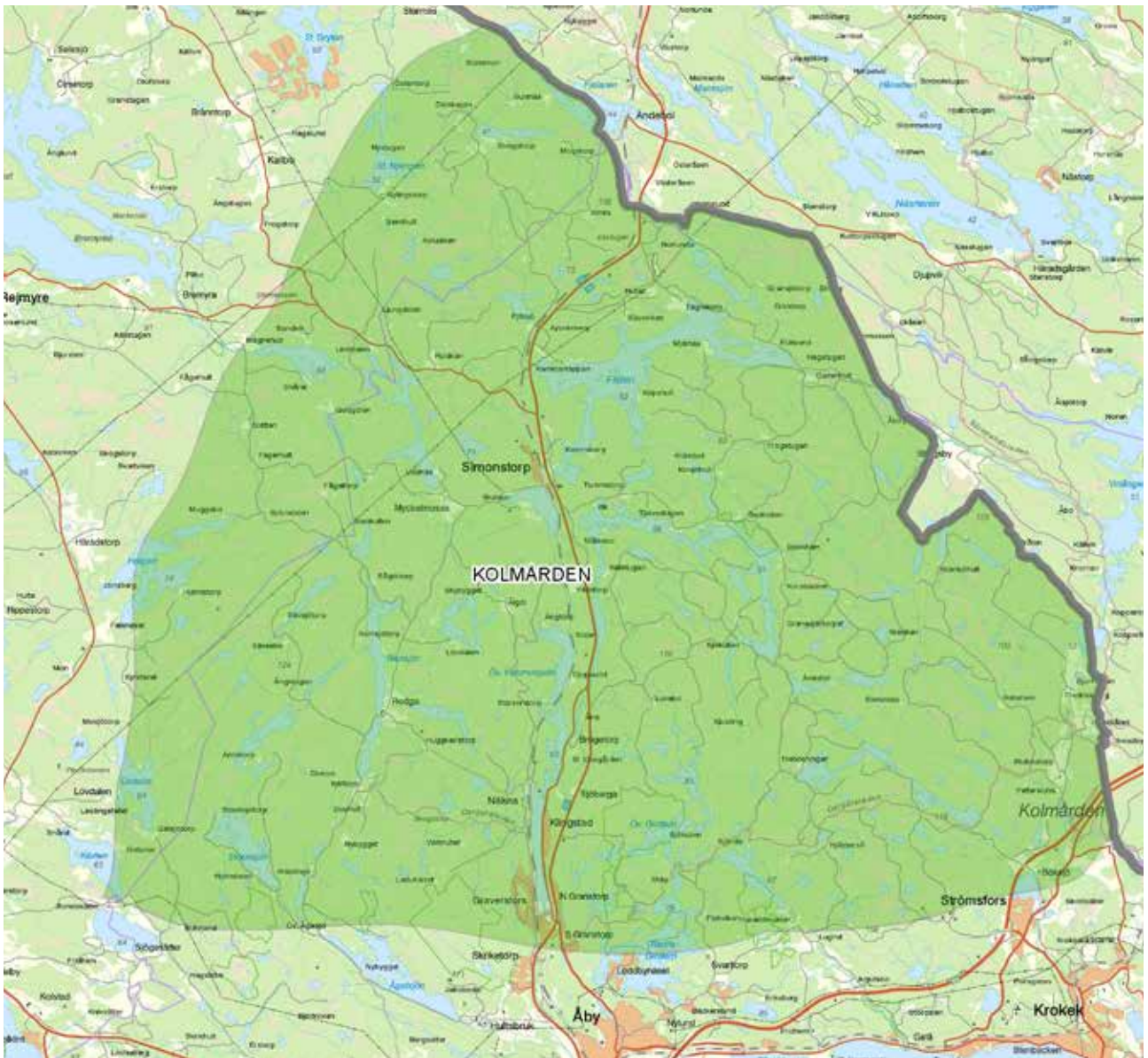
Rejmyre-Tisnaren är ett bruks- och sjölandskap. Skogen har inslag av löv och är mer småskalig och sjörik än de angränsande Godegårdsskogarna och Kolmården. De många sjöarna gör karaktärsområdet varierat och skapar långa utblickar. Den historiska bruksverksamheten är tydlig och samhällena Rejmyre, Hävla och Igelfors präglas av detta än idag. I Rejmyre finns fortfarande glasbruket kvar.

Området har en starkare koppling norrut, mot Sörmland och Katrineholm, än söderut till resten av Östergötland. Detta gäller särskilt området kring sjön Tisnaren. Kopplingen avser både arbetsmarknaden och landskapets karaktär.

Analys

Karaktärsskapande för området är de många sjöarna och den långa kontinuiteten av olika slags bruk. Ett bebyggelsestryck finns i framförallt de norra delarna då de ligger på rimligt avstånd från Katrineholm.

Området har potential för att utveckla och öka både natur- och kulturturism.

Utsikt i Kolmården.

3.2.5 Kolmården

En brant i Kolmården.

Blåbär i Kolmården.

Beskrivning

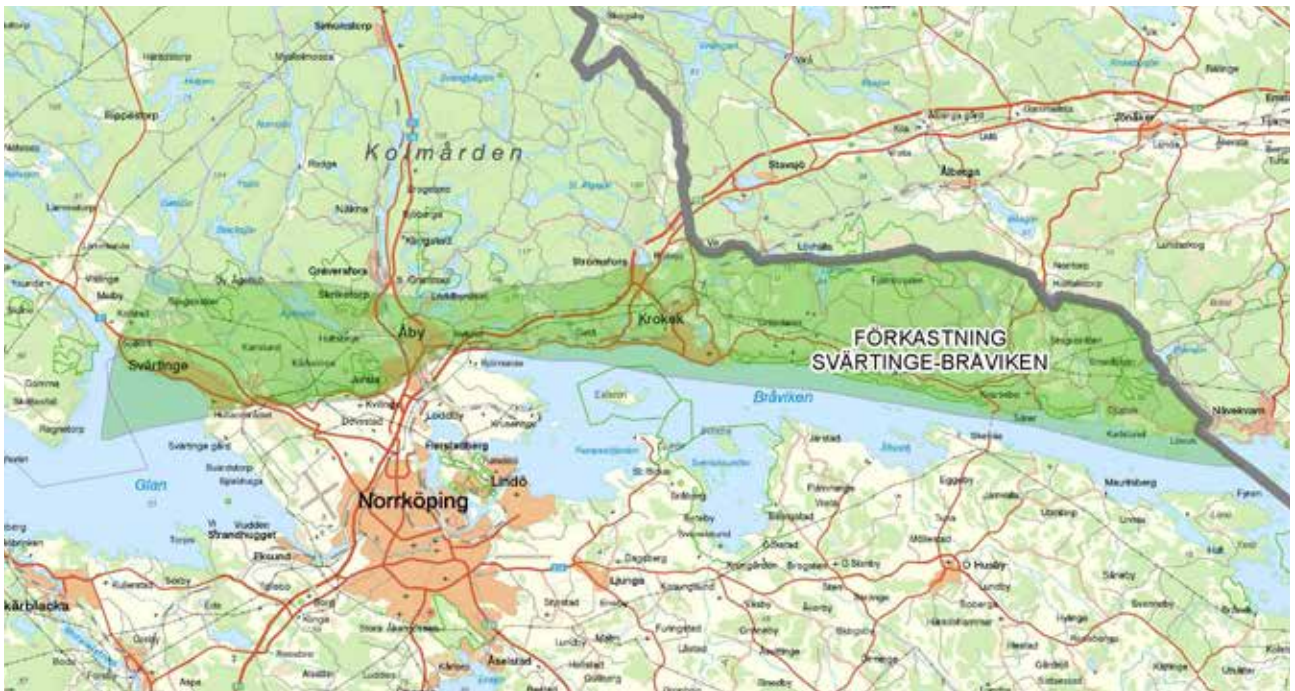
Kolmården är ett höglänt skogsområde som i söder övergår successivt till karaktärsområdet Förkastning Svärtinge-Bråviken. Kolmården är ett gammalt namn från fornsvenskans Kolmårdher som betyder mörk eller kolsvart skog. Området har en lång historisk kontinuitet. I samband med inventeringar för Ostlänken har många stenåldersboplatser hittats i området. Då området ligger högt och tidigt blev torrlagt i samband med landhöjningen skapades attraktiva boplatser här under stenåldern.

Karaktärsområdet är ett stort sammanhängande område med mestadels barrskog med inslag av mossar och hållmarkstallskog. Området delas i två av järnvägen och väg 55 som går längs en sprickdal i nordsydlig riktning. Bebyggelsen, till exempel Simonstorp, Klingstad och Graversfors, ligger framförallt längs väg 55. De delar av karaktärsområdet som inte ligger nära väg 55 och E4 är till stora delar tysta områden.

Inom området finns höga naturvärden och både naturreservat och riksintresse för naturvärden finns utpekade. Området är mycket värdefullt för friluftslivet tack vare de stora sammanhängande skogsområdena och delar av området är utpekade som riksintresse för friluftslivet. Området nyttjas flitigt för olika typer av rörligt friluftsliv och det finns även flera vandringsleder.

Analys

Kolmården är flitigt nyttjad för rörligt friluftsliv tack vare de stora sammanhängande ytorna, god tillgänglighet och närheten till Norrköping och andra tätorter. Området har potential för ytterligare utveckling av verksamheter för friluftsliv och naturturism.

Vy över E4 och förkastningsbranten.

3.2.6 Förkastning Svärtinge-Bråviken

Sjön Skiren.

Vy från förkastningen mott Norrköping.

Beskrivning

Detta karaktärsområde ligger i övergången mellan skogslandskapet och slättlandskapet. Området består av förkastningen och zonen närmast ovanför den. Det avgränsas tydligt mot slätten där marken blir flackare och där branterna möter Glan och Bråviken. Förkastningsbranten är utpekad som riksintresse för naturvården då det är en mycket speciell geologisk formation, väl synlig och unik i sitt slag. Området hyser också höga naturvärden, framförallt knutna till gamla, grova träd.

Området har en lång historisk kontinuitet. I samband med inventeringar för Ostlänken har många stenåldersboplatser hittats i området. Då området ligger högt och tidigt blev torrlagt i samband med landhöjningen skapades attraktiva boplatser här under stenåldern.

Förkastningsområdet vänder sig tydligt mot söder. Dessa söderslutningar med sin närhet till Finspång och Norrköping och goda kommunikationer är attraktiva för bebyggelse. Här ligger också orterna Svärtinge, Jursla, Åby och Krokek. Landskapet utanför orterna är mer småbrutet och varierat än skogslandskapet i övrigt och det finns en högre andel lövträd än i angränsande Kolmården.

Likt karaktärsområdet Kolmården finns här vandringsleder och området nyttjas för rörligt friluftsliv. Kolmårdens Djurpark ligger inom karaktärsområdet.

Analys

Till följd av sitt tätortsnära läge finns ett bebyggelsetryck både på tätorterna inom området och i området i stort. Området vänder sig mot söder med utblickar över slätten och Bråviken. Detta innebär också att området är väl synligt från angränsande Vikbolandet och Norrköpings slättlandskap. Det som görs i branten påverkar alltså även dessa områden visuellt.

Bebyggelsen på gränsen mot slätten har tidigare legat i branterna men nu finns en utvecklingstendens att ny bebyggelse placeras på den angränsande åkermarken vilket gör att brantens tidigare skarpa gräns blir mer diffus och värdefull åkermark tas i anspråk.

Vy över slätten mot Vättern, med Omberg till höger i bilden.

3.3 Sjöländskapet

Sjöländskapet präglas av sin närhet till Vättern och omfattar därför inte bara sjön utan även den del av omgivningen där sjön har stor betydelse för upplevelsen av platsen.

3.3.1 Vätternkusten

Beskrivning

Kusten längs Vättern är varierad med sandstränder, branter och skärgård. Vyer och siktlinjer över sjön är karaktäristiska för området och gör Vätternkusten unik. Sett från land uppfattas Omberg nästan som en egen karaktär – ”berget”. Från sjön uppfattas det istället som en del av kustremsan, en höjd bland flera.

Marktäcket i området är varierat, från tallhällmark till odlingsmark. Strandvallar och andra geologiska formationer ger en speciell flora och fauna som bidrar till områdets unika karaktär.

Längs kusten ligger flera tätorter och det finns ett intresse av att bygga med utsikt över Vättern. Motala har en tydlig koppling både till Vättern och till karaktärsområdet Sjö- och kanalbygden och ligger därför inom båda karaktärsområdena. Söderut ligger Vadstena, Hästholmen och Ödeshög. Bebyggelsen utanför orterna består av spridda jordbruksenheter och enstaka villor.

Vätternkusten berörs av flera riksintressen för kulturmiljö: Medevi brunn, Vadstena och Omberg-Täkernområdet. Medevi brunn är en av de äldsta brunnsværksamheterna i landet med många bevarade byggnader. Vadstena har en lång historia och välbevarade historiska miljöer som en senmedeltida stadskärna, slotts- och klostermiljö. Omberg-Täkernområdet är en välbevarad kulturmiljö med en lång historia, brukad sedan yngre stenålder. I området finns bland annat fornborgar, järnålderslämningar och välbevarade medeltida kyrkor. Riksintresset sträcker sig in i det angränsande karaktärsområdet Östgötaslätten.

Utöver riksintressena finns flera regionala intressen för kulturmiljövården. I södra delen ligger Borghamns stenbrott där sten brutits sedan medeltiden och som under 1800-talet bröts av fångar ur kronoarbetareskåren. Här finns även ett flertal sockencentra med medeltida kyrkor, några av dem byggda i kalksten från det lokala stenbrottet och med kyrkbodar byggda i sten.

På slätten ligger större gårdar men även gatubebyggelse för hantverkare finns vid en av sockengränserna. I området har även funnits ett flertal skolor, bl a lanthushållsskola, lantmannaskola och en by med tre skolbyggnader. Läget har även varit populärt för turister och sommarboende, vilket turisthotell och Prins Eugens sommarhem visar på. Flera andra villor med personhistorisk koppling ligger längs kusten, däribland, Ellen Keys Strand och Heidenstams Övralid, byggda i början av 1900-talet.

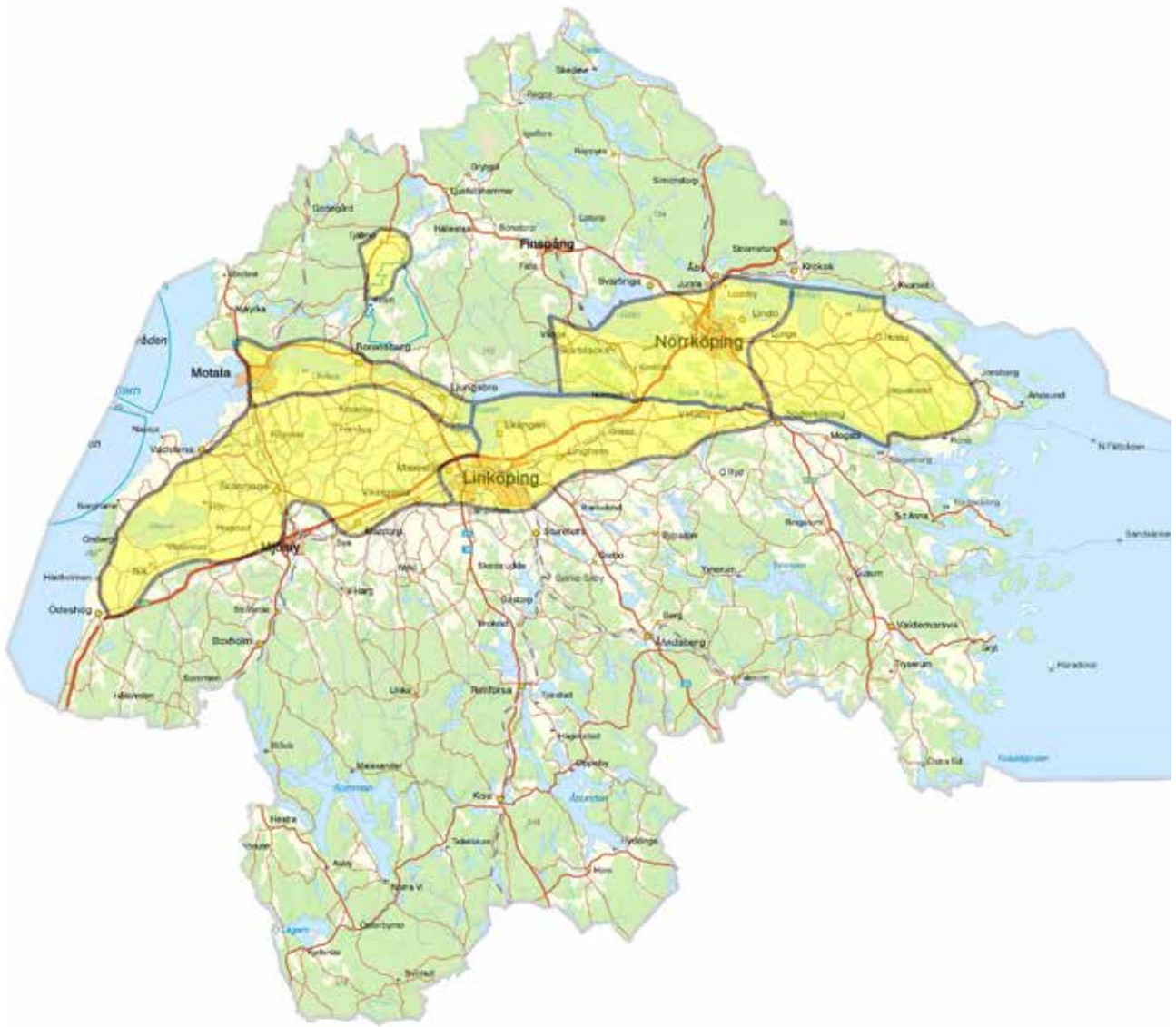

Vättern.

Analys

Karaktärsområdet har mycket stora kultur, natur och rekreativvärden att ta hänsyn till vid utveckling och förändring. Landskapsbildningen präglas av historiska värden och deras läsbarhet i landskapet samt av den dramatiska, varierade kustremsan med utblickar över vattnet.

Vätternkusten har en stor potential för utveckling av friluftsliv och turism, inte minst kulturturism. Det finns en möjlighet att utveckla dessa värden genom att öka tillgängligheten till stränderna och dess närområden, framförallt i jordbrukslandskapet.

Vindkraftverk på slätten nära Vättern.

3.4 Slättlandskapet

Slättlandskapet sträcker sig tvärs genom länet och begränsas tydligt i norr av det stora förkastningssystemet från Bråviken via Glan och Roxen till Vättern. Det finns även ett mindre slättområde norr om förkastningen, Tjällmoslätten. I slättlandskapet och i dess närhet bor den största delen av Östergötlands befolkning, i städerna och i tätorterna. Norrköping och Linköping är huvudorterna.

Slätten är flack, låglänt och består till stor del av uppodlad, bördig jordbruksmark. I söder sker en diffus övergång till övergångsbygden. Den svagt böljande slätten i väster skiljer sig påtagligt från Vikbolandet med dess uppstickande berg- och moränhöjder. Sjöarna i slättlandskapet är få men stora.

Slättlandskapet ligger under högsta kustlinjen. Det består av sedimenterade, fina jordar och jordmäktigheten inom slätten är överlag stor. Den mellansvenska israndszonens olika stråk med ryggar, åsar och deltan sträcker sig nästan genom hela slättområdet. Västra delarna av slätten underlagras av bergarterna kalksten, skiffer och sandsten. I öster består berggrunden av leptit- och sedimentgnejs, gnejsgranit och granit. I väster är sandhalten i jorden hög och i öster är lerhalten hög, vilket påverkar vilka grödor som odlas inom jordbruket. Morän förekommer mycket sparsamt, något som skiljer slättlandskapet tydligt från skogslandskapet. Berg i dagen är däremot ganska vanligt förekommande i östra delen, vid Norrköping och på Vikbolandets östra del. Större skogspartier finns på Vikbolandets östra del samt söder om Norrköping och Boren.

Slättlandskapet är det mest fornlämningstäta området i Östergötland. Här har kungaätter och biskopar bott. Ett flertal kloster har funnits i området och Heliga Birgitta levde här tillsammans med sin man och sina barn. Det var på slätten de medeltida städerna växte fram och senare även städer kring de industrier med vattenkraftberoende verksamhet. Här finns

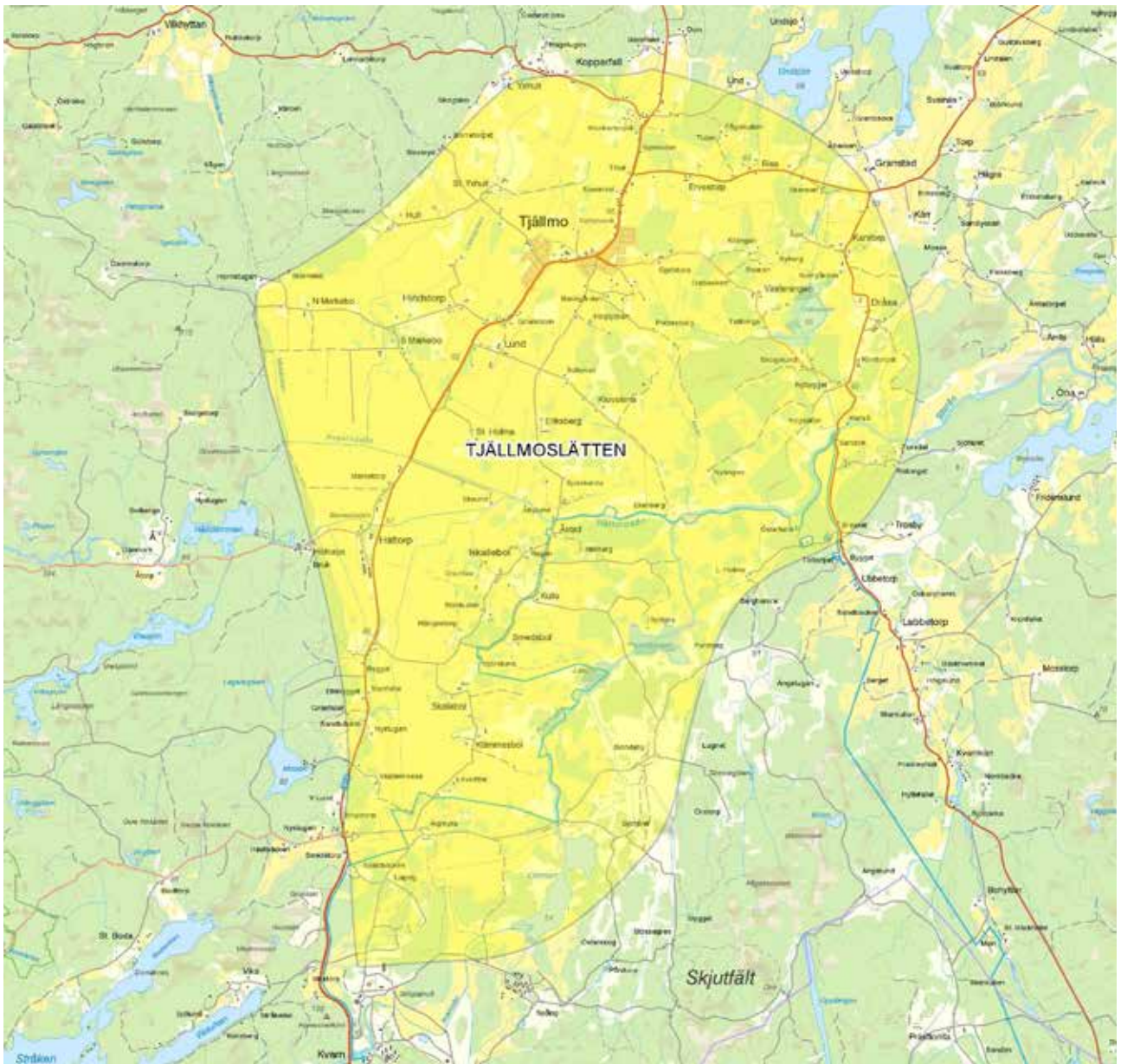
många medeltida kyrkor, däribland domkyrkan i Linköping. I Motala och Norrköping finns några av landets mest i teknik-historiskt intressanta miljöer och kopplat till dessa bebyggelse som visar på arbetarnas levnadsförhållanden, såsom folkets park och föreningshus. Tidiga sommarnöjen för de förmögna borgerskapet i Norrköping finns vid Bråvikens strand. På landsbygden finns många slott och herrgårdar, varav vissa har sitt ursprung långt tillbaka i tiden och några kurorter. I de västra delarna finns exempel på hur den agrara stordriften uppstod genom sammanslagning av gårdar och sänkning av sjöar. Från Vättern strand vid Motala till mynningen i Östersjön vid Slätbaken går Göta kanal. Till kanalmiljön räknas bland annat alléer, dragstigar, slussrappor, bevattningsanläggningar, broar, hamnar samt bostäder för inspektörer, slussvaktare, brovaktarna och lots.

E4 och stambanan skär snett genom området och längs detta stråk är flera samhällen med goda pendlingsmöjligheter lokaliserade. Genom slättlandskapet löper kommunikationsstråk med kanalen, stambanan och E4 som alla haft olika viktiga roller, vid olika tider, i landskapets utveckling.

Slättlandskapen hyser Sveriges mest lönsamma produktionsjordar. Urbanisering, tät infrastruktur och högvakastande odlingsmark konkurrerar om samma landskap. De jordbruksföretag som finns blir allt viktigare för att bevara odlingslandskapets matproduktionsförmåga och dess natur- och kulturvärden. Landskapet är därför känsligt för ytterligare fragmentering som splittrar ägor och försvårar brukande. Det är också känsligt för att ta mark i anspråk generellt, eftersom den bördiga jorden är en ändlig resurs. För de kvarvarande jordbruksföretagens aktiva gårdscentrum blir det alltmer avgörande att få utöva sin verksamhet utan ny näraliggande bostadsbebyggelse, såväl fritids- som permanentboende.

Östgötaslätten.

Vy över Tjällmoslätten med förkastningsbranten i bakgrunden.

3.4.1 Tjällmoslätten

Bebyggelse på Tjällmoslätten intill väg 211.

Beskrivning

Tjällmoslätten ligger insprängd i skogslandskapet i länets nordvästra del. Området är beläget i en sprickdal och begränsas av en förkastningsbrant mot nordöst.

Slätten var fram till 1700-talets slut täckt av frodiga lövskogar, medan de lättare jordarna på moränkullarna brukades. Idag är slättområdena till stor del uppodlade medan kullarna till stor del täcks av skog. Större betesmarker finns ej.

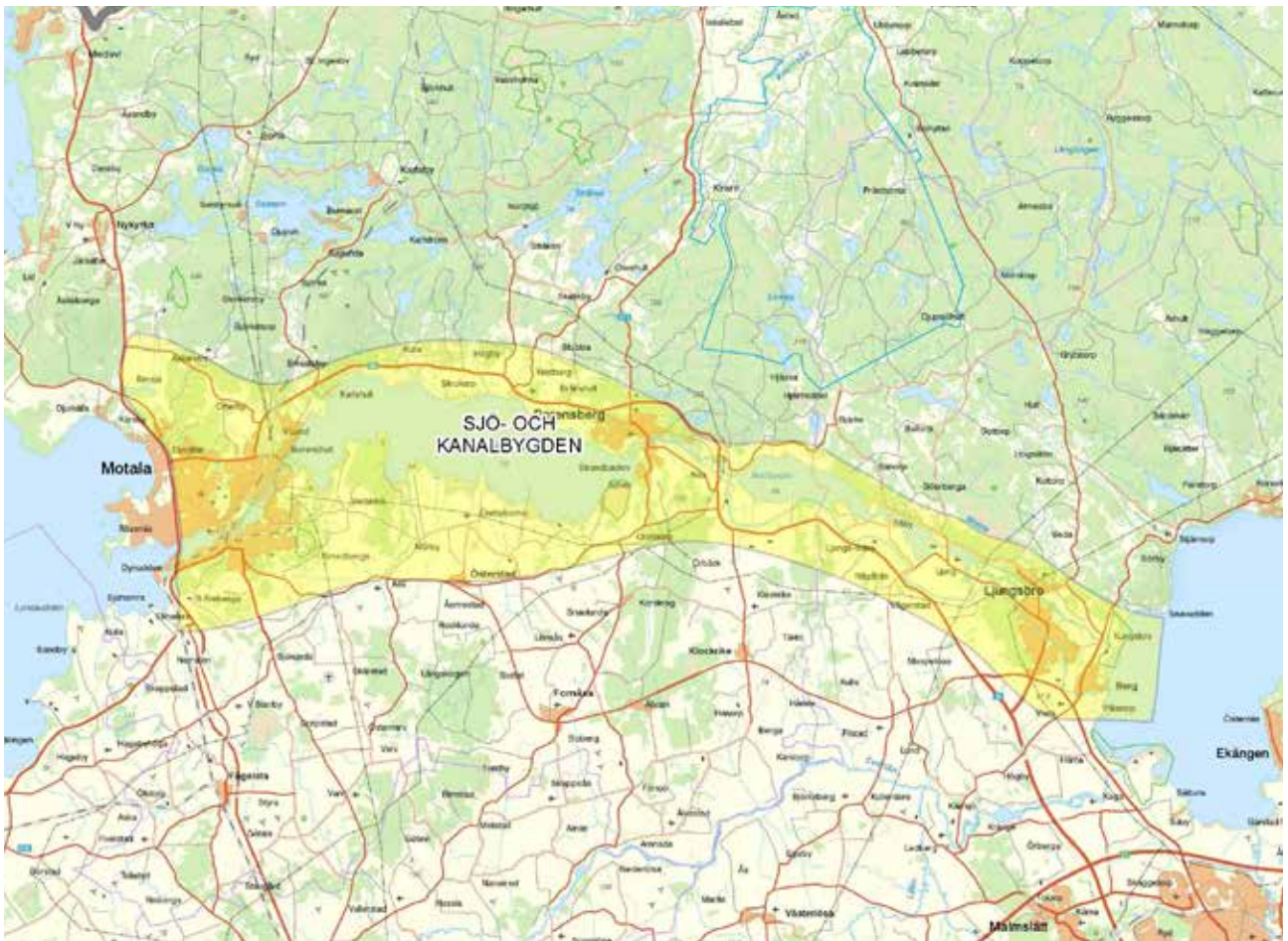
Tjällmo har ett ursprung som medeltida bergslagscentrum och var under sin storhetstid centralort för Östgöta bergslag. I närheten hade häradshövdingen sitt boställe under 1600-talet. Sockencentrat med medeltida kyrka har många byggnader från 1700-talet. Norr därom finns både tingshus och gästgiveri som visar på platsens centrala betydelse. Modernare inslag är ett f.d. kommunalhus och villabebyggelse från 1900-talets början. Samhället är av riksintresse för kulturmiljövården.

Tjällmoslätten karaktäriseras idag av stora lantbruk samt alléer och gamla hagmarker som hyser höga ekologiska värden. Vägsystemet i området är gammalt och även det bidrar till områdets karaktär. Tjällmoslätten skiljer sig även från Östgöta-slätten i och med dess läge där det ligger insprängt i skogsbygden.

I södra delen av Tjällmoslätten finns en del av Kvarns övnings- och skjutfält som fortsätter in i angränsande karaktärsområden (Stjärnorpskogarna och Förkastningsbrant Boren-Roxen).

Analys

För karaktärsområdets bevarande är det viktigt med fortsatt lantbruk och att gamla hagmarker hålls öppna.

En allé i sjö- och kanalbygden.

3.4.2 Sjö- och kanalbygden

Bebyggelse och allé i sjö- och kanalbygden.

Beskrivning

Sjö- och kanalbygden begränsas av en förkastningsbrant och präglas av sitt sammanhängande sjösystem (Boren-Norrby-sjön-Ljungssjön) samt Motala ström och Göta kanal som går parallellt genom området. Sjöarna är synliga i det flacka landskapet och de grunda näringsrika sjöarna ger goda förutsättningar för fågellivet. I området finns flera samhällen och kollektivtrafiken till närliggande städer är relativt bra.

Bebyggelse vid stränderna är i första hand fritidshusbebyggelse samt större gods såsom Ulfåsa och Norra Fredberga. Fastboende finns i första hand i de större orterna Motala, Borensberg och Ljungsbro och Berg. Motala har en tydlig koppling till två karaktärsområden, Vätternkusten och Sjö- och kanalbygden och ligger inom båda dessa.

Göta kanal passerar genom flera karaktärsområden i Östergötland men är extra påtaglig i Sjö- och kanalbygden där dess allékantade stränder syns på håll i det öppna landskapet. Kanalen uppfördes under 1800-talets första halva och är landets främsta kanalmiljö. Den är av stor teknikhistorisk betydelse och präglar landskapet den passerar igenom. Göta kanal är utpekad som riksintresse för kulturmiljön.

Området har en lång historisk kontinuitet. I och med landhöjningen skapades tidigt attraktiva, sjönära och bördiga platser att bo på. Kring sjöarna finns till exempel boplatser från bronsålder, järnåldersgravar och medeltida kyrkor och slott.

Dessutom finns de samhällen och miljöer som är lokaliserade längs och präglade av Göta kanal och dess tillhörande slussar, akvedukter och broar.

Ulfåsa är en herrgårdsmiljö av riksintresse, med bland annat engelsk park, fruktträdgård och rester av allésystem. Herrgården uppfördes på 1800-talet, på källaren av en 1500-talsbyggnad. Här finns också ”Birgittas udde” – en lämning efter den heliga Birgittas sätesgård.

Analys

Sjö- och kanalbygden präglas av närheten till vatten och karaktärsområdet har många höga och delvis unika värden. Det är känsligt för storskalig påverkan som kan förändra strukturen och därmed upplevelsen av området.

Den befintliga bystrukturen, flera samhällen och närheten till större städer gör att det finns goda möjligheter att utöka kommunikationerna och både attrahera flera fastboende och få folk att bo kvar i området.

Sjö- och kanalbygden har en stor potential för utveckling av turism och friluftsliv. Längs Göta kanal kan turismen kopplas till natur-, kultur- och industrihistoria. Kring sjöarna kan fågellivet istället präglade turismen.

Normlösa.

3.4.3 Östgötaslätten

Vy över Tåkern från väster.

Beskrivning

Slätten kring sjön Tåkern och vidare österut till Linköping är öppen, storskalig och mycket bördig. Området karaktäriseras idag av storskaligt jordbruk. Söderut utgör gamla E4 en tydlig gräns mellan slättlandskapet och den angränsande övergångsbygden. På slätten finns många vindkraftverk.

De stora orterna inom området är Mantorp, Vikingstad och Skänninge och det finns gott om mindre byar.

Området är befolkat och brukat sedan lång tid och hade en tidig sockenbildning med många små socknar. Vadstenas historiska stadssiluett syns på håll över slätten. Området är rikt på medeltida kyrkor som genom sina placeringar på de väldränerade höjdlägena i terrängen syns väl i det öppna överblickbara landskapet.

Analys

Slättlandskapet är storskaligt och attraktivt för jordbruk och jordbruksenheter tenderar att bli större och större till följd av att gårdar slås ihop.

Nyttillskott av bebyggelse och anläggningar på Östgötaslät-

ten bör placeras så att de förankras i landskapet, till exempel genom placering i anslutning till befintliga väg- eller bebyggelsestrukturer eller skogsdungar/uppvuxen vegetation, samt med hänsyn till hushållning av jordbruksmark.

Åkrar och E4 vid Bäckeby.

3.4.4 Östanstång

Intill Bäckeby.

Beskrivning

Slätten öster om Linköping och norrut till Göta kanal vid Norsholm är lätt kuperad och halvöppen jämfört med den storskaliga och mycket öppna Östgötaslätten. I norra gränsen ligger sjön Roxen och Göta kanal medan gränsen mot övergångsbygden i söder är successiv. I öster gränsar karaktärsområdet till Söderköping. Andelen betesmarker och skogsklädda höjder ökar österut och lokalt uppfattas delar av området mer som ett mosaiklandskap än ett slättlandskap.

Inom karaktärsområdet ligger Linköping som har medeltida anor och är både residensstad och stiftsstad.

Kyrkorna och den äldre agrara bebyggelsen ligger uppe på moränmarken, alltså relativt högt i landskapet med odlingsområdena i de lägre terrängpartierna.

Östanstång är till stor del präglad av E4 och järnvägen samt de orter, varav Linghem är den största, som ligger längs detta stråk. Kollektivtrafiken är väl utvecklad och möjligheten att pendla in till Linköping och Norrköping är god.

Analys

De goda kommunikationerna och läget mellan Linköping och Norrköping gör att området är attraktivt för bebyggelseutveckling. Vid exploatering av området är det dock viktigt att också tillvarata möjligheten till ett fortsatt brukande av den bördiga marken och en utveckling av jordbruket i området.

Vy mot Vångaförkastningen.

3.4.5 Norrköpings slättlandskap

E4 vid Borg.

Kraftledningar över åkermarken söder om Norrköping.

Beskrivning

Slätten söder om, och kring, Norrköping är delad av E4 och stambanan och på det hela taget präglad av människan med flera samhällen och stora vägar. Gränsen mot söder utgörs av Göta kanal och den förkastning som kanalen ligger i. I väster avgränsas slätten tydligt av den sicksack-formade Vångaförkastningen och i norr av Bråvikenförkastningen. I öster är gränsen mot Vikbolandet mer diffus men är identifierad utifrån var närheten till Norrköping uppfattas starkt.

Inom karaktärsområdet ligger länets befolkningsmässigt näst största stad, Norrköping och flera tätorter, bland annat Skärblacka.

Närvaron av vatten är påtaglig genom Göta kanal, Motala Ström, Glan, Bråviken och flera mindre sjöar. Spritt inom hela karaktärsområdet finns värdeetrakter för ek och höga naturvärden knutna till ekmiljöer.

Norr om Norrköping ligger Kvillingeslätten som har en lång kontinuitet av jordbruk men som de senaste åren blir mer och mer bebyggd och präglas mer av närheten till Norrköping och Svärtinge, Jursla och Åby.

Det triangelformade området mellan Vångaförkastningen, Söderköping och Norrköping är mer småbrutet och här finns skogsmarker och mycket betesmarker. Lokalt uppfattas delar av området mer som ett mosaiklandskap än ett slättlandskap.

Kyrkorna och den äldre agrara bebyggelsen ligger uppe på moränmarken, alltså reellt högt i landskapet med odlingsområdena i de lägre terrängpartierna.

Analys

Bebyggelsen på gränsen mellan Bråvikenförkastningen och slätten har tidigare legat i branterna men nu finns en utvecklingstendens att ny bebyggelse placeras på den angränsande åkermarken vilket gör att brantens tidigare skarpa gräns blir mer diffus och värdefull åkermark tas i anspråk.

Tendenser finns också att värdefull åkermark tas i anspråk när tätorterna i området växer.

För att de höga naturvärden som finns och är knutna till gamla ekar ska kunna bevaras behöver ekmiljöerna även i fortsättningen ha ett samband mellan sig.

Vikbolandet.

3.4.6 Vikbolandet

Östra delen av Vikbolandet.

Förkastningsbranten vid Söderköping.

Beskrivning

Vikbolandet betyder landet mellan vikarna vilket är passande då det ligger mellan Bråviken och Slätbaken. Karaktärgivande för Vikbolandet är landskapets berg- och moränhöjder som sticker upp här och var samt det småskaliga jordbrukandet.

Området förändras successivt från att vara storskaligt och mycket öppet och flackt i den västra delen till att bli mer kuperat och mosaikartat i den östra delen.

Bebyggelsen är i första hand placerad på de små höjderna och i brynzonen. Denna placering av bebyggelsen går långt tillbaka i historien. Höjderna var de första delarna av landskapet som blev torrlagda vid landhöjningen och i de lägre delarna utvecklades bördig jordbruksmark. Östra Husby är den största orten inom området.

Analys

För att karaktärsområdet ska bevara sin speciella prägel är det viktigt med fortsatt lantbruk och att variationen i landskapet bevaras.

På Vikbolandet finns potential för vidare utveckling av tätortsnära rekreation, besöksnäring och turism. Området ligger strategiskt, som en länk mellan skärgården och Norrköping.

Ytterskärgråden.

3.5 Kust- och skärgårdslandskapet

Östgötakustens skärgård är unik i Sverige med sin långa historiska kontinuitet och den är landets mest finskurna skärgård. Det historiska brukandet och nyttjandet är tydligt än idag då bebyggelsestrukturen i stort sett är densamma och den bebyggelse som tillkommit är småskalig och inte dominerar vyerna.

Det finns sedan tidigare flera indelningar av skärgården. Indelningen i socknar är Jonsberg, S:t Anna, Gryt och Tjust (som till största delen ligger i Kalmar län). Den andra vanligt förekommande indelningen är i inner-, mellan- och ytterskärgård vilken bygger på hur skärgården brukats och nyttjats. Denna indelning finns inte exakt fastlagd på kartor. Karaktäristiskt för kustlandskapet och skärgården är att det främst är fiskarbönderna som satt sin prägel på landskapet. Rätten till det strandnära fisket har varit knutet till jordägande och näringsfånget växlade mellan fiske, jordbruk, jakt och seglation.

I innerskärgården låg gårdarna och herrgårdarna. Den omfattade kusten och de närmsta stora öarna. Innerskärgården karaktäriseras av ett omväxlande odlingslandskap med ett stort inslag av ädellöv. Det finns även barrskog, främst i form av hållmarkstallskogar.

I mellanskärgården fanns betesmarken och skogsbruk bedrevs. Här är hållmarkstallskogarna dominerande. Mellanskärgården är tydligast i S:t Annas skärgård där skärgården är som bredast.

I ytterskärgården där öarna består av kala kobbar och skär bedrevs fiske.

I området har funnits medeltida borgar knutna till kungligheter och biskopar, de är antingen påbyggda under senare tid eller så har en senare herrgård byggts i närheten under 1700-talet. I Gryts skärgård på Fångö har funnits en koppargruva och i Harstena ett trankokeri. Andra havsanknutna verksamheter som går att läsa i bebyggelsen på öarna är Barösunds tullsta-

tion med tullhus, Häradskärs fyr- och lotsplats. Här finns även en del äldre fiskelägen med bebyggelse från 1700- och 1800-talen och tillhörande sjöbodas samt ett båtvarv.

Skärgården är än idag brukad, och tack vare bland annat besöksdriften finns många naturvärden och den historiska läsbarheten bevarad. Detta ger även stora upplevelsevärden. Det småskaliga lantbruket i kust- och skärgårdslandskapet är dock sårbart och det påverkas av den strukturomvandling som pågått under en längre tid som innebär att företagen blivit färre men större. Det innebär att de småskaliga lantbruksföretagen är pressade att rationalisera och effektivisera sin verksamhet för att gå runt.

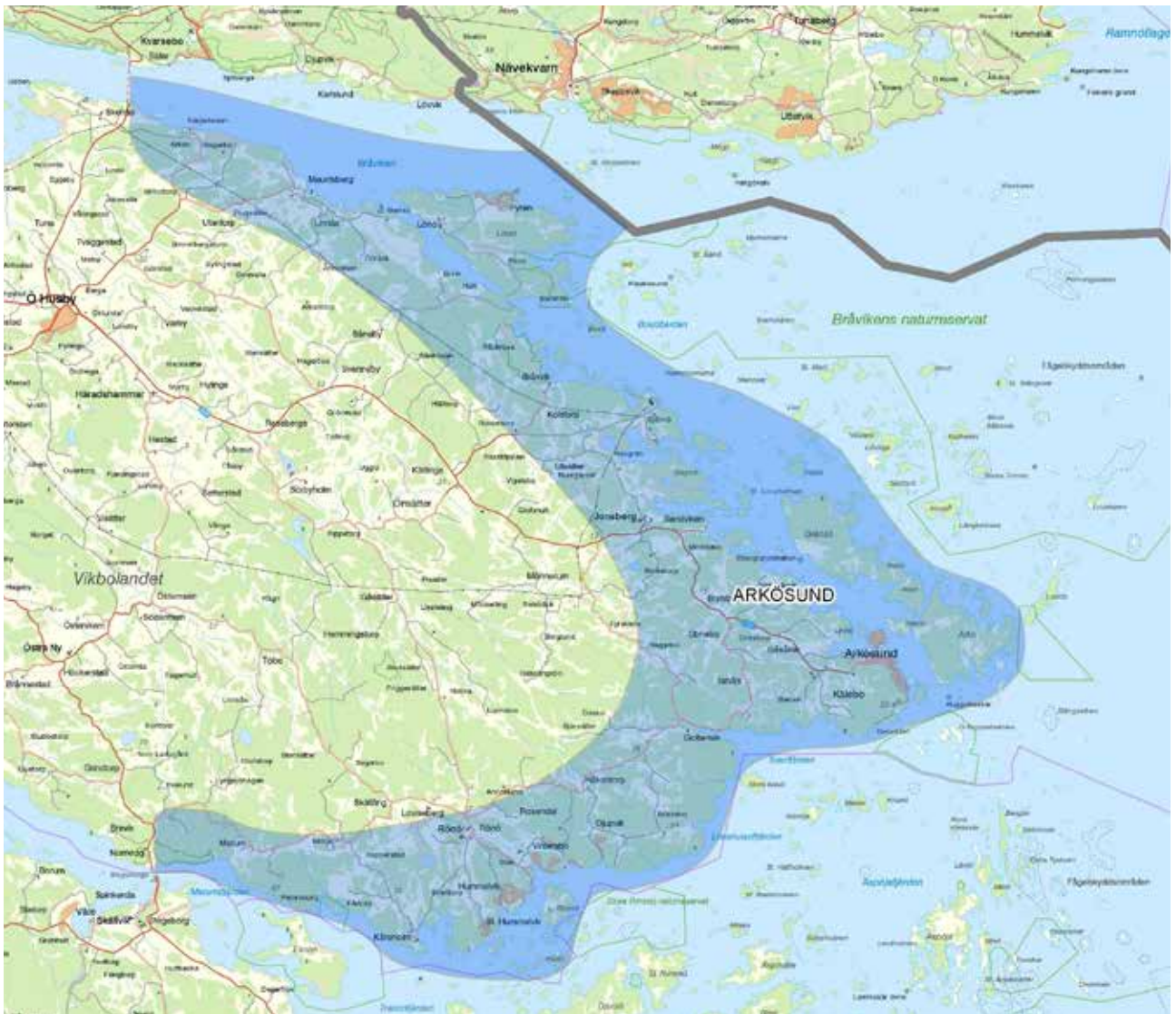
Det finns höga värden och flera olika områdesskydd för naturmiljö, kulturmiljö och friluftsliv i hela området.

Indelningen av skärgården i denna landskapsanalys grundar sig på brukandet och hur karaktären upplevs idag. Därför är kusten först indelad i två delar med en gräns i nord-sydlig riktning. Den yttersta delen består av de kala små öarna och skären, utan bebyggelse och sträcker sig hela vägen från norra till södra länsgränsen. Den inre delen, bestående av den närmaste kusten ihop med inner- och mellanskärgården, består av de större öarna som brukas och befolkas. Även den del av kusten som präglas av närheten till skärgården ingår i den inre delen. Den inre delen är i sin tur delad i två karaktärsområden: Innerskärgård Arkösund och Innerskärgård S:t Anna-Gryt. De två karaktärsområdena som utgör innerskärgården skiljer sig åt från varandra, både historiskt och hur de upplevs och nyttjas idag. Ytterskärgården däremot är mer homogen längs hela Östgötakusten och är därför endast ett karaktärsområde.

Gränsen mot angränsande karaktärsområden på fastlandet är successiv och dragen där upplevelsen av att vara nära havet blir tydlig.

Innerskärgård vid Gryt.

Innerskärgråd Arkösund.

3.5.1 Innerskärgård Arkösund

Innerskärgård Arkösund.

Beskrivning

Arkösunds innerskärgård har färre öar och mindre turism än skärgården längre söderut. Karaktärsområdet har en starkare koppling till Norrköping och Bråviken än till havet och skärgårdsöarna, både historiskt sett och idag. Lotsverksamheten är det som grundade samhället Arkösund.

Idag är Arkösund en viktig serviceort för båtturismen och en populär besöksort för de som vill uppleva skärgården.

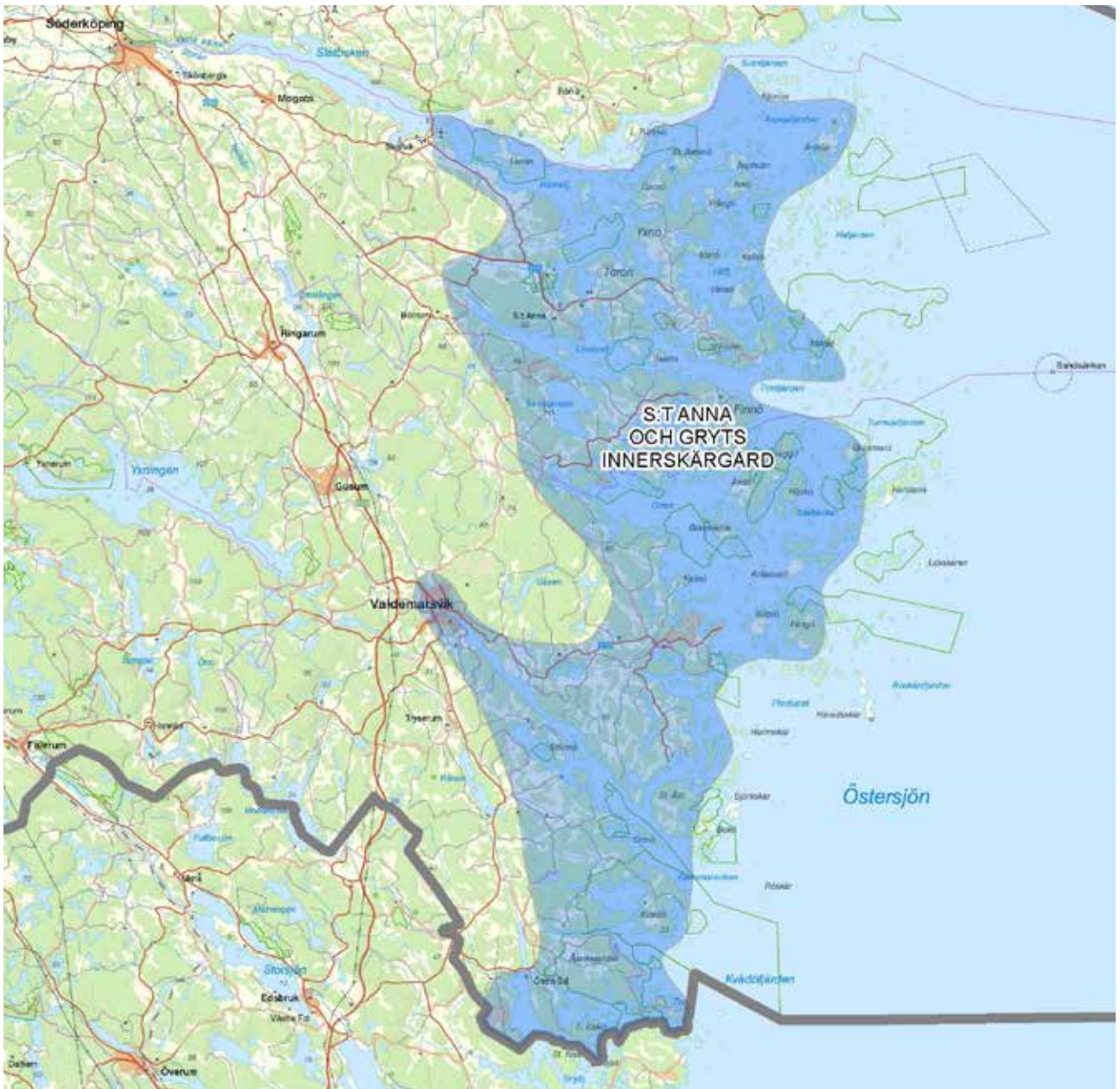
Bebyggelsen i karaktärsområdet ligger till största del på fastlandet. Området avgränsas i söder av Slätbaken och i norr av Bråviken.

Gränsen till Vikbolandet är inte skarp utan går där upplevelsen av närheten till havet blir tydlig. Detta är beroende av hur öppet landskapet är och var vyer finns mot havet. Därmed är det även en skillnad på sommaren och på vintern, då träden fällt sina löv och siktlinjer blir längre.

Analys

I karaktärsområdet finns ett ökat intresse för fritidsbebyggelse. Det finns även potential att utveckla området för tätortsnära rekreation tack vare närheten till Norrköping samt för turism.

Arkösund är utpekad som ett utvecklingsområde i det regionala utvecklingsprogrammet för skärgården.

Innerskärgård Gryt.

3.5.2 Innerskärgård S:t Anna-Gryt

Innerskärgård S:t Anna.

Beskrivning

Innerskärgården S:t Anna-Gryt präglas av de stora sprickdalarna som fortsätter från fastlandet ut i havet. Karaktärsområdet omfattar även den yttersta kustremsan på land, där upplevelsen av närheten till havet blir tydlig och där de boende har levt av skärgården.

Innerskärgården har stora öar med mer vegetation och betesmarker och bebyggelse för både fast- och fritidsboende.

Karaktären övergår från stora öar och en bred skärgård till succesivt smalare och mindre öar mot gränsen till Kalmar län.

Tillgängligheten till vattnet är på sina håll begränsad med ett fåtal större vägar ut till skärgården. Knutpunkterna finns på Norra Finnö/Tyrislöt, Södra Finnö och i Gryt/Fyrudden. I skärgården finns kollektivtrafik med båt.

Tätorten Valdemarsvik har en stark koppling till kusten och ingår därför i detta karaktärsområde.

För kustkommunerna är det framförallt i skärgården och dess närhet som det finns ett bebyggelsetryck, framförallt för fritidsboende.

Innerskärgård Gryt.

Analys

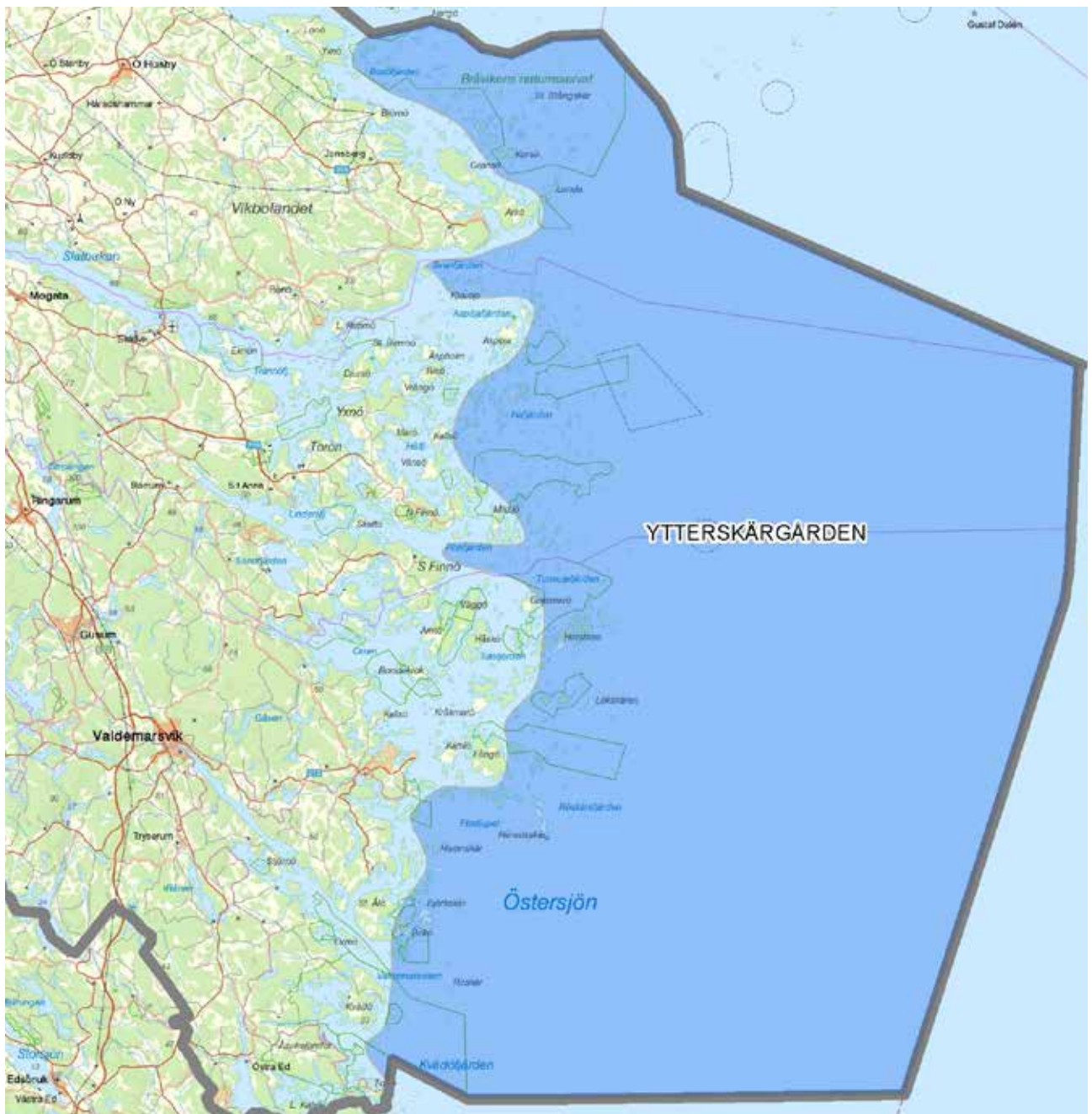
Utveckling i skärgården är beroende av en aktiv planering, där bland annat kollektivtrafik, bevarandet av skolor för att få barnfamiljer att bosätta sig i skärgården samt att gynna lantbruksföretagen är viktiga delar.

Skärgården har en stor potential att utvecklas vidare för friluftsliv och turism men för att få en levande skärgård behövs långsiktiga lösningar för att skapa goda förutsättningar för permanentboende, tillväxt och arbetstillfällen som inte enbart är beroende av besöksnäringen.

Tyrislöt, Lagnöströmmen/Bryggviken och Gryt/Fyrudden är utpekade utvecklingsområden i det regionala utvecklingsprogrammet för skärgården.

Det finns även ett behov av förbättrad infrastruktur och kollektivtrafik vilket är avgörande för attraktiviteten, både för boende och besökare.

Planering och utveckling för permanentboende, fritidsboende och besöksnäring bör ske i samklang med de höga värdena för natur- och kulturmiljö och friluftsliv.

Ytterskärsgård.

3.5.3 Ytterskärsgård

Ytterskärsgård.

Beskrivning

Ytterskärsgården karaktäriseras av kala, karga skär utan skog eller bebyggelse. På vissa öar finns fyrar och enstaka hus. Ytterskärsgården sträcker sig längs hela länet och har en liknande karaktär längs hela sträckan.

Gränsen mot havet följer de yttersta skären. I denna landskapsanalys är området inritad hela vägen till länsgränsen.

Även i detta område finns många höga värden för naturmiljö, kulturmiljö och friluftsliv.

Analys

Då ytterskärsgården karaktäriseras av det öppna och opåverkade landskapet blir nya inslag tydliga och synliga på långt håll.

Det finns potential för att utveckla äventyrsturism och naturturism i ytterskärsgården.

Mjölby övergångsbygd.

3.6 Övergångsbygden

Övergångsbygden är landskapet mellan Slätten och det Kuperade mosaiklandskapet. Den geografiska avgränsningen av landskapstypen Övergångsbygd skiljer sig från den naturgeografiska avgränsningen i Natur- Kulturmiljöer i Östergötland. Där är övergångsbygden en smalare del av den Södra skogsbygden. I denna landskapsanalys har istället övergångsbygden klassats som en egen landskapstyp och den omfattar ett större område.

Det är ett landskap som är flackt i norr mot Slätten och som blir mer och mer kuperat söderut med en variation av öppen mark och skog. Landskapstypen karaktäriseras av ett småkuperat och omväxlande landskap med rikt inslag av ängs- och hagmarker och lövskogspartier blandat med barrskog. Övergången till framförallt den angränsande landskapstypen Kuperat mosaiklandskap i söder sker successivt och gränserna är diffusa.

Variationen beror inte minst på jordartsförhållandena, som domineras av morän och berg i dagen, men där inslag av lera och silt är vanligare än i den angränsande landskapstypen, det Kuperade mosaiklandskapet. I Övergångsbygden är sprickdalarna tydligare än vad de är i Slättlandskapet och det landskapstypen är rik på sjöar. Karakteristiskt för Övergångsbygden i Östergötland är Stångåns och Svartåns dalgångar som även fortsätter söderut in i det angränsande Kuperade mosaiklandskapet.

Då variationen och småskaligheten är stor i landskapet kan karaktären också snabbt förändras med ändrad markanvändning. I övergångsbygden och i mosaiklandskapet finns ofta sammanfallande värden för kulturmiljö och naturvård. Dessa miljöer kännetecknas ofta av en tilltalande landskapsbild och är beroende av ett aktivt jordbruk med slätter eller bete. I det småskaliga mosaiklandskapet är jordbruket ofta också småskaligt och enheterna små. Detta gör lantbruksföretagen mer

sårbara och de påverkas av den strukturomvandling som pågått under en längre tid som innebär att företagen blivit färre men större. Det innebär att de småskaliga lantbruksföretagen är pressade att rationalisera och effektivisera sin verksamhet för att gå runt.

I Övergångsbygden mellan Slätten och det Kuperade mosaiklandskapet finns den östgötska stensträngsbygden som består av välbevarade och komplexa system av fossil odlingsmark med spår i äldre järnålder i inägnas utkanter. Stensträngsmiljöerna är viktiga inslag för upplevelsen och läsbarheten av det historiska odlingslandskapet, men också som en del i haglandskapens mångfald.

I Övergångsbygden är det gott om herrgårdar och slott, i vissa fall med kringliggande ekländskap. Exempel på den äldre bebyggelsestrukturen i området är kyrkomiljöer med medeltida kyrkor, varav en rundkyrka och en bymiljö med tomtindelning från slutet av 1600-talet och tvillingstuga från 1700-talet. Kyrkorna i Övergångsbygden har varierade placeringar, från vattenanknytning till höjdlägen.

Redan under medeltiden bröts koppar i Mormorsgruvan nordväst om Åtvidaberg, från denna verksamhet finns en bruksgata kvar med 1800-talsbebyggelse. I själva Åtvidaberg finns en bruksmiljö från 1700-talet. Vid stadens omställning till industristad kring sekelskiftet 1900 upprättades en ny trädgårdsplan för arbetar- och egnahemsbebyggelse.

I området finns också exempel på flera kommunikationsanläggningar, såsom järnvägen mellan Linköping-Västervik, Stångåbanan och Kinda kanal.

Övergångsbygden.

Hålaveden.

3.6.1 Hålaveden

Hålaveden.

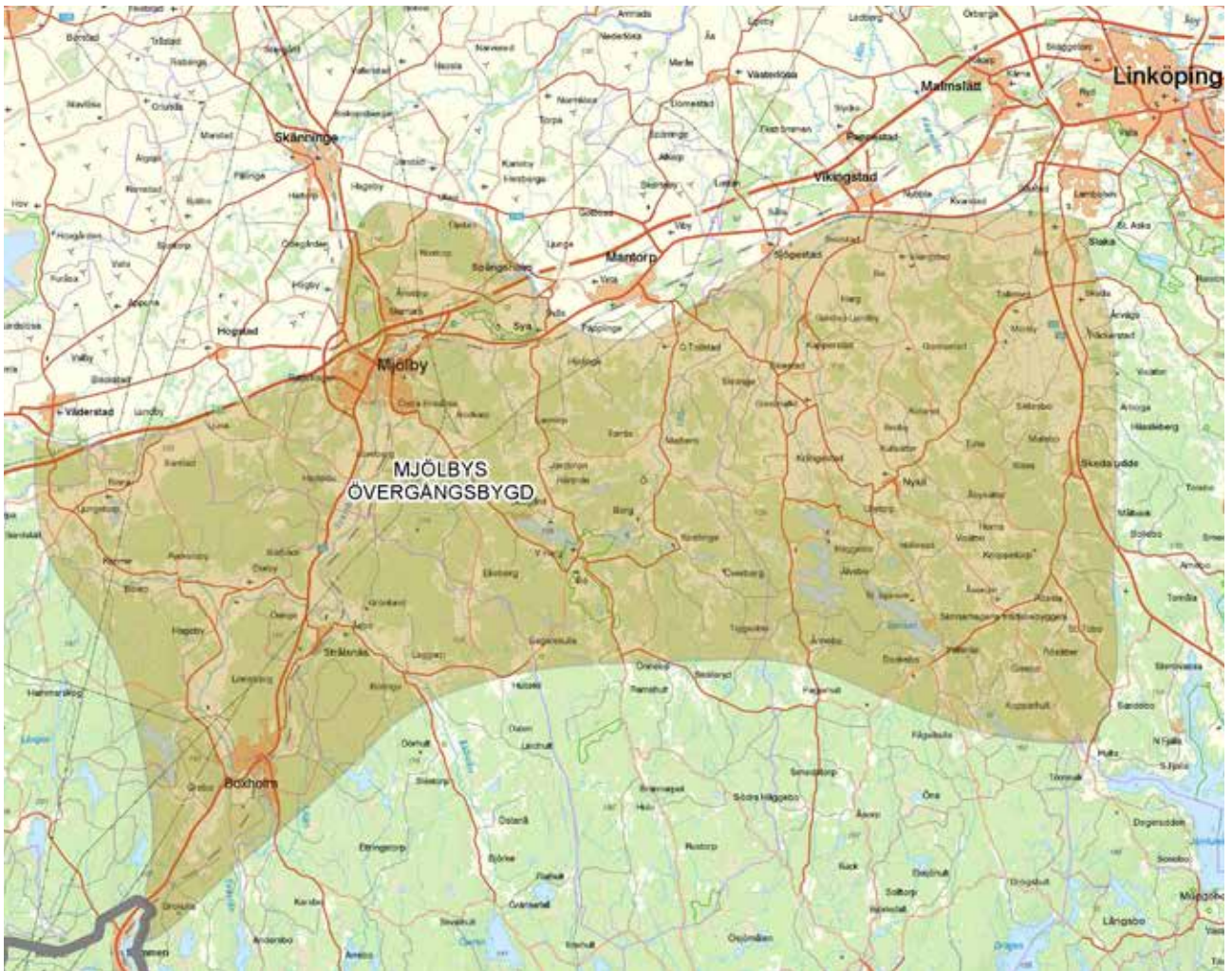
Hålaveden.

Beskrivning

Hålaveden är ett höglänt skogsområde med inslag av betesmarker. E4 utgör en tydlig gräns mot Östgötaslätten i norr och mot Vätternlandskapet i väster. Karaktärsområdet fortsätter söderut in i Jönköpings län. Området är småbrutet och det finns sjöar, betesmarker, mindre åkermarker och värdefulla naturmiljöer. Vägstrukturen är småskalig och bebyggelsen ligger i mindre grupper. Hålaveden har i hög grad bibehållit ett odlingslandskap som påminner om det förindustriella odlingslandskapet och här finns också några av de värdefullaste hagmarkerna i Östergötland.

Analys

Den småbrutna topografin är känslig för förändringar som för in en avvikande skala i landskapet och förändrad karaktär som bryter den småkuperade terrängens strukturer och samband – visuellt, ekologiskt samt kulturhistoriskt och socialt. Landskapet består av många små enheter som är vårdade under lång tid.

Mjölbys övergångsbygd.

3.6.2 Mjölby övergångsbygd

Mjölby övergångsbygd.

Beskrivning

Mjölby övergångsbygd är flack i den norra delen och blir mer kuperad i söder. Det är ett landskap med omväxlande bete, jordbruk och skog. Gårdar med boskapsdrift ligger tätt vilket har skapat en stor täthet med hagmarker. Det biologiskt rika odlingslandskapet fortsätter sedan ner i dalgångarna för Svartån och Åsboån söderut.

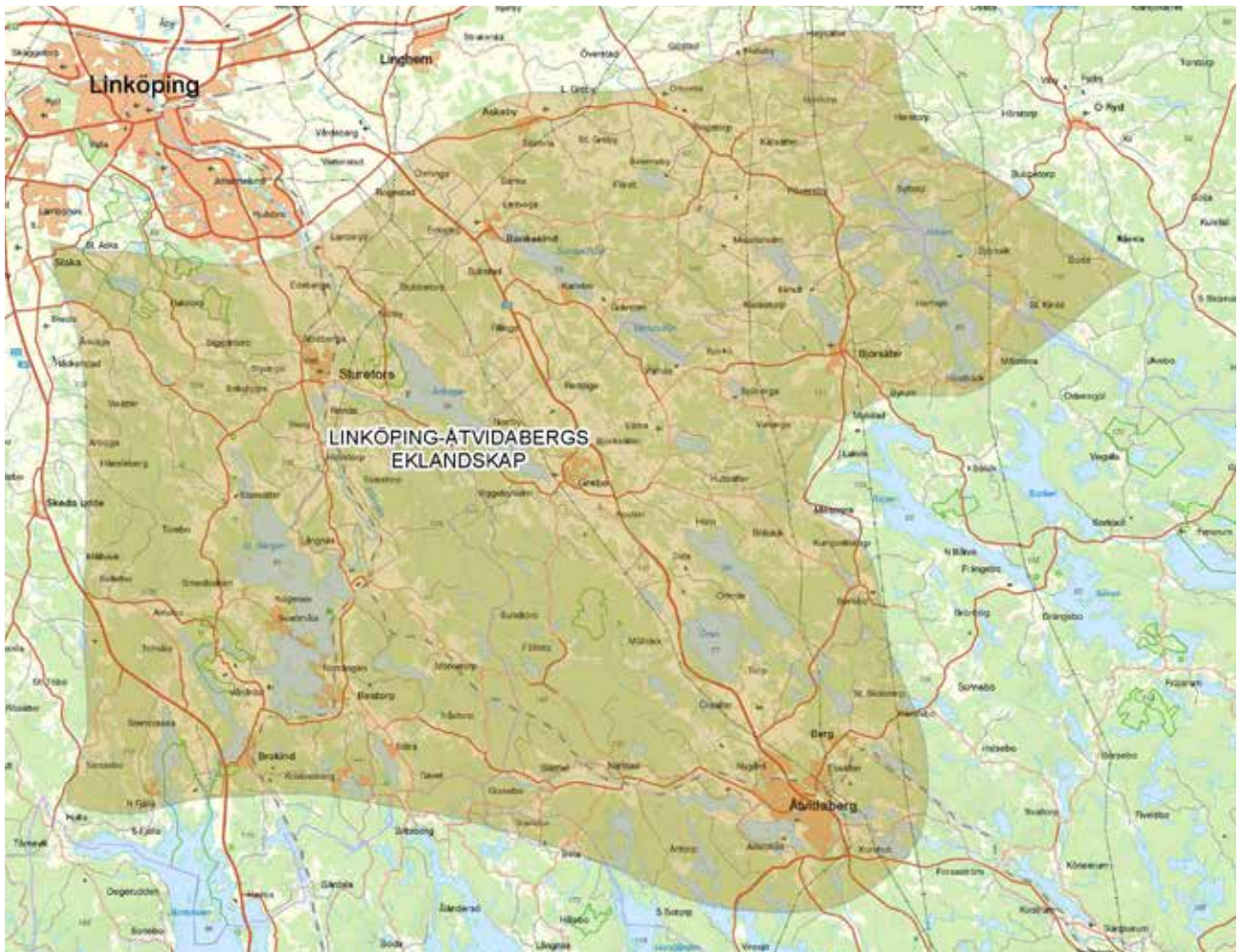
Karaktärgivande för området är åsdalgångarna vid Svartån och Åsboån. Det finns även ett geologiskt riksintresse vid Skogssjön norr om Mjölby.

Gränsen i söder mot Norra Sommenbygden är diffus och går där karaktären av skog blir starkare.

Inom karaktärsområdet ligger de större tätorterna Mjölby och Boxholm i väster och de mindre samhällena Nykil och Skeda udde i öster.

Analys

Liksom i Hålaveden är den småbrutna topografin känslig för förändringar som för in en avvikande skala i landskapet och förändrad karaktär som bryter den småkuperade terrängens strukturer och samband – visuellt, ekologiskt samt kulturhistoriskt och socialt. Landskapet består av många små enheter som är vårdade under lång tid.

Bete i eklandskapet.

3.6.3 Linköping-Åtvidabergs eklandskap

Linköpings-Åtvidabergs eklandskap.

Beskrivning

Detta karaktärsområde präglas starkt av sina ekmiljöer som gör att det till stora delar är riksintresse för naturmiljö. Området är historiskt sett ett herrgårdslandskap, vilket förklarar den rika förekomsten på ekar. Terrängen är böljande och mer kuperad längre söderut. I nord-sydlig riktning går Stångåns sprickdalssystem med flera sjöar och Kinda kanal. Sjösystemet fortsätter söderut i det angränsande karaktärsområdet Åsundens sprickdalslandskap. Landskapet som omger sjöarna är småbrutet och varierat med jordbruk, betesmarker och skogar. Längs de stora långsträckta sjöarna är utblickarna långa. Det ligger ett flertal mindre samhällen i karaktärsområdet, varav de flesta ligger nära sjöarna. Gränserna mot omgivande områden är diffusa.

Exempel på herrgårdar är Björkviks herrgård från 1600-talet som ligger vid sjön Hövern, där finns även en fatabur från 1500-talet, samt Bjärka-Säby med ett äldre slott från 1600- och 1700-talen och ett nyare från 1700-1800-talen.

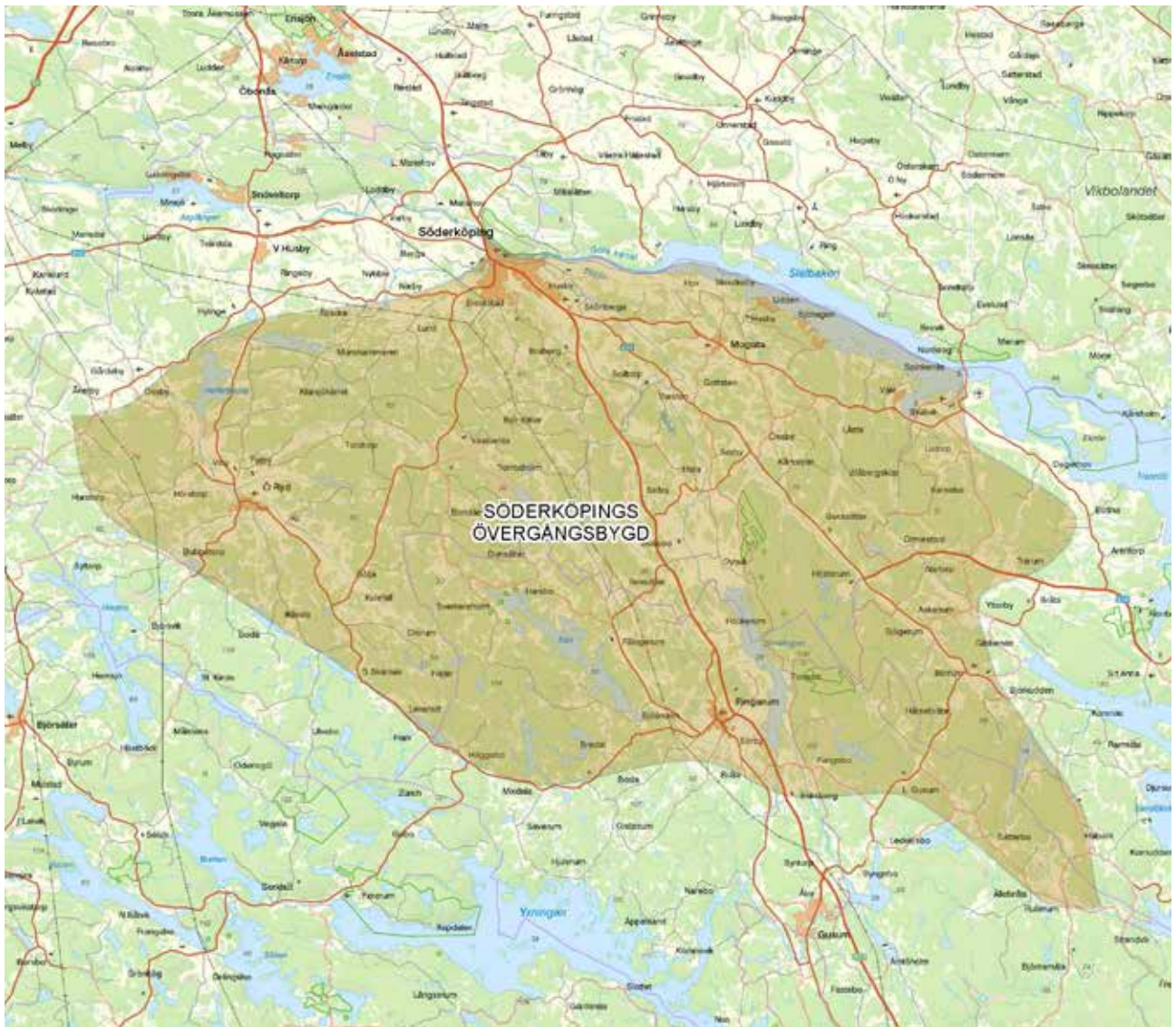
Inom karaktärsområdet ligger Åtvidaberg i söder och flera mindre tätorter spritt i området, till exempel Sturefors, Bestorp, Brokind, Grebo och Björsäter.

Analys

Eklandskapet söder och väster om Linköping tillhör landets värdefullaste ur ekologisk synpunkt och är en viktig del av herrgårdslandskapet. Det är särskilt känsligt för igenväxning, fragmentering och ekologiska barriäreffekter.

Det finns en potential att utveckla och förbättra möjligheterna för friluftsliv och besöksnäring i eklandskapet och i Stångån/Kinda kanal-systemet. Stråket fortsätter söderut in i Kinda och Vimmerby kommuner.

Området är attraktivt läge för nybyggnation till följd av närheten till Linköping och goda pendlingsmöjligheter. Ur nybyggnadsperspektiv finns ofta motstående intressen inom området mellan ny bebyggelse och naturvärden kopplat till ekmiljöer och stränder, kulturvärden och jordbrukets intressen. God planering och stor hänsyn är viktig vid utveckling av området för att säkerställa att natur- och kulturvärden består samtidigt som förutsättningarna för ett aktivt jordbruk inte försämras.

Söderköpings övergångsbygd, nära E22.

3.6.4 Söderköpings övergångsbygd

Söderköpings övergångsbygd, nära E22.

Beskrivning

Söderköpings övergångsbygd är ett kuperat sprickdalslandskap som ligger i gränsen mellan tre andra landskapstyper: Slättlandskapet, Kust-och skärgårdslandskapet och det Kuperade mosaiklandskapet. Söderköping ligger längst norrut i karaktärsområdet i gränsen till Slättlandskapet. Norr och öster om Söderköping avgränsas karaktärsområdet tydligt av den förkastning som Göta kanal ligger i vilken fortsätter ut i Slätbaken österut. Nordväst mot slätten och västerut mot Linköping och Åtvidabergs eklandskap är gränsen mer övergående. I söder mot det Kuperade mosaiklandskapet går gränsen där de öppna landskapsrummen och betesmarkerna minskar och andelen skog ökar söder om tätorten Ringarum. Denna gräns är även den diffus.

Landskapet är halvöppet och småskaligt med inslag av betesmarker. E22 som går i nord-sydlig riktning genom karaktärsområdet ligger i en tydlig sprickdal som fortsätter söderut mot Valdemarsvik. Längs denna sprickdal finns en större andel åkermark och betesmarker än i det omgivande landskapet. Även många övriga vägar i karaktärsområdet följer mindre sprickdalar i landskapet.

Analys

Karaktäriserande för området är den tydliga kopplingen mellan sprickdalarnas riktningar och användningen av landskapet, med åkermarker och betesmarker, skogsområden och bebyggelsens placering i förhållande till dessa. Småskaligheten och siktlinjerna längs de långsmala öppna landskapsrummen är även karaktärsskapande och känsliga för skalbrott och nya barriärer.

Läget längs E22 och närheten till kusten gör att området kan vara attraktivt för såväl besökare som för permanentboende.

Vy längs en dalgång i det kuperade mosaiklandskapet.

3.7 Kuperade mosaiklandskapet

Den södra delen av länet är en nordlig utlöpare av det sydsvenska höglandet och ingår i den landskapstyp som i den här analysen klassats som Kuperat mosaiklandskap. Landskapet är höglänt och sjörikt. Det karaktäriseras av sprickdalar med skilda riktningar, som ibland är jordfyllda, ibland vattenfyllda. Den vanligaste bergarten är morän och på många ställen finns berg i dagen. Odlingsmark, bebyggelse och vägar finns främst i smala zoner kring sjöar och längs dalgångar där det finns inslag av lera och silt.

Det är långt mellan tätorterna och en tydlig koppling finns i de södra delarna mot Jönköpings och Kalmar län.

Odlings- och betesmark, bebyggelse och vägar finns framförallt i smala zoner kring sjöarna och längs dalgångarna. Med sina stora relativa höjdskillnader och skogklädda branter, är strukturen relativt småskalig. De långa utblickarna finns i närheten av sjöar och på höjder men generellt är siktavstånden korta och landskapet är inte överblickbart. Barrskog dominerar i landskapstypen men i anslutning till sjöar och odlingsmark förekommer lövträd. Variationen mellan de ingående karaktärsområdena är stor, framförallt gällande andelen öppen mark och skogsmark.

Området har en hel del kvar av den bebyggelse som fanns före laga skiftet, såsom ett flertal oskiftade byar och även byar med oskiftad karaktär. Här kan man finna klungby belägen på en moränhöjd, götisk gårdsform, dubbelgård och tvillinggård.

I detta kulturlandskap finns även något så ovanligt som en medeltida träkyrka och ett sockencentrum med tingshus och galgbacke. I denna landskapstyp finns även en del herrgårdar och vid en av dessa finns en loftgångsbod.

Då variationen och småskaligheten är stor i landskapet kan karaktären också snabbt förändras med ändrad markanvändning. I övergångsbygden och i mosaiklandskapet finns ofta sammanfallande värden för kultur och naturvård. Dessa miljöer kännetecknas ofta av en tilltalande landskapsbild och beroende av ett aktivt jordbruk med slätter eller bete. I det småskaliga mosaiklandskapet är jordbruket ofta också småskaligt och enheterna små. Detta gör lantbruksföretagen mer sårbara och de påverkas av den strukturomvandling som pågått under en längre tid som innebär att företagen blivit färre men större. Det innebär att de småskaliga lantbruksföretagen är pressade att rationalisera och effektivisera sin verksamhet för att gå runt.

Det kuperade mosaiklandskapet.

Ekhultebergen.

Norra Sommenbygden.

3.7.1 Norra Sommenbygden

Sjön Sommen vid Malexander.

Sjön Sommen.

Beskrivning

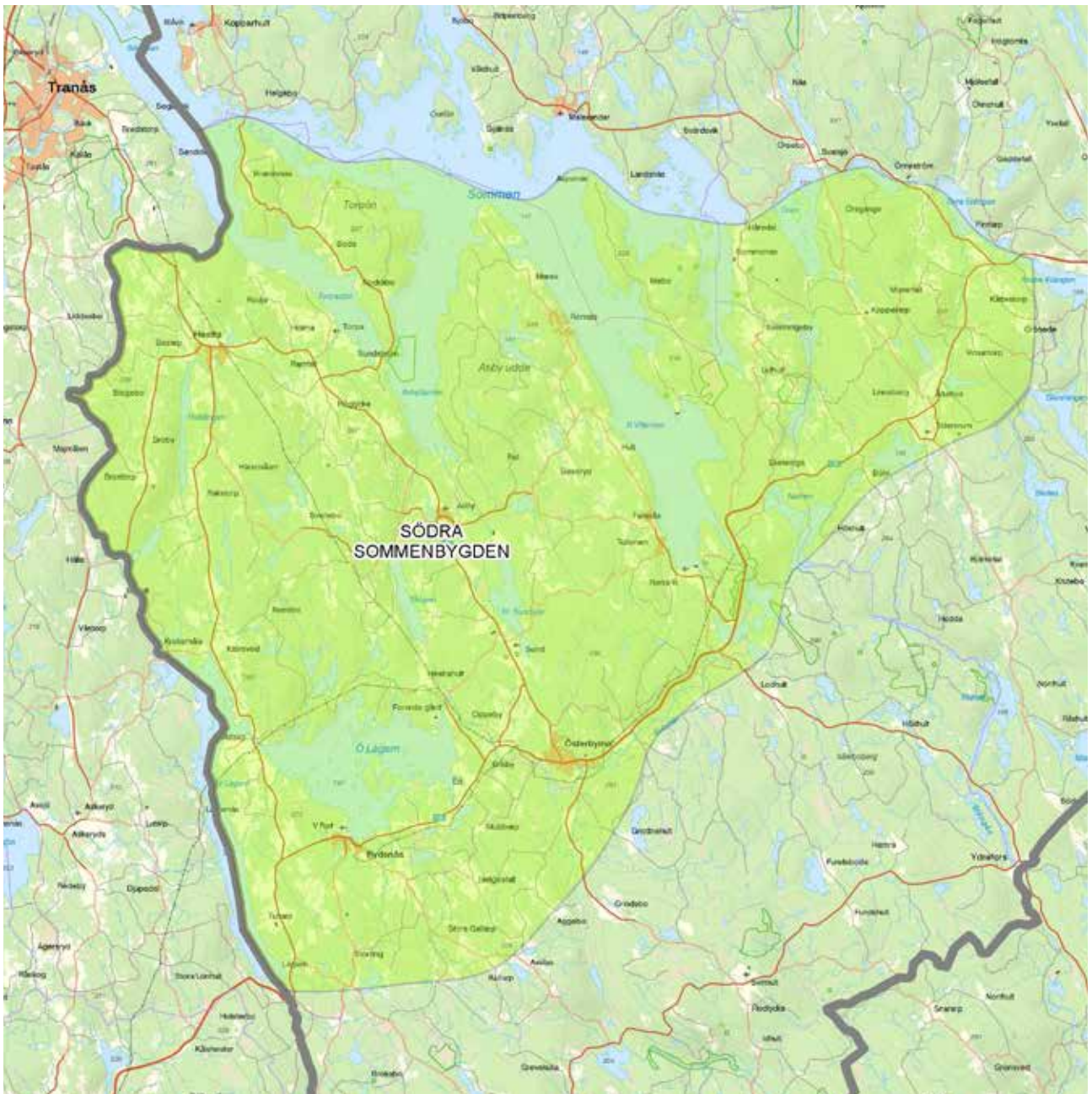
Karaktärsområdet ligger norr om sjön Sommen, som utgör en tydlig gräns mot söder. I norr övergår området successivt till Mjölbys övergångsbygd. Karaktärgivande i området är stora sammanhängande barrskogar, åsdalgången Åsbodalen kring Åsboån och de långa utblickarna över sprickdalsjöarna. Sommen och dess närliggande samhällen, till exempel Malexander, är populära besöksmål under sommarhalvåret.

Topografin är kuperad och kraftigare i söder mot Sommen. Bebyggelse och vägnät är relativt glest och kollektivtrafik till centralorter begränsad.

Skogen är storskalig och består till största del av barrskog.

Analys

Karaktärsområdet har en potential att utvecklas för friluftsliv och turism med naturupplevelser såsom till exempel cykling, vandring och fiske. Det finns även en potential att utvecklas som ett naturområde med stora tysta områden eftersom det saknas stora vältrafikerade vägar i karaktärsområdet.

Skog i Södra Sommenbygden.

3.7.2 Södra Sommenbygden

Södra Sommenbygden.

Beskrivning

Karaktäristiskt för området är flikiga sprickdalssjöar med långa utblickar och kuperad topografi. Jämfört med norra Sommenbygden är detta karaktärsområde mer småskaligt med en större variation mellan skog och öppen mark. Det finns gott om betesmarker, ekar och lövträd.

Svartåns dalgång, Säbydalen, hyser vidsträckt odlingsmarker och flera herrgårdar. Området har en lång bosättningskontinuitet med en stor koncentration av stenålderslämningar. Kyrkorna har ofta lägen anknytna till vatten. Kyrkan i Tidersrum är den enda bevarade medeltida träkyrkan i Östergötland. Orterna Österbymo, Rydsnäs, Asby och Hestra ligger i karaktärsområdet.

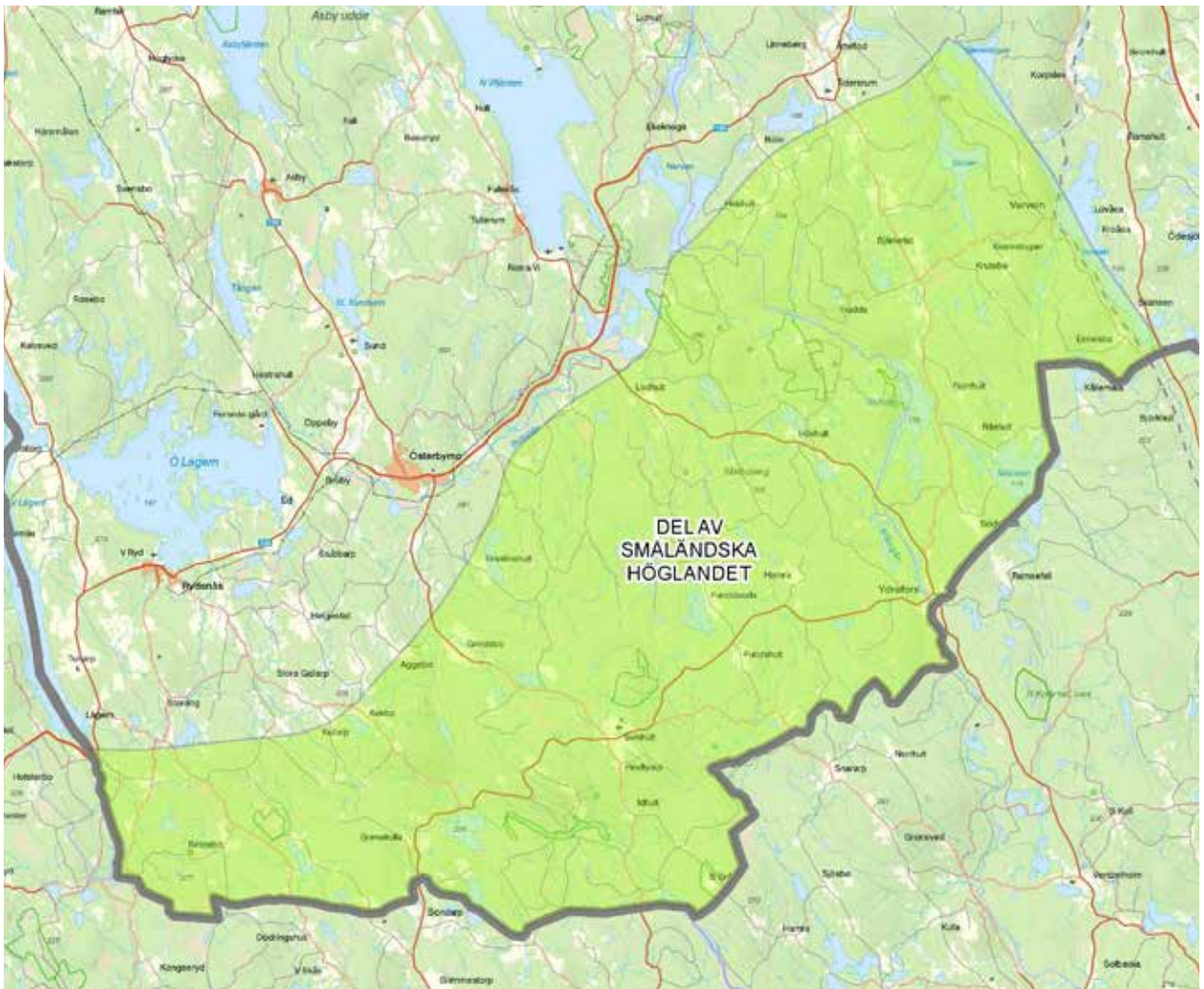
Likt Norra Sommenbygden är bebyggelse och vägnät relativt glest och kollektivtrafiken till centralorter begränsade.

Området har en starkare koppling söderut och österut till Tranås i Jönköpings län än till övriga Östergötland. Kopplingen avser både arbetsmarknaden och landskapets karaktär.

Analys

Det småskaliga lantbruket är sårbart. Den historiska läsbarheten är särskilt känsligt för förändring.

Då karaktärsområdet redan idag har en starkare koppling och större närhet till Kalmar län och Jönköpings län finns möjligheter att dessa kopplingar utvecklas vidare.

Bete i det smäländska högländet.

3.7.3 Del av småländska höglandet

Utsikt i det småländska höglandet.

Beskrivning

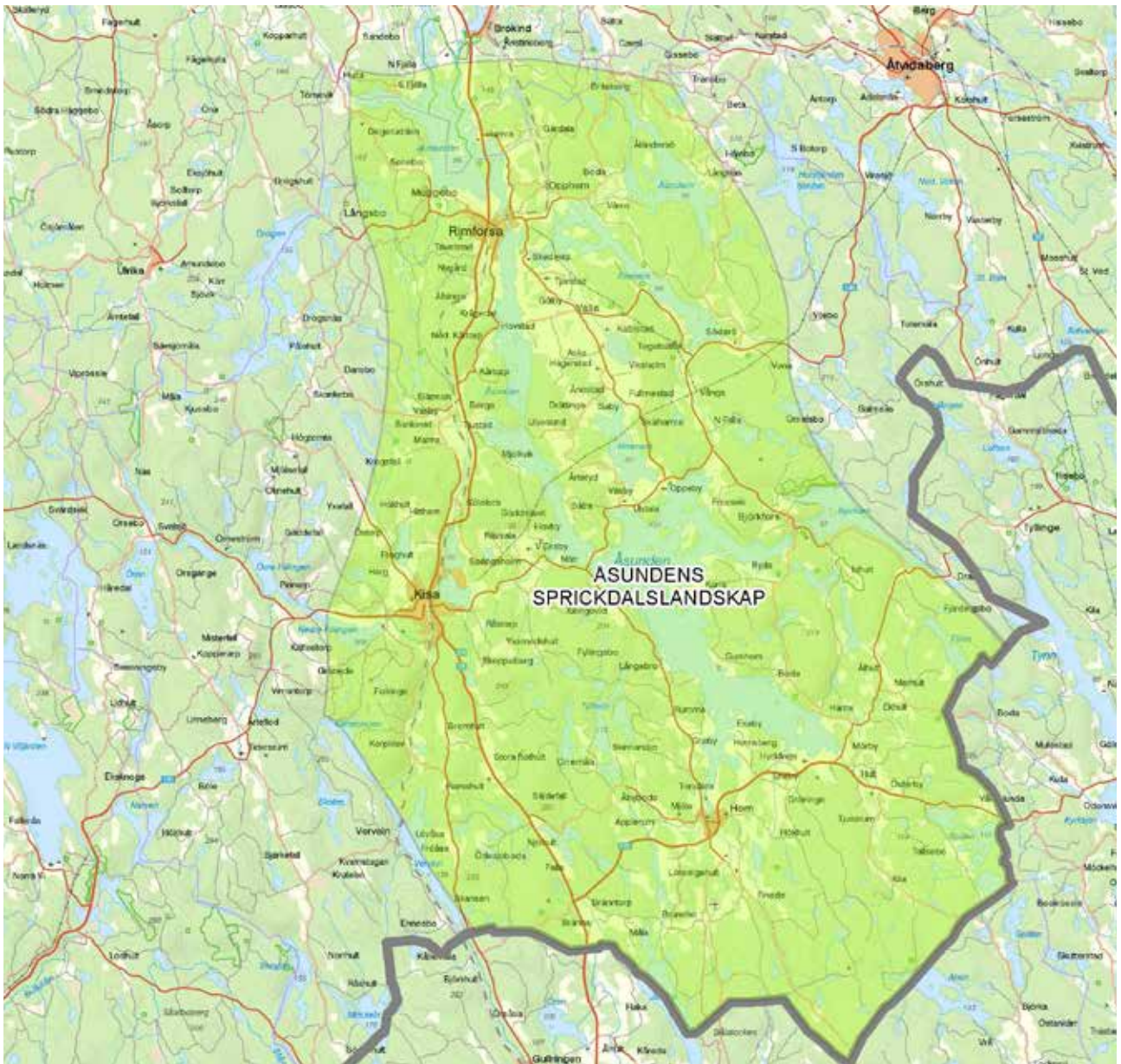
Karaktärsområdet är ett höglänt skogsområde. Det ligger till stor del i landskapet Småland och är en del av småländska höglandet. Jämfört med angränsande karaktärsområden är sjöarna färre och mindre och andelen betesmark och lövträd lägre. Vägnetet är småskaligt och större samhällen saknas i karaktärsområdet. De två största byarna som finns i karaktärsområdet är byarna Svinhult och Ydrefors som ligger nära länsgränsen. Området har en starkare koppling söderut till Småland än till Östergötland. Kopplingen avser både arbetsmarknaden och landskapets karaktär.

Spritt i området ligger gårdar med kringliggande jordbruksmark och grupper av bostadshus.

Analys

Det småskaliga lantbruket är sårbart.

Då karaktärsområdet redan idag har en starkare koppling och större närhet till Kalmar län och Jönköpings län finns möjligheter att dessa kopplingar utvecklas vidare.

Vy över Åsunden.

3.7.4 Åsundens sprickdalslandskap

Vy över Åsunden.

Beskrivning

Åsundens sprickdalslandskap är ett kuperat, sjörikt landskap med omväxlande skog och öppen mark. Övergången till karaktärsområdet Linköping-Åtvidabergs eklandskap är diffus och går där landskapet är mer öppet och eklandskapet är dominerande. I jämförelse med det karaktärsområdet är Åsundens sprickdalslandskap mer präglad av de kuperade sprickdalarna och skogsområdena.

Den tydligaste sprickdalen är Stångådalen som går i nord-sydlig riktning rakt igenom området. I Stångådalens sjösystem är Åsunden den största sjön. Kring Åsunden finns många mindre sprickdalsjöar. Över sjöarna erbjuds långa utblickar och en stor värdeakt för ädellöv finns utpekad inom karaktärsområdet.

Stångådalsbanan mot Kalmar och väg 34 följer dalgången och tätorterna Rimforsa och Kisa ligger längs detta stråk. Landskapet är halvöppet och småskaligt med inslag av betesmarker. Längs sprickdalarna och sjöarna finns en större andel åkermark och betesmarker än i det omgivande landskapet. Även många övriga vägar i karaktärsområdet följer mindre sprickdalar i landskapet. I dessa stråk ligger även den spridda bebyggelsen främst koncentrerad. Det finns flera medeltida kyrkor i området.

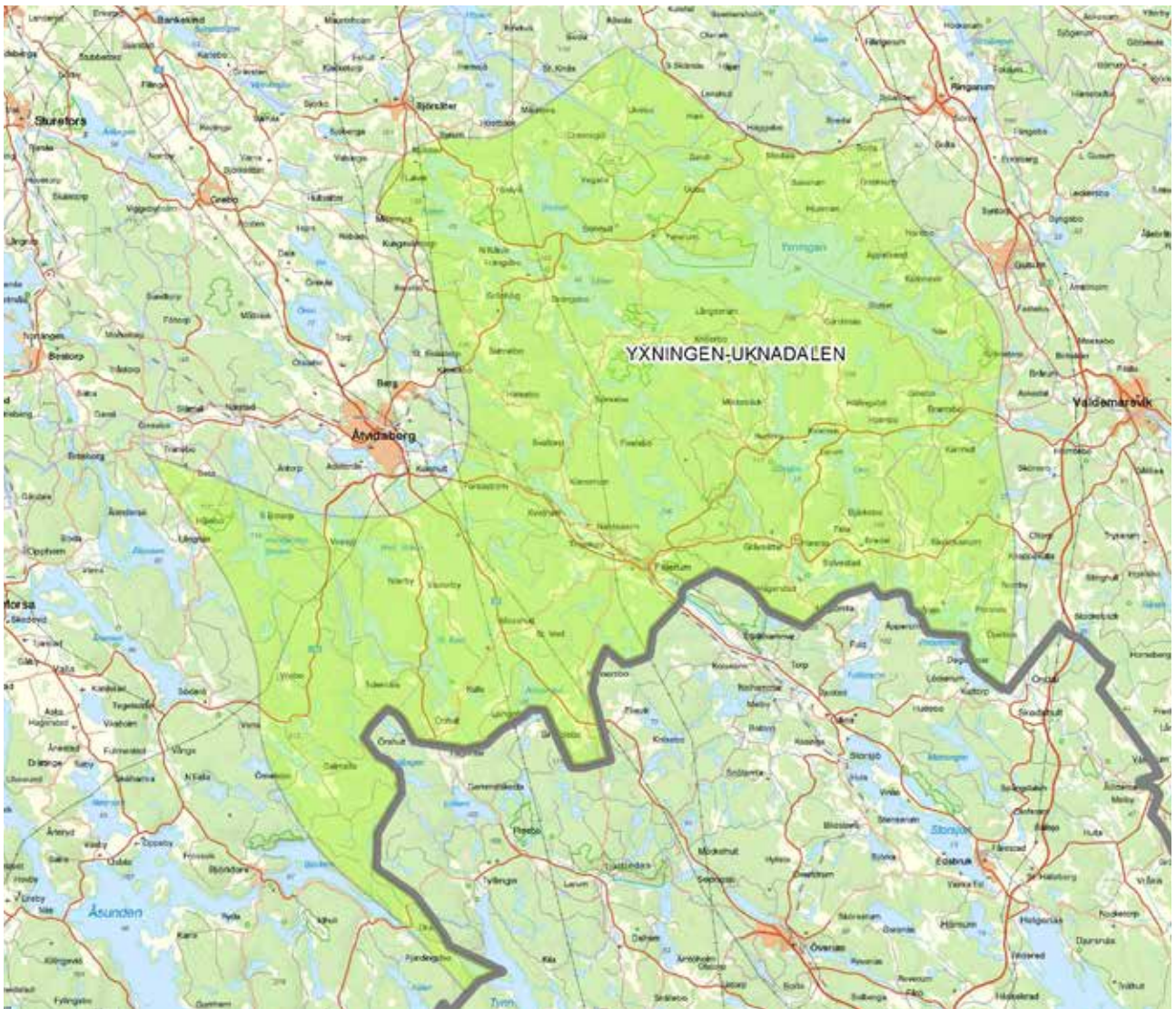
Väg 134 genom Åsundens sprickdalslandskap.

De södra delarna av karaktärsområdet har en stark koppling mot Småland och Vimmerby som ligger strax söder om länsgränsen.

Analys

Karaktäriserande för området är den tydliga kopplingen mellan sprickdalarnas riktningar och användningen av landskapet, med åkermarker och betesmarker, skogsområden och bebyggelsens placering i förhållande till dessa. Småskaligheten och siktlinjerna längs de långsmala öppna landskapsrummen och sjöarna är även karaktärsskapande.

Det finns potential att förbättra möjligheterna och utveckla Stångån/Kinda kanalsystemet för turism, friluftsliv, och besöksnäring. Stråket fortsätter söderut in i Vimmerby kommun, och norrut i Linköpings kommun.

Skinnebo.

3.7.5 Yxningen-Uknadalen

Falerum.

Ekhultebergen.

Beskrivning

Ett omväxlande kuperat landskap med skog, öppen mark och många sprickdalsjöar. Yxningen-Uknadalen är ett landskap karaktäriserat av sprickdalgångarna, åsarna och de vattenfyllda sprickdalarna. Karaktärsområdet är barrskogsdominerat, men i dalgångarna finns odlingsstråk och mer lövträd. Andelen betesmark är lägre här jämfört med intilliggande karaktärsområden.

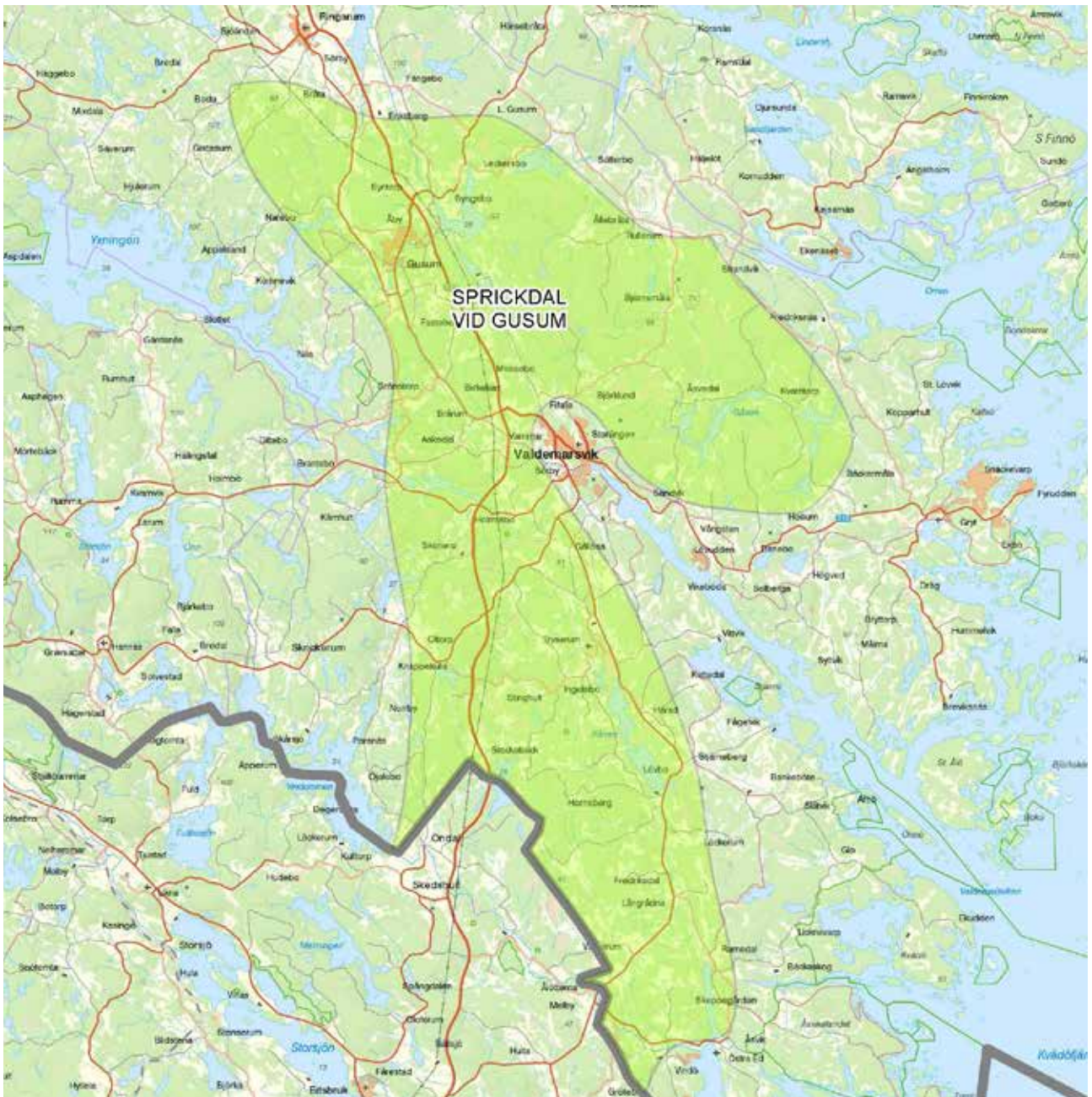
I Uknadalen finns både en bruksmiljö från 1700-talet och småskalig industri med bland annat ett garveri. Till denna industri har ett samhälle vuxit fram med arbetar- och egna-hemsbebyggelse från 1800- och 1900-talen. Bruksbygden är koncentrerad till vattendragen, med tidigare gruvnäring i bland annat Borkhults bruk och Bersbo bruk.

Falerum är den största tätorten och ligger i Uknadalen, som är en tydlig sprickdal med långsmala sjöar, jordbruksmark och värdefulla ekmiljöer. Uknadalen fortsätter in i Kalmar län.

Analys

Det finns potential att utveckla natur- och kulturturism, besöksnäring och friluftslivet i området.

Växlingen mellan de mer slutna skogarna och öppenheten kring de långa sprickdalarna och det småskaliga jordbrukslandskapet är karaktäriserande för området och behöver beaktas vid markanvändningsförändringar.

Skogsområdeikaraktärsområdet Sprickdal vid Gusum.

3.7.6 Sprickdal vid Gusum

Bete i karaktärsområdet Sprickdal vid Gusum.

Beskrivning

Detta karaktärsområde är ett småskaligt sprickdalslandskap med mycket barrskog. Tätorten Gusum ligger intill den tydligaste sprickdalen i området, som fortsätter norrut mot Söderköping och söderut ut i Valdemarsviken. Norrifrån mot Valdemarsvik följer E22 denna sprickdal för att sedan vika av rakt söderut mot Gamleby i Kalmar län. Det som skiljer detta karaktärsområde från Yxningen-Uknadalen är att i detta område finns även flera grunda näringsrika sjöar, till skillnad från de djupa sprickdalssjöarna. Området är även mer småskaligt med en stor variation mellan skogsklädda höjder och mellanliggande jordbruksmarker, särskilt öster om E22.

Genom Gusum rinner Gusumsån som gett förutsättningar för både kvarnar och sågar, vilket gjort att Gusum utvecklats som en bruksort sedan 1600-talet. Både den gamla bruksmiljön och kyrkomiljön utgör idag värdefulla kulturmiljöer.

Bebyggelsen ligger i mindre grupper, främst kring de mer öppna markerna kring dalarna och sjöarna. Karaktärsområdet fortsätter in i Kalmar län.

Utpekade kulturmiljövärden finns bland annat i flera byar, kyrkomiljöer och herrgårdsmiljöer.

Analys

Det finns potential att utveckla natur- och kulturturism, besöksnäring och friluftslivet i området.

Det småskaliga jordbruket är sårbart.

I de norra delarna av karaktärsområdet, i Gusum, finns möjligheter till bebyggelseutveckling tack vare närheten till Valdemarsvik och norrut mot Söderköping och Norrköping.

4. Summering

4.1 Viktiga frågor att beakta

Förändring som möjlighet eller hot

Östergötland är Sveriges fjärde största län. Här finns landsbygd och storstad, skärgård och skogsbygd. Variationen är stor, från den minsta kommunen Ydre till den största, Linköping. Den länsomfattande landskapsanalysen ger en översiktlig bild av landskapet år 2016 och är avsedd som ett hjälpmedel inför förändringar. Avsikten är att göra tydligt vad som särpräglar ett karaktärsområde, baserat på hur det är uppbyggt och hur det upplevs. Det underlättar framtida markanvändningsplanering genom att olika förhållningssätt kan få gälla för olika karaktärsområden. Alla karaktärsområden har en potential för utveckling och förändring, men förändringen kan behöva styras så att inte viktiga landskapsmässiga värden går förlorade.

Det är viktigt att ta ställning till hur stor exploatering området tål innan dess särprägel går förlorad. För upplevelsen och mångfalden i landskapet är det också viktigt att bevara det som ger variation i området.

Det landskap som skildras i denna analys ger en bild av nuläget och de förändringsprocesser vi känner till i landskapet idag. Men landskapet är i ständig förändring. Vissa förändringar går snabbt medan andra processer är långsamma. I detta kapitel sammanfattas de förändringar, drivkrafter, och utvecklingstendenser som går att urskilja i landskapet på en övergripande nivå. Många av dessa frågor gäller flera landskapskaraktärsområden och tas därför upp här i ett generellt resonemang. Summeringen grundas främst på de diskussioner som förts vid de tre workshops som genomförts under utarbetandet av landskapsanalysen samt den litteratur som studerats.

Landsbygd - stadsbygd

Förhållandet mellan stadsbygd och landsbygd, särskilt vad gäller förutsättningarna för boende och sysselsättning, är en viktig aspekt som påverkar hur landskapet utvecklas och förändras.

- Både Norrköping och Linköping har en positiv befolkningsutveckling. Bebyggelsestrycket gäller inte bara städerna utan även områden som ligger på bekvämt pendlingsavstånd från dessa. Här finns stora möjligheter att möta efterfrågan på bostäder på ett hållbart sätt.
- Sjölägena är attraktiva, men det krävs att man kan pendla om de ska vara attraktiva för permanentboende.
- Alltmer av jordbruksmarken i skärgården arrenderas ut när tidigare jordbruksgårdar säljs. Skärgårdens permanentboende minskar och fritidsboende ökar.

- Städerna växer och förtätas och landsbygden avfolkas. Förtätningen går ut över de ekologiska funktionerna i staden. Förståelsen för landsbygden och odlingslandskapet minskar.

Besöksnäring och turism

Östergötland är ett variationsrikt landskap med många kvaliteter som gör det attraktivt att besöka.

- I länet finns en stor potential för utveckling av friluftsliv och rekreation för länets invånare samt för turism och besöksnäring för svenska och utländska turister kopplat till natur- och kulturupplevelser. Genom att tillgängliggöra värdefulla landskap kan även kunskapen och intresset för området öka.
- Konceptet Östgötamat är på stark frammarsch i länet och matupplevelser skulle kunna bli en viktigare del av besöksnäringen. I Östergötland, särskilt på slätten, finns mathantverkare som producerar varor i världsklass. Det har betydelse både för turistnäringen och för näringslivet i stort.
- Besöksnäringen i länet är främst inriktad på aktiviteter under sommarhalvåret. För att skapa långsiktiga lösningar för service och arbete krävs lösningar som kan drivas året runt.
- Besöksnäringen kan hotas vid igenväxning av områden där landskapsbilden genererar turism, till exempel i landskap med vattenkontakt och i eklandskapet.
- Jakt, fiske, naturupplevelser och avkoppling i skogen bidrar till kollektiva nyttigheter. Efterfrågan på att arrendera jaktmark är god både bland svenska och utländska jägare. Balanserade viltstammar och karakteristiskt landskap skapar goda förutsättningar för ökad jakt- och ekoturism i Östergötland. Att få ut mer viltkött på marknaden kräver också tillräcklig omfattning av vilthantlingsanläggningar.

Långsiktiga landskapsförändringar

Hur landskapet upplevs och används påverkas också av förhållandet mellan öppen mark och skog, hur de öppna markerna används och vad som växer i skogen.

- Sammansättningen av trädslag i skogen riskerar att påverkas av viltstammarnas storlek och av klimatförändringar. Omfattande viltskador på tall- och lövföryngringar kan leda till en ökad plantering av gran.
- Jordbrukets utveckling gör att slätten blir mer öppen och skogen blir mer sluten. Mosaiklandskapen hotas. Dagens skarpa gränser mellan skogslandskapet och odlingslandskapet är en relativt ny företeelse.

- Det finns ett stort behov av skötselåtgärder för att gynna arter knutna till det biologiska kulturarvet i skogs- och jordbrukslandskapet. Många av de hotade arter som finns i mellersta och södra Sverige har sitt ursprung i halvöppna och störningspräglade miljöer som formats av ett långvarigt och mångfacetterat brukande. Detta brukande har helt eller delvis upphört. Cirka 60 procent av de värdekärnor i eklandskapet som kräver skötsel för att bevaras saknar idag hävd och är igenvuxna. Om inte situationen förbättras riskerar många av de hotade arter som är knutna till dessa miljöer att dö ut på grund av att arealen av deras livsmiljöer blir för liten och att miljöerna blir för utspridda för att populationerna ska vara långsiktigt livskraftiga. En liknande utveckling som i eklandskapet sker även i andra betespräglade landskap i skogs- och mellanbygderna och i skärgården.

Storskaliga strukturförändringar

Storskaliga förändringar kan på ett övergripande sätt påverka befintliga strukturer och mönster i landskapet. Stora ingrepp kan också i vissa fall kräva samarbete mellan olika kommuner, regioner och berörda aktörer.

- Ny bebyggelse på landsbygden har ofta en karaktär som avviker från den äldre bebyggelsen. Det kan handla om tätbebyggda villaområden, avstyckningar som ger en annan bebyggelsestruktur än tidigare, annan placering i landskapet eller annan byggnadsstil. Ofta blir det en annan skala på det som byggs nytt, det är viktigt att analysera detta inför ny bebyggelse.
- Längs transportstråken är det attraktivt att etablera verksamheter och industrier. Det ger arbetstillfällen och tillväxt, men förändrar resenärens upplevelse av landskapet.
- De planerade höghastighetsjärnvägarna, Ostlänken Järna-Linköping, och nästa del av Götalandsbanan Linköping-Jönköping är ett mycket storskaligt tillägg i landskapet som kommer att förändra karaktären mycket i vissa landskap. Påverkan förväntas bli mindre där järnvägen följer befintlig infrastruktur och större där den dras i mer oexploaterad mark. Med denna utbyggnad planeras även omfattande stadsutveckling i Linköping och Norrköping samt en möjlig vidare utveckling av pendlingsorterna.

Klimatförändringar

Klimatförändringarna sker gradvis under en lång tid och innebär förändringar i landskapet. Det framtida klimatet i Östergötland kan sammanfattas i följande punkter:

- Varmare, mest på vintern men även på sommaren
- Växtsäsongen förlängs
- Mindre snö
- Mer nederbörd, mest ökning på vintern
- Stigande havsnivå

- Risken för skyfall ökar och även för sommartorka
- Fler extrema väderhändelser
- Osäkert om vind och stormar

Klimatförändringarna kan ge stor påverkan på landskapet och hur vi kan använda det. Mildare klimat som ger längre växtsäsong kan vara positivt för jord- och skogsbruket men kan också innebära ökade problem med skadegörare, växtsjukdomar och parasitsmittor. Låglänta marker kan bli översvämmade vid kraftiga regn och inte längre lämpliga för odling. Bebyggelse vid sjönära lägen kan drabbas av översvämningar och ny bebyggelse i sjönära läge kan behöva begränsas. En stigande havsnivå bidrar också till detta. Klimatförändringarna kan även påverka landskapet ur ett upplevelseperspektiv. När områden får en förändrad markanvändning påverkas landskapsbilden och hur ett område upplevs och används. Turism och friluftsliv påverkas. Mildare vintrar minskar möjligheterna att åka skridskor och skidor. Torrare somrar kan påverka vattenståndet i sjöarna och möjligheterna till paddling, bad med mera.

4.2 Rekommendationer för kommunernas fortsatta arbete

Denna länsövergripande landskapsanalys är tänkt att fungera som ett underlag i framtida planeringsarbete i länet, regionen och de olika berörda kommunerna. Den ger en gemensam kunskapsbas att utgå ifrån som sedan går att fördjupa i den fysiska planeringen utifrån behov och aktuella projekt. Analysen ställer inga krav på i vilken riktning utvecklingen ska gå eller hur den ska ske. Den beskriver nuläget och de tendenser som finns och som man som planerare kan välja att motverka eller understödja.

Analysen ska ses som ett redskap och stöd i arbetet med till exempel översiktsplaner eller grönpelaner. Landskapsanalysen kan med fördel kan fördjupas av respektive kommun för att fungera som planeringsunderlag på kommunal nivå. Kommunerna kan till exempel utgå från karaktärsområdena och dela in dem ytterligare för att få en högre detaljeringsgrad, göra analysen riktad mot olika åtgärder och formulera ställningstaganden för de olika karaktärsområdena.

Den kan även fördjupas inom ett avgränsat område för att fungera som underlag vid vindkraftsplanering eller detaljplanearbete. I samband med kommunens bygglovhantering kan analysen vara en utgångspunkt för att få en snabb överblick över landskapets förutsättningar.

Att planera och genomföra förändringar med utgångspunkt i landskapskaraktärernas unika förutsättningar är ett sätt jobba i samspel med landskapet. Det ger en bra utgångspunkt för medvetna val vilket i sin tur ger ett bättre resultat med en god lokal förankring där landskapets särpräglade egenskaper tas till vara.

5. Källor

De huvudsakliga källorna som använts i arbetet med analysen och rapporten är:

- Översiktsplaner från Östergötlands kommuner och kommunövergripande landskapsanalyser.
- Översiktlig landskapskaraktärsanalys, södra Sverige. Underlagsrapport till åtgärdsvalsstudier för ny höghastighetsjärnväg, Linköping–Borås samt Jönköping–Malmö., Trafikverket.
- Fördjupade landskapsanalyser för Ostlänken, delen Loddby-Bäckeby och delen Stavsjö-Loddby.
- Gemensamt utvecklingsprogram för kust och skärgård i Östergötland och Småland 2030, Region Östergötland, samrådshandling 2016.
- SWOT-analys tillhörande landsbygdsprogrammet, Länsstyrelsen Östergötland.
- Natur- Kulturmiljöer i Östergötland, 1984.
- Östergötland - landskapets kyrkor, Sockenkyrkorna-kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2004
- Sveriges kust- och skärgårdslandskap, kulturhistoriska karaktärsdrag och känslighet för vindkraft, Riksantikvarieämbetet 2003
- Riksantikvarieämbetets register, FMIS
- Länsstyrelsens webb-gis

Karta	Sida	Copyright
De naturgeografiska regionerna	9	© Sveriges Geologiska Undersökning
Den naturgeografiska indelningen i Natur-och kulturmiljöer i Östergötland	9	© Länsstyrelsen Östergötland
Bergarter	14	© Länsstyrelsen Östergötland
Jordarter	14	© Sveriges Geologiska Undersökning
Förkastningar och sprickdalar	15	© Länsstyrelsen Östergötland
Höjd över havet och havsdjup	15	© Lantmäteriet Geodatasamverkan Djupdata © CCby Sjöfartsverket
Skuggbild som visar topografi	16	© Lantmäteriet Geodatasamverkan
Strandnivå-stenålder	17	© Lantmäteriet Geodatasamverkan
Strandnivå- bronsålder	17	© Lantmäteriet Geodatasamverkan
Kända gravfält från järnåldern	18	© Riksantikvarieämbetet
Medeltida kyrkor och slott i sten	19	© Riksantikvarieämbetet
Regionala kulturmiljöintressen	19	© Länsstyrelsen Östergötland
Skyddade områden för naturmiljö, kulturmiljö och friluftsliv	20	© Naturvårdsverket
© Riksantikvarieämbetet		
Värdetrakter för ädellöv	21	© Länsstyrelsen Östergötland
Markanvändning	22	© Lantmäteriet Geodatasamverkan
Brutenhet i landskapet	23	© Lantmäteriet Geodatasamverkan
Vattensystem	24	© Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut
Vattenförekomster	24	© Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut
Betesmarker	25	© Länsstyrelsen Östergötland
Spannmålsodling	25	© Länsstyrelsen Östergötland
Tätorter och befolkningsmängd	26	© Statistiska Centralbyrån
Kollektivtrafik	26	© CC o Trafiklab
Nyuppförda bostadshus	27	© Länsstyrelsen Östergötland
Tysta områden	27	© Länsstyrelserna
Landskapstyp	28	© Länsstyrelsen Östergötland

lansstyrelsen.se/ostergotland

Länsstyrelsen Östergötland

POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3

TELEFON 013-19 60 00 TELEFAX 013 - 10 13 81

LÄNSSTYRELSEN

ÖSTERGÖTLAND